

Yhteiskunnallisen keskustelun heijastuminen yhteiskuntavastuuseen ja siitä raportointiin energia-alalla vuosina 1990-2010 - vertaileva case-tutkimus: Fortum ja Helsingin Energia

Laskentatoimi
Maisterin tutkinnon tutkielma
Laura Vaskisalmi
2012

Tekijä Laura Vaskisalmi

Työn nimi Yhteiskunnallisen keskustelun heijastuminen yhteiskuntavastuuseen ja siitä raportointiin energia-alalla vuosina 1990-2010
– vertaileva case tutkimus: Fortum ja Helsingin Energia

Tutkinto Kauppatieteiden maisterin tutkinto

Koulutusohjelma Laskentatoimi

Työn ohjaaja Seppo Ikäheimo

Hyväksymisvuosi 2012

Sivumäärä 99

Kieli Suomi

Tiivistelmä

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia, miten yhteiskunnallinen keskustelu on heijastunut yhteiskuntavastuuseen ja yhteiskuntavastuuraportoinnin muutokseen energia-alalla Suomessa vuosina 1990–2010. Tutkimuksessa käsitellään ensin teoreettisesta näkökulmasta yhteiskuntavastuun kehitystä sekä sen taustalla vaikuttavia tekijöitä; yrityksen roolia yhteiskunnassa, etiikkaa ja yrityksen sidosryhmiä, tutustutaan energia-alan erityispiirteisiin sekä esitellään lähemmin kaksi yhteiskuntavastuun teoreettista mallia, yhteiskuntavastuupyramidi sekä pilarimalli. Näiden mallien pohjalta luodaan tässä tutkimuksessa hyödynnettävä yhteiskuntavastuun viitekehys, jonka näkökulmasta energia-alan yhteiskuntavastuuta tutkitaan. Teoriaosassa tutustutaan myös yhteiskuntavastuuseen ja yhteiskuntavastuuraportointiin käytännössä ja käydään läpi niihin liittyviä tärkeimpiä ohjeistuksia.

Tutkimusmenetelmänä käytetään diskurssianalyysiä, koska se sopii erityisen hyvin tutkimukseen, jossa tutkitaan erilaisten tekstien tai puheiden merkitystä ja vaikutusta ympäristöönsä.

Yhteiskunnallisen keskustelun analyysi aiheesta pohjautuu talous- ja sanomalehtien artikkeleihin, tutkimusjakson sisällä aiheesta julkaistuihin kirjoihin, eduskunnassa käytyyn keskusteluun sekä EU:n julkaisemiin ohjeisiin ja tiedonantoihin. Case yritysten yhteiskuntavastuuta - ja raportointia tutkitaan puolestaan niiden julkaisemien vuosikertomusten sekä ympäristö- ja yhteiskuntavastuuraporttien avulla.

Tutkimuksen empiirisessä osassa analysoidaan ensin yhteiskuntavastuuta ja – raportointia yhteiskunnallisen keskustelun pohjalta. Yhteiskunnallisesta keskustelusta pyritään tunnistamaan selkeitä ajureita, esimerkiksi teemoja, tapahtumia tai tutkimuksia, jotka ovat vaikuttaneet yhteiskuntavastuun käsitteeseen ja yhteiskuntavastuuraportointiin. Seuraavaksi tutkitaan, miten yhteiskuntavastuu-käsite ja yhteiskuntavastuuraportointi ovat muuttuneet tutkimusjakson aikana tutkimuskohteeksi valituissa yrityksissä, jotka ovat Fortum ja Helsingin Energia. Tämän jälkeen analysoidaan, millaisia yhteyksiä yhteiskunnallisen keskustelun ja case yrityksissä käytettyjen käsitteiden ja vastuuraportoinnin välillä löytyy. Tutkimuksen yleisenä johtopäätöksenä voidaan todeta, että tutkittavat yritykset ovat reagoineet yhteiskuntavastuusta käytyyn yhteiskunnalliseen keskusteluun muokkaamalla toimintaansa, raportointiaan ja siinä käytettyjä käsitteitä. Tutkimuksen kohteena olleiden yritysten välillä havaittiin kuitenkin myös eroja esimerkiksi sen suhteen kuinka nopeasti uudet käsitteet on otettu yrityksen raportoinnissa käyttöön.

Avainsanat: yhteiskuntavastuu, energia-ala, yhteiskuntavastuuraportointi, diskurssianalyysi

Sisällysluettelo

1. Johdanto	5
1.1 Tutkimuksen taustaa ja motivaatio tutkimukselle	5
1.3 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen tavoitteet	8
1.4 Tutkimuksen rajoitteet.....	9
1.5 Tutkimusmenetelmä ja aineisto.....	9
1.6 Käsitteitä	10
1.7 Tutkimuksen rakenne	11
2. Yhteiskuntavastuun taustalla vaikuttavat tekijät	12
2.1 Etiikka	12
2.2 Sidosryhmät.....	13
2.3 Yrityksen rooli yhteiskunnassa ja yhteiskuntavastuun kehitys	15
2.4 Energia-alan erityispiirteet	18
3 Yhteiskuntavastuun viitekehys.....	21
3.1 Yhteiskuntavastuupyramidi.....	21
3.2 Yhteiskuntavastuun pilarimalli	22
3.2.1 Taloudellinen vastuu	23
3.2.2 Ympäristövastuu.....	24
3.2.3 Sosiaalinen vastuu	24
3.3 Yhteiskuntavastuun viitekehys tässä tutkimuksessa	25
3.4 Yhteiskuntavastuu energia-alalla	27
4 Yhteiskuntavastuun ohjeistot ja yhteiskuntavastuuraportointi.....	30
4.1 Yrityksen yhteiskuntavastuun sisällön määrittäminen käytännön tasolla.....	30
4.2 Yhteiskuntavastuuseen liittyviä ohjeistuksia.....	31
4.2.2 Global Compact – aloite.....	32
4.2.3 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille	32
4.2.4 ICC:n normistot ja suositukset	32
4.3 Toimintajärjestelmiä koskevat standardit.....	33
4.3.1 ISO 14000	33
4.4 Mitä on yhteiskuntavastuuraportointi.....	33
4.5 Vastuuraportointiin liittyvät ohjeistukset.....	34
4.5.1 Global Reporting Initiative –raportointiohjeisto	35
4.6 Yhteiskuntavastuuasioista raportointi toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä	35
4.6.1 Ympäristöasiat.....	36
4.6.2 Henkilöstöasiat.....	37
5. Tutkimusmenetelmä ja aineisto.....	39
5.1 Kvalitatiivinen tutkimus	39

5.2 Diskurssianalyysi	40
5.3 Aineisto	41
5.3.1 Fortum	42
5.3.2 Helsingin Energia	43
6. Yhteiskunnallinen keskustelu.....	44
6.1 Yhteiskuntavastuu 1990- ja 2000-luvuilla julkaistujen lehtiartikkeleiden näkökulmasta.....	44
6.1.1 Ympäristövastuu ja kestävä kehitys 1990-luvulla julkaistuissa artikkeleissa	44
6.1.2 Yrityksen arvot ja moraalit.....	46
6.1.3 Sosiaalinen vastuu ja yritysetiikka	47
6.1.4 Yhteenveto 1990-luvun artikkeleista.....	48
6.2 2000-luvulla julkaistut artikkelit	49
6.2.1 Yhteiskuntavastuun yleistyminen ja vastuullisuusraportointi	49
6.2.2 Yhteiskuntavastuusta kilpailuetua?	51
6.2.4 Yhteiskuntavastuuraportointi nousee otsikoihin	52
6.2.5 2000-luvulla julkaistujen artikkelien yhteenveto	54
6.3 Kirjallisuudessa	54
6.3.1 Kirjallisuus 1990-luvulla.....	54
6.3.2 Kirjallisuus 2000-luvulla.....	56
6.4 Eduskunnassa ja valtiopäivillä	57
6.4.1 1990-luvulla eduskunnassa käyty vastuukeskustelu	57
6.4.2 2000-luvulla	59
6.5 Yhteenveto yhteiskunnallisesta keskustelusta.....	62
7. Yhteiskuntavastuu-käsitteen ja vastuuraportoinnin kehitys case yrityksiss	63
7.1 Fortum	63
7.1.1 Imatran Voiman raportointi.....	63
7.1.2 Neste Oyj:n raportointi.....	64
7.1.3 Fortumin yhteiskuntavastuu ja raportointi 1990-luvulla.....	65
7.1.4 Fortumin yhteiskuntavastuu ja raportointi 2000-luvulla	66
7.1.5 Yhteenveto 2000-luvusta.....	71
7.2 Helsingin Energia	73
7.2.1 Helsingin Energian yhteiskuntavastuu ja raportointi 1990-luvulla	73
7.2.2 Yhteenveto 1990-luvusta.....	76
7.2.3 Helsingin Energian yhteiskuntavastuu ja raportointi 2000-luvulla	77
7.2.3 Yhteenveto 2000-luvusta.....	82
8. Yhteiskunnallisen keskustelun heijastuminen case yritysten vastuullisuuteen ja siitä raportointiin. 84	
8.1.1 Kestävä kehitys, ympäristöjohtaminen, tuotteen elinkaari ja ympäristölaskentatoimi.....	84
8.1.2 Yrityksen arvot ja moraalit.....	86

8.1.3 Sosiaalinen vastuu ja henkilöstön hyvinvointi	87
8.1.4 Yhteiskuntavastuun pilarimalli.....	89
8.1.5 Sidosryhmät.....	89
8.1.6 Yhteiskuntavastuusta kilpailuetu.....	89
8.1.7 valtion omistajaohjaus ja irtisanomiset	90
8.1.8 Yhteiskuntavastuuraportointi; mitä ja miten raportoidaan	91
9. Johtopäätökset ja jatkotutkimusmahdollisuudet.....	93
Lähdeluettelo:.....	96

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa ja motivaatio tutkimukselle

Yhä useammat yritykset ovat tunnistanee yhteiskuntavastuun merkityksen yritystoiminnassa ja se onkin muodostunut yhdeksi yritystoiminnan kehittämisen kannalta tärkeimmistä asioista johdon ja hallituksen näkökulmasta (Panapanaan 2006). Koska energia-ala on sekä poliittisesti, taloudellisesti että ympäristön kannalta merkittävässä asemassa, kohdistuu siihen myös yhteiskuntavastuun osalta enemmän odotuksia kuin monille muille aloille. Energia-alan yritykset ovatkin olleet monessa mielessä yhteiskuntavastuun edelläkävijöitä ja ne ovat myös raportoineet yhteiskuntavastuuseen liittyvistä asioista ensimmäisten yritysten joukossa.

Akateemisista tutkimuksista ja artikkeleista löytyy mainintoja yhteiskuntavastuusta jo 1920- ja 1930-luvuilta. Tuolloin yhteiskuntavastuu liittyi tiiviisti yrityksen ja sen johdon vastuuseen yhteiskunnan heikompiaisista sekä yrityksen lähiympäristön hyvinvoinnin takaamiseen. (Freeman & Hasanoui 2011). Yhteiskuntavastuun modernin aikakauden katsotaan alkaneen 1950-luvulla (Freeman & Hasanoui 2011, Krumwiede et al. 2012), jonka jälkeen käsitettä ja sen sisältöä on muokattu moneen eri suuntaan. Yhteiskuntavastuu on määritelty muun muassa vastuuksi yrityksen sidosryhmiä kohtaan, vastuuksi koko yhteiskunnan hyvinvoinnista sekä puhtaasti yritysetiikkaan pohjautuvaksi vastuuksi toiminnan eettisyydestä (Audi 2009, Juholin 2004, Davis 1973) Vuosikymmeniä kestäneen tutkimustyön ja aiheesta käydyn kiivaan keskustelun jälkeen, kysymykset yhteiskuntavastuun määritelmästä ja sisällöstä ovat kuitenkin edelleen avoinna (Wan Jan 2006).

Kaikki eivät toki ole olleet aina yhtä mieltä yhteiskuntavastuun tärkeydestä tai ylipäätään sen tarpeellisuudesta. 1960-luvulla ekonomisti Milton Friedmanin esitti näkemyksen, jonka mukaan yritysten tärkein ja ainoa tehtävä yhteiskunnassa on tuottaa voittoa. Jos yrityksellä oli muita päämääriä kuin voiton tuottaminen, olivat ne Friedmanin näkemyksen mukaan vähemmän tehokkaita ja kilpailukyvyiltään heikompia kuin sellaiset yritykset, jotka tavoittelivat ainoastaan voiton maksimointia. Friedman näkemyksellä on kannattajansa, mutta erityisesti viimeisten vuosikymmenien aikana yrityksen vastuullisuus ja muut funktiot yhteiskunnan jäsenenä ovat saaneet enemmän huomiota ja painoarvoa. Porter ja Kramer (2009) ovat esittäneet ajatuksen, että terve yhteiskunta tarvitsee menestyviä yrityksiä ja menestyvät yritykset tervettä yhteiskuntaa. Vastuullisesta liiketoiminnasta hyötyy yrityksen itsensä lisäksi myös yhteiskunta ja tämä johtaa niin sanottuihin win-win tilanteisiin. Porterin ja Kramerin (2009) näkemys kuvaa paremmin nykyaikana vallitsevaa käsitystä yrityksen osallistuvasta roolista yhteiskunnassa.

Yhteiskuntavastuun tutkimuksessa energia-alaa on käsitelty jonkin verran (mm. Valor 2012), mikä selittynee osittain alan suurella yhteiskunnallisella ja poliittisella merkityksellä. Toisaalta yhteiskuntavastuun ympäristönäkökulma on korostunut energia-alalla, mistä johtuen osa alaa koskevista tutkimuksesta on keskittynyt lähes pelkästään ympäristövastuuseen ja siitä raportointiin (mm. Stray 2008). Tässä tutkimuksessa energia-alan yhteiskuntavastuuta käsitellään kokonaisuutena, koska tarkoituksena on tutkia miten yhteiskuntavastuu ja sen eri osat ovat kehittyneet tai muuttuneet case yrityksissä yhteiskunnallisen keskustelun myötä.

Valtiot ovat viime aikoina alkaneet korostaa yhteiskuntavastuun tärkeyttä erilaisissa lausunnoissaan ja aloitteissaan (Okpara 2010) ja EU sekä YK ovat määritelleet omalta osaltaan, mitä yritys vastuun tulisi olla (Sorsa, 2011). YK:n alainen ympäristö- ja maailmankomissio, ns. Brundtlandin komissio antoi lausunnon kestävästä kehityksestä vuonna 1987. Komissio määritteli kestävä kehityksen kehitykseksi, joka ”tydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa” (Report of the World 1987). Kestävä kehitys on ihmiskeskeinen näkökulma, joka jakautuu toisiaan täydentäviin taloudelliseen, ekologiseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen (Rohweder 2004). Kestävä kehityksen mukainen ajattelu on toiminut pohjana modernille yritys vastuulle (Joutsenvirta et al. 2011).

EU:ssa keskustelu yhteiskuntavastuusta käynnistyi puolestaan vuonna 2000 pidetyssä Lissabonin huippukokouksessa, jossa vedottiin ensimmäisen kerran yritysten yhteiskunnalliseen vastuuseen (Panapanaan 2006). EU julkaisi vuonna 2001 yhteiskuntavastuun vihreän kirjan, joka käsittelee muun muassa yritysten yhteiskuntavastuun sisältöä, raportointia sekä auditointia ja siinä komissio on painottanut yhteiskuntavastuuseen liittyvän toiminnan vapaaehtoisuutta. (Rohweder 2004). Vihreässä kirjassa korostetaan lisäksi vastuullisuuden osoittamista niin työntekijöitä kuin kaikkia yrityksen sidosryhmiä kohtaan, joihin yrityksen toiminta vaikuttaa ja jotka voivat puolestaan vaikuttaa yrityksen menestykseen (EU:n vihreä kirja 2001).

Yhteiskuntavastuu ja siitä raportointi ovat olleet näkyvästi esillä myös mediassa. Erityisesti viime vuosina teemat ovat saaneet paljon palstatilaa talousalan lehdissä kuten Kauppalehdessä ja Talouselämässä. Toukokuussa 2012 Talouselämän artikkelissa käsitellään PwC:n julkaisemaa raporttia, jonka mukaan vastuullisella toiminnalla on merkitystä yritykseen nykyisiin ja tuleviin kassavirtoihin (Talouselämä, 7.5.2012), Kauppalehden artikkelissa saman vuoden tammikuulta peräänkuulutetaan puolestaan yritys vastuun myönteisiä mittareita (17.1.2012). Kauppalehti uutisoi ahkerasti myös julkaisuista yhteiskuntavastuuraporteista

sekä järjestetyistä raportointikilpailuista. Aihe on ollut näkyvästi esillä myös monien alojen ammattilehdissä, joissa yhteiskuntavastuuta ja siihen liittyviä haasteita pohditaan tietyn toimialan näkökulmasta. Myös sanomalehdet, kuten Helsingin Sanomat on julkaissut useita aiheeseen liittyviä artikkeleita; helmikuussa 2008 kirjoitettiin yhteiskuntavastuun noususta vuosikertomuksiin (19.2.2008), keväällä 2009 vaadittiin yrityksiltä suurempaa panostusta hyvinvointiin (3.4.2009) ja syksyllä 2010 kerrottiin puolestaan kyselytutkimuksesta, jonka tuloksien mukaan vastuunotto ympäristöstä tekee yrityksestä eettisen (29.10.2010). Yhteiskuntavastuusta kirjoitettujen artikkelien näkökulmat vaihtelevat laidasta laitaan, mutta niinhän vapaan journalismin maassa asian pitääkin olla. Yhteiskuntavastuulla on monia puolestapuhujia, mutta myös useita kritisoijia ja epäilijöitä.

Vaikka yhteiskunnallisesta keskustelusta löytyy argumentteja sekä yhteiskuntavastuun puolesta että vastaan, voidaan yleisen ajattelumallin nähdä muokkautuneen vastuullisuutta korostavaan suuntaan. Se, että yhteiskuntavastuu ja siitä raportointi ovat jatkuvasti enemmän esillä mediassa kuvastavat, että aiheita pidetään tärkeänä. Yhteiskuntavastuun ja yhteiskuntavastuuraportoinnin merkitystä ja tärkeyttä on Suomessa tuonut esille Finnish Business & Society ry (FiBS), joka on vastuullisen yritystoiminnan verkosto ja voittoa tavoittelematon yhteiskuntavastuualan toimija Suomessa. Se on järjestänyt yhteistyössä muiden tahojen kanssa vuodesta 1996 lähtien vuosittain suomalaisille yrityksille ja julkisille organisaatiolle vastuullisuusraportointikilpailun, jonka tavoitteena on muun muassa lisätä yleistä kiinnostusta yhteiskuntavastuuta kohtaan, niin raportoivien yritysten kuin suuren yleisön parissa. Energiayritysten panostukset vastuullisuuteen ja siitä raportointiin tulevat esille myös tämän kilpailun tuloksissa; Fortum on voittanut tai ollut kilpailussa toisena useina vuosina (<http://www.fibsry.fi>).

Se, mitä vastuullisen yrityksen käsitteen ajatellaan tarkoittavan, muokkautuu osittain yhteiskunnallisen keskustelun pohjalta. Yhteiskunnallisessa keskustelussa luodaan siis raamit sille, mitä vastuullinen toiminta ja yhteiskuntavastuun kantaminen tietystä yhteiskunnassa tietyssä aikana tarkoittavat, ja kuinka tärkeäksi ne koetaan. Yhteiskuntavastuun ja sen raportoinnin kehityksestä väitöskirjan tehnyt Laine (2009) tuli tutkimuksessaan tulokseen, että yritysten vastuullisuudessa ja siihen liittyvissä puhetavoissa onkin enemmän kyse reagoinnista ulkoisiin paineisiin kuin sisäsyntyisestä tilivelvollisuuden lisääntymisestä. Hänen tutkimuksensa tulokset siis indikoivat, että yritykset reagoivat yhteiskunnallisen keskustelun luomiin odotuksiin ja paineisiin.

1.3 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen tavoitteet

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymys on; *miten yhteiskunnallinen keskustelu on heijastunut yhteiskuntavastuuseen ja yhteiskuntavastuuraportoinnin muutokseen energia-alalla Suomessa vuosina 1990–2010.*

Tutkimuksen päätavoitteena on tutkia yhteiskunnallisen keskustelun heijastumista yhteiskuntavastuuseen ja yhteiskuntavastuuraportointiin sekä niiden muutokseen valituissa yrityksissä tutkimusjakson aikana. Tämä edellyttää tutkimuskysymyksen jakamista kahteen osaan:

Tutkimuskysymyksen ensimmäinen osa on

- 1) yhteiskuntavastuun- ja raportoinnin kehityksen ja muutosten analysointi yhteiskunnallisen keskusteluun pohjautuen

ja toinen osa

- 2) yhteiskuntavastuu-käsitteen ja -raportoinnin muutosten tutkiminen valituissa energia-alan yrityksissä

Tutkimuksessa analysoidaan ensin yhteiskuntavastuuta ja – raportointia yhteiskunnallisen keskustelun pohjalta. Tavoitteena on luoda yleiskuva siitä, mitä yhteiskuntavastuu ja siitä raportointi ovat eri aikoina tutkimusjakson sisällä tarkoittaneet ja miten ne on ymmärretty. Yhteiskunnallisesta keskustelusta pyritään myös tunnistamaan selkeitä ajureita, esimerkiksi tapahtumia, teemoja, kriisejä tai tutkimuksia, jotka ovat vaikuttaneet yhteiskuntavastuun käsitteeseen ja yhteiskuntavastuuraportointiin.

Seuraavaksi tutkitaan, miten yhteiskuntavastuu-käsite on muuttunut tutkimusjakson aikana tutkimuskohteeksi valituissa yrityksissä sekä miten ko. yritysten yhteiskuntavastuuraportointi on kehittynyt valitun ajanjakson aikana. Tämän jälkeen analysoidaan, millaisia yhteyksiä yhteiskunnallisen keskustelun ja case yrityksissä käytettyjen käsitteiden ja vastuuraportoinnin välillä löytyy.

Yhteiskuntavastuun ja yhteiskuntavastuuraportoinnin muutoksen ja kehityksen tutkimisen lisäksi, tutkimuksessa etsitään yhtäläisyyksiä ja eroja aineistoon valitun kahden yrityksen väliltä. Tutkimuksen aineistoon valittujen yritysten omistajarakenne luo mielenkiintoisen alakysymyksen siitä, vaikuttaako valtion toimiminen pääomistajana yrityksen yhteiskuntavastuuseen ja/tai yhteiskuntavastuuraportointiin.

Samasta näkökulmasta aihetta on tutkinut Matias Laine (2009), jonka väitöskirjaan sisältyvissä artikkeleissa käsitellään vastuuraportoinnin kehitystä ja muutosta suomalaisissa yrityksissä aina 1970-luvulta 2000-luvulle. Laine on tutkinut erityisesti yritysten raportoinnissaan käyttämiä ilmaisuja ja retoriikkaa ja hänen tutkimuksensa osoittaa, että yritysmaailma hyödyntää kestävään kehitykseen liittyviä puhetapoja pitkälti edistääkseen omia tarkoitusperiään. Väitöskirjan johtopäätöksenä todetaan, että yritysten vapaaehtoisen vastuullisuusraportoinnin kehityksessä on enemmänkin kyse reagoinnista ulkoisiin paineisiin kuin merkittävästä muutoksesta yrityksen tilivelvollisuudessa tai läpinäkyvyydessä. Muuten aihetta ei ole juurikaan tästä näkökulmasta tutkittu.

1.4 Tutkimuksen rajoitteet

Tutkimuksen yleistettävyyys muille aloille on kyseenalaista, johtuen energia-alan erityispiirteistä. Energia-ala on poliittisesti ja yhteiskunnallisesti merkittävä, mutta myös sen ympäristövaikutukset ovat jatkuvan tarkkailun alla. Näistä syistä johtuen energia-alaan on jo pitkään kohdistunut erityisiä paineita yhteiskuntavastuun ja yhteiskuntavastuuraportoinnin suhteen. Nämä seikat voivat vaikuttaa siihen, että tutkimus ei ole välttämättä yleistettävissä aloille, joilla ei ole erityisiä ulkoisia paineita toimia yhteiskuntavastuullisesti tai raportoida siitä. Toisaalta yhteiskuntavastuu ja siitä raportointi ovat erittäin merkityksellisiä monilla muillakin aloilla, kuten vähittäiskaupassa ja metsäteollisuudessa, joten tällaisilla aloilla tutkimusten tulosten voitaisiin ajatella myös pätevän.

1.5 Tutkimusmenetelmä ja aineisto

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja se toteutetaan diskurssianalyysiä hyödyntäen. Diskurssi-analyysi sopii erityisen hyvin tutkimukseen, jossa tutkitaan erilaisten tekstien tai puheiden merkitystä ja vaikutusta ympäristöönsä. Tässä tutkimuksessa analysoidaan yhteiskuntavastuuseen liittyvä yhteiskunnallista keskustelua eli diskursseja, jotka rakentavat yhteiskuntavastuun sosiaalista todellisuutta. Tutkimuksessa selvitetään millainen yhteys näin rakentuneella yhteiskuntavastuun sosiaalisella todellisuudella on yritysten muodostamaan käsitykseen yhteiskuntavastuusta ja heidän suorittamaansa yhteiskuntavastuuraportointiin. Diskurssianalyysi ei ole selkeärajainen tutkimusmenetelmä, vaan se on pikemminkin teoreettinen viitekehys (Potter & Wetherell 1989). Tämä viitekehys perustuu ajatukselle, että kieli, jota me käytämme, on organisoitunut diskursseiksi. Diskurssianalyttisessä metodologiassa nähdään, että diskursseilla on merkitystä sille, miten ihmiset kokevat todellisuuden ja miten he käyttäytyvät; kielenkäyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta (Jokinen et al. 2004).

Tutkimuksessa on myös case-tutkimuksen piirteitä, koska aineistoa kerätään kahdesta yrityksestä, joita vertaillaan keskenään. Tutkimukseen valitut yritykset ovat Fortum ja Helsingin Energia ja tutkimusajanjaksona ovat vuodet 1990 - 2010. Tutkimuksen empiirinen aineisto kerätään arkistotutkimusta käyttäen.

Arkistotutkimusta hyödynnetään yhteiskunnallisen keskustelun pohjana olevan materiaalin sekä yritysten julkaiseman kirjallisen materiaalin kokoamisessa. Yhteiskunnallisen keskustelun analyysi aiheesta pohjautuu talous- ja sanomalehtien artikkeleihin, tutkimusjakson sisällä aiheesta julkaistuihin kirjoihin, eduskunnassa käytyyn keskusteluun sekä EU:n julkaisemiin ohjeisiin ja tiedonantoihin. Yhteiskuntavastuu-käsitettä ja yhteiskuntavastuuraportointia sekä näiden muutosta ja kehitystä analysoidaan ensin yhteiskunnalliseen keskusteluun pohjautuvan materiaalin avulla ja sen jälkeen käyttäen aineistona valittujen yritysten vuosikertomuksia, Internet-sivuja sekä erillisiä yhteiskuntavastuuraportteja niiltä vuosilta kuin sellainen on julkaistu. Tutkimuksen materiaalina käytetään niin painettuja kuin sähköisiä lähteitä.

Kirjalliseen materiaalin perustuvan analyysin tueksi tehdään tutkimuskohteeksi valituissa yrityksissä teemahaastattelut, joiden avulla on tarkoitus selvittää, mitä yhteiskuntavastuu-käsitteenä tarkoittaa yrityksessä ja miten se on muuttunut yrityksessä tutkimusjakson aikana. Haastatteluiden materiaalia ei varsinaisesti hyödynnetä tutkimuksessa, vaan niiden avulla on tarkoitus tuoda esiin erilaisia näkökulmia, jotka tutkimuksessa on hyvä huomioida.

1.6 Käsitteitä

Vaikka *yhteiskuntavastuu* on ollut esillä akateemisessa kirjallisuudessa jo vuosikymmeniä, käsite ei ole edelleenkään täysin vakiintunut. Yhteiskuntavastuu-termin rinnalla, ja joskus jopa sen synonyymina, käytetään useita muita termejä kuten yrityskansalaisuus, kestävä kehitys, yritysvastuu ja yritysetiikka. Myös termiä yrityksen sosiaalinen vastuu, joka on suora käänös käsitteen englanninkielisestä nimestä, corporate social responsibility (CSR), käytetään synonyymina yrityksen yhteiskuntavastuulle. (Malmelin & Vaarla, 2005.) Suomessa Elinkeinoelämän keskusliitto käyttää käsitettä vastuullinen yritystoiminta ja perustelee sen käyttöä ymmärrettävyydellä ja parhaiten asian sisältöä kuvaavana käsitteenä (www.ek.fi). Vaikka yhteiskuntavastuun rinnalla käytettävillä termeillä on jokaisella omat vivahteensa, yhteiskuntavastuuta voidaan kuitenkin pitää yläkäsitteenä, joka sisältää myös muut sen rinnalla ja kanssa käytetyt termit (Malmelin & Vaarla 2005). Tässä tutkimuksessa käytetään vain termiä yrityksen yhteiskuntavastuu.

Energia-alalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa alaa, jonka yritykset tuottavat, hankkivat, myyvät ja siirtävät sähköä, kaukolämpöä sekä kaukojäähdytystä ja tarjoavat niihin liittyviä palveluja.

1.7 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen toisessa osassa käsitellään yhteiskuntavastuun kehitystä sekä sen taustalla vaikuttavia tekijöitä; yrityksen roolia yhteiskunnassa, etiikkaa ja yrityksen sidosryhmiä. Toisessa luvussa tutustutaan myös energia-alan erityispiirteisiin. Kolmannessa osassa esitellään lähemmin kaksi yhteiskuntavastuun teoreettista mallia, yhteiskuntavastuupyramidi sekä pilarimalli. Näiden mallien pohjalta luodaan tässä tutkimuksessa hyödynnettävä yhteiskuntavastuun viitekehys. Energia-alan yhteiskuntavastuuta tutkitaan luodun viitekehysten valossa.

Neljännessä osassa tutustutaan yhteiskuntavastuuseen ja yhteiskuntavastuuraportointiin käytännössä ja käydään läpi niihin liittyviä tärkeimpiä ohjeistuksia.

Tutkimusmenetelmä ja aineisto esitellään tarkemmin luvussa viisi. Kuudennessa osassa siirrytään yhteiskunnallisen keskustelun analyysiin, jonka avulla pyritään tunnistamaan teemoja ja aiheita, jotka ovat vaikuttaneet yhteiskuntavastuuseen ja yhteiskuntavastuuraportointiin sekä niiden muutokseen tutkittavissa yrityksissä. Seitsemännessä kappaleessa analysoidaan yhteiskuntavastuun ja yhteiskuntavastuuraportoinnin kehitystä tutkittavissa yrityksissä yritysten tuottaman kirjalliseen materiaaliin pohjautuen Viimeisessä osassa esitetään tutkimuksen johtopäätökset ja pohditaan mahdollisia jatkotutkimuskysymyksiä.

2. Yhteiskuntavastuun taustalla vaikuttavat tekijät

Pitkä tutkimushistoria yhteiskunnan ja yrityksen välisestä suhteesta on luonut pohjan yhteiskuntavastuun tutkimukselle. Monet yrityksen ja yhteiskunnan välistä suhdetta kuvaavat periaatteet onkin sisällytetty yhteiskuntavastuuseen ja useat yhteiskuntavastuun teorit perustuvat yrityksen ja yhteiskunnan suhdetta kuvaavan tutkimuksen evoluutiolle. (Panapanaan 2006). Yhteiskuntavastuu ei ole käsitteenä uusi, mutta silti sen sisällöstä ja merkityksestä käydään jatkuvaa keskustelua. Yhteiskuntavastuun kehityksen taustalla on yrityksen etiikka ja toiminnan eettisyys, jotka ovat edelleen sen ydintä (Kujala & Kuvaja 2002, Rohweder 2004, Audi 2009). Yrityksen sidosryhmät ovat myös merkittävässä asemassa yrityksen yhteiskuntavastuun määrittäjinä (Jamali 2008, Roberts 1992).

Seuraavaksi perehdytään etiikan ja sidosryhmien rooliin yhteiskuntavastuun muodostumisessa sekä yrityksen yhteiskunnallista roolia ja yhteiskuntavastuun kehitystä kuvaavaan tutkimukseen. Tämän jälkeen tutustutaan yhteiskuntavastuun eri määritelmiin. Viimeiseksi tässä luvussa käydään läpi energia-alan erityispiirteitä.

2.1 Etiikka

Etiikka ja moraali käsitteinä liittyvät tiiviisti yhteen, ja arkikielessä niitä voidaan käyttää jopa synonyymeina (Heikkonen 1995). Usein näiden termien rinnalla käytetään myös arvojen, normien ja hyveiden käsitteitä (Aaltonen & Junkkari 1999). Vaikka termit ovat hyvin erilaisia, kaikkien taustalla on kuitenkin ajatus, että niiden avulla määritellään oikeata ja väärää, sekä toivottua ja ei-toivottua käyttäytymistä. Yleinen käsitys kuitenkin on, että etiikka tarkastelee enemmän teoriaa ja systeemejä, kun moraali puolestaan liittyy enemmän käytännön toimintaan, ja molempia edellä mainittuja käsittelee moraalifilosofia (Aaltonen & Junkkari 1999).

Teoriassa etiikka jakautuu useisiin eri haaroihin, jotka kaikki painottavat hieman eri näkökulmia ja arvoja. Kolme etiikan tunnetuinta pääteoriaa ovat seurausetiikka, velvollisuusetiikka ja hyve-etiikka (Aaltonen & Junkkari 1999). Seurausetiikan mukaan teon eettisyys määräytyy sen seurausten perustella; teko on moraalisesti oikein jos se tuottaa mahdollisimman suuren hyödyn mahdollisimman monelle. Velvollisuusetiikassa taas ajatellaan, että ihmisen velvollisuus on toimia moraalisesti oikein; moraalinen teko tehdään velvollisuudentunteesta. Hyve-etiikan näkökulmasta moraalissa on puolestaan kyse kokonaisvaltaisesti hyvän inhimillisen elämän elämisestä; moraali nähdään ihmisen ominaisuutena. (Kujala & Kuvaja, 2002).

Käytännössä, esimerkiksi talouselämässä, etiikka ei kuitenkaan käsitellä niinkään perusteorioiden kautta vaan silloin puhutaan sovelletun etiikan käsitteestä. Liike-etiikka on etiikan sovellus, joka liittyy liiketoimintaan ja siihen liittyvien eettisten kysymysten tarkasteluun, lisäksi talouselämässä puhutaan usein myös yrityksen etiikasta tai eettisistä yrityksistä. (Aaltonen & Junkkari 1999). Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava ja tärkeä etiikan sovellus onkin juuri yrityksen ja liiketoiminnan etiikka, sillä nämä käsitteet liitetään yleisesti yrityksen yhteiskuntavastuuseen (Kujala & Kuvaja, 2002; Rohweder 2004). Etiikan ja yhteiskuntavastuun käsitteiden yhdistämisen taustalla on ajatus, että yhteiskuntavastuulliset yritykset toimivat myös eettisesti oikein.

Yrityksen etiikassa ja sitä kautta myös sen yhteiskuntavastuussa on piirteitä kaikista kolmesta etiikan pääteorioista. Seurausetiikan vaikutukset näkyvät liiketoiminnassa monella tavoin. Liiketoiminnan tavoitteena on tuottaa voittoa mahdollisimman kustannustehokkaasti ja tämä voidaan nähdä seurausetiikan sovelluksena. Pelkkä voiton tuottaminen ja taloudelliset arvot eivät kuitenkaan tee toiminnasta seurausetiikankaan mukaan eettistä, vaan toiminnassa tulee huomioida myös ei-taloudelliset arvot. Seurausetiikan mukaan toiminnan eettisyyttä arvioitaessa tulee siis ottaa huomioon myös toiminnan ei-taloudelliset seuraukset, kuten työtyytyväisyys ja ympäristövaikutukset. Yritysetiikassa on piirteitä myös velvollisuus- ja hyve-etiikasta. Liiketoimintaa ohjaa velvollisuus toimia moraalisesti oikealla tavalla. Velvollisuusetiikka kiteytyy usein yrityksen eettisissä ohjeissa ja periaatteissa, jotka korostavat kaikkien yrityksen palveluksessa olevien velvollisuutta toimia tietyllä tavalla. Hyve-etiikka yhdistyy puolestaan lähinnä organisaatiokulttuuriin ja sen taustalla vaikuttaviin yrityksen arvoihin; hyve-etiikan mukaisten hyveiden kehittäminen on mahdollista myös organisaatiotasolla. (Kujala & Kuvaja 2002).

Yrityksen etiikan pohjana ovat pitkälti yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyt moraaliset normit ja eettiset käsitykset. Audi (2009) toteaa, että yritysten etiikka pohjautuu ennen kaikkea niiden eettisen vastuuseen yhteiskuntaa kohtaan. Ei siis riitä, että yritykset täyttävät lain määräämät velvoitteet, vaan niiden tulee täyttää myös eettiset velvollisuutensa yhteiskuntaa kohtaan. Se millaisiksi nämä velvollisuudet muodostuvat riippuu paljon yhteiskunnasta, ja sen taloudellisesta ja sosiaalisesta tilanteesta. Köyhässä kehittyvän maailman maassa vallitsevat yhteiskunnan moraaliset normit poikkeavat todennäköisesti hyvinvoivan teollisuusmaan moraalinormeista, jolloin myös yrityksen eettinen vastuu määrittyy eri tavalla.

2.2 Sidosryhmät

Sidosryhmistä ja niiden merkityksestä yritykselle on esitetty useita teorioita, ja kansainvälisessä johtamiskeskustelussa ne tulivat tunnetuksi 1980-luvulla Freemanin

Julkaistua teoksensa ”Strategic Management. A Stakeholder Approach ”(1984). Freemanin esittämän määritelmän mukaan sidosryhmä on ryhmä tai yksilö, joka voi vaikuttaa organisaation tavoitteiden saavuttamiseen tai johon organisaation tavoitteiden saavuttaminen voi vaikuttaa (Kujala & Kuvaja 2002/ ks. Freeman 1984).

Yrityksen sidosryhmiksi luokitellaan siis Freemanin näkemyksen mukaan kaikki, jotka ovat jonkinlaisessa vuorovaikutussuhteessa yrityksen kanssa. Donaldson ja Preston (1995) esittävät artikkelissaan mallin, jossa yrityksen sidosryhmiksi esitetään osakkeenomistajat, poliittiset ryhmittymät, asiakkaat, paikallisyhteisöt, henkilöstö, kauppayhdistykset, tavarantoimittajat ja julkinen valta. Kujala ja Kuvaja (2002) lisäävät omassa mallissaan edellisiin vielä yrityksen kilpailijat ja tiedotusvälineet. Kaikkia edellä mainittuja ryhmittymiä voidaan siis pitää yrityksen sidosryhminä. Koska sidosryhmät määrittyvät jokaisen yrityksen näkökulmasta erikseen, myös muut kuin edellä mainitut ryhmittymät voivat olla yrityksen näkökulmasta sen sidosryhmiä (Kujala & Kuvaja 2002; Donaldson & Preston 1995). Vuonna 2001 julkaistussa energia-alan yhteiskuntavastuuoppaassa on käyty läpi energiayhtiöiden kannalta tärkeitä sidosryhmiä. Siinä tärkeiksi sidosryhmiksi on mainittu jo aiemmin esille tulleiden lisäksi muun muassa erilaiset elinkeinoelämän ja teollisuuden järjestöt sekä kuluttajajärjestöt, tutkimuslaitokset, maanomistajat ja oppilaitokset. Energia-ala on olennainen osa yhteiskunnan infrastruktuuria ja siten sekä yhteiskunnallisesti että poliittisesti kiinnostava, mikä näkyy myös alan yritysten sidosryhmissä.

Sidosryhmäajattelussa on esitetty erilaisia näkemyksiä sidosryhmien merkityksestä ja suhteesta yritykseen ja sen yhteiskuntavastuuseen. Ääripäinä toisilleen voidaan nähdä omistajien voiton maksimointia korostava ajattelu (mm. Friedman 1962), jossa omistajat nostetaan muita ryhmiä tärkeämmäksi, ja kaikkien sidosryhmien merkityksen tärkeyttä korostava ajattelu (Kujala & Kuvaja, 2002). Kujalan & Kuvajan (2002) mukaan sidosryhmät ovat erittäin merkityksellisiä yrityksen yhteiskuntavastuulle, koska vastuullisuuden rajat ja mittarit määrittyvät vuoropuhelussa sidosryhmien kanssa. Goodpasterin (1991) mukaan taas osakkeenomistajien odotukset ja tarpeet ovat tärkeämpiä kuin muiden sidosryhmien, mutta yrityksellä on kuitenkin vastuu myös muita sidosryhmiä kohtaan. Hän kuvaa yrityksen vastuuta osakkeenomistajia kohtaan positiivisena vastuuna, joka perustuu luottamukseen. Muita sidosryhmiä kohtaan yrityksen vastuu on niin sanotusti negatiivista; osakkeenomistajien odotuksia ja vaatimuksia ei saa täyttää millä tavalla hyvänsä, vaan tulee huolehtia että muita sidosryhmiä ei loukata, esimerkiksi valehtelemalla tai rikkomalla lakia.

Sidosryhmien merkityksen määrittämisessä ”kultaista keskitietä” edustaa Thomas Carson (1993), joka korostaa kaikkien sidosryhmien tärkeyttä. Hänen näkemyksensä mukaan yrityksellä ja sen johdolla on positiivinen vastuu kaikkia sidosryhmiä kohtaan ja näin ollen kaikkien sidosryhmien tarpeet ja intressit tulee ottaa huomioon. Koska kaikkien sidosryhmien intressien huomioiminen ja niiden mukaan toimiminen yhtäaikaaisesti ei ole useinkaan mahdollista, Carson (1993) toteaa, että joskus yritykselle tärkeämpien sidosryhmien tarpeet kuitenkin nousevat vähemmän tärkeiden sidosryhmien intressien edelle.

Energia-alan yhteiskuntavastuuoppaassa (2001) tuodaan esille samansuuntaisia näkemyksiä. Siinä painotetaan, että energia-alan yritysten on tärkeää identifioida kaikki sidosryhmänsä ja analysoida niiden merkitys yritykselle. Yrityksiä kuitenkin kehoitetaan tunnistamaan lukuisten sidosryhmien joukosta ne joilla, on eniten merkitystä ja vaikutusvaltaa sen toimintaan ja pyrkimään tiiviiseen vuoropuheluun tällaisten ryhmien kanssa. Lisäksi kannustetaan tunnistamaan myös ne sidosryhmät, jotka ovat erityisesti kiinnittäneet huomiota yhteiskuntavastuuseen ja pyrkimään selvittämään, mitä tällaiset ryhmät pitävät yhteiskuntavastuun osalta erityisen tärkeänä (Yrityksen yhteiskuntavastuu, 2001). Kujalan ja Kuvajan (2002) ajatuksiin tukeutuen, vuoropuhelun avulla energia-alan yritykset voivat siis pyrkiä määrittämään yhteiskuntavastuunsa rajat.

Sidosryhmien tärkeys on huomioitu myös yhteiskuntavastuun GRI-raportointiohjeistossa. Ohjeessa käydään läpi sidosryhmien määrittelyä, painotetaan niiden tunnistamisen tärkeyttä ja kaikkien sidosryhmien huomioimista yhteiskuntavastuuraportin sisältöä määritettäessä. Ohjeiston mukaan tehdyssä raportissa tulee kuvata yrityksen sidosryhmät ja raportoida sidosryhmätoiminnan tuloksista. (www.globalreporting.org.)

2.3 Yrityksen rooli yhteiskunnassa ja yhteiskuntavastuun kehitys

Yhteiskunnan ja yrityksen välistä suhdetta koskevalla tutkimuksella on ollut siis merkittävä rooli yhteiskuntavastuun teorioiden kehityksessä (Panapanaan 2006). Ennen yhteiskuntavastuun määritelmiin ja vallitseviin teorioihin pureutumista onkin olennaista tutkia yhteiskuntavastuun kehitystä ja yrityksen roolia yhteiskunnassa.

Vaikka yhteiskuntavastuu on vasta viime vuosikymmeninä noussut merkittävään asemaan liike-elämässä, on sillä kirjallisuudessa ja akateemisessa tutkimuksessa takanaan jo pitkä historia. Varhaisimmat tutkimukset pohjautuvat vahvasti yritykseen yhteiskunnallisen roolin määrittelemiseen. 1920-luvulta löytyvissä maininnoissa todetaan, että liikeyrityksillä on velvoitteita, joiden tarkoituksena on taata yhteiskunnan hyvinvointi. 1930-luvulla yritysjohtajat nähtiin yhteiskunnan tukipilareina, joiden tehtävänä oli tarjota turvaa ja tukea

niille yhteiskunnan jäsenille, jotka eivät pystyneet huolehtimaan omasta toimeentulostaan. (Freeman & Hasanoui 2011). 1950- ja 1960 – luvuilla yritykset olivat puolestaan yhteisöjen keskiössä, ja niiden tehtäväksi nähtiin yhteisön kehittäminen muun muassa rakentamalla kouluja, kirkkoja ja yleistä infrastruktuuria (Panapanaan 2006). Kyseisinä vuosikymmeninä yhteiskuntavastuu merkitsi Suomessa pitkälti samaa kuin muissakin Euroopan maissa; yritysten tehtäväksi nähtiin yhteiskunnan rakenteiden tukeminen. Sosiaaliturvan kehittymisen myötä nämä tehtävät siirtyivät Suomessa kuitenkin enenevässä määrin valtiolle (Panapanaan 2006).

Yhteiskuntavastuun modernin aikakauden voidaan katsoa alkaneen 1950-luvulla, kun Howard. R. Bowen julkaisi kirjan ”Social Responsibilities of the Businessman”, jossa hän määritteli yhteiskuntavastuun liikemiesten velvollisuudeksi tehdä sellaisia päätöksiä ja toimia, jotka ovat linjassa yhteiskunnan tavoitteiden ja arvojen kanssa (Freeman & Hasanoui 2011; Krumwiede et al., 2012). 1960- luvulla ekonomisti Milton Friedmanin jyrkkä mielipide, jonka mukaan yrityksen ainoa yhteiskuntavastuun ulottuvuus on tehdä mahdollisimman paljon voittoa, kirvoitti Yhdysvalloissa paljon keskustelua aiheesta. 1960- ja 1970-luvuilla erityisesti Yhdysvalloissa luotiinkin monia määritelmiä yhteiskuntavastuulle (Freeman & Hasanoui 2011).

Yrityksen inhimillisten resurssien hyödyntäminen koko yhteiskunnan tarpeisiin tuotiin esille ensimmäistä kertaa 1960-luvulla määritelmässä, jonka mukaan vastuullisten yritysten tulee varmistaa, että sekä inhimillisiä että taloudellisia resursseja käytetään niin, että ne hyödyttävät yritysten lisäksi koko yhteiskuntaa (Frederick 1960). Hieman toisenlaisen näkökulman yhteiskuntavastuuseen tarjosi Keith Davis (1973), jonka mukaan yhteiskuntavastuu alkaa siitä, mihin laki päättyy; yhteiskuntavastuunsa kantava yritys huomioi siis lain vaatimuksia laajemmin ympäröivän yhteiskunnan tarpeet ja vaatimukset ja tekee niiden pohjalta päätöksiä, jotka hyödyttävät sekä yritystä että koko yhteiskuntaa. Yhteistä näille kahdelle määritelmälle on yrityksen toimien merkitys ja hyödyllisyys yhteiskunnan hyvinvoinnin näkökulmasta, ikään kuin vastalauseena Friedmanin kapitalistiselle näkemykselle.

Yhteiskuntavastuun ympäristöaspekti esiteltiin ensimmäistä kertaa 1975 Backmanin määritelmässä, jonka mukaan yhteiskuntavastuu koostuu sekä ympäristö- että sosiaalisesta näkökulmasta (Krumwiede et al. 2012). 1980-luvulla Jones esitti, että yhteiskuntavastuullisuus on prosessi, joka perustuu vapaaehtoisuuteen ja ulottuu laajalti yrityksen eri sidosryhmiin; yrityksen yhteiskuntavastuu ei siis rajoitu vain vastuuseen osakkeenomistajia kohtaan. Aiemmin esitetyt yhteiskuntavastuun määritelmät olivat tuoneet

esille yrityksen vastuun yhteiskuntaa kohtaan, mutta Jones laajensi tätä näkökulmaa koskemaan yrityksen kaikkia sidosryhmiä. Suomessa yhteiskuntavastuukeskustelu puolestaan väheni 1970- ja 1980 – luvuilla, mutta yhteiskuntavastuu voidaan nähdä sisältyneen luontaisena osana teollistumiseen ja hyvinvointivaltion kehitykseen (Panapanaan 2006).

YK lanseerasi 1987 kestävän kehityksen periaatteet (Report of the World), jotka loivat oman suuntauksensa yhteiskuntavastuun kehityksessä. Suomessa nykyään erittäin yleisen pilarimallin (TT 2000), voidaan nähdä pohjautuvan kestävän kehityksen periaatteisiin. Pilarimalli jakaa yhteiskuntavastuun taloudelliseen vastuuseen, sosiaaliseen vastuuseen ja ympäristövastuuseen. Pilarimalli on tämän tutkimuksen kannalta merkittävä yhteiskuntavastuun malli, ja se esitellään lähemmin kappaleessa 3.4.

Archie B. Carrol esitteli vuonna 1991 yhteiskuntavastuupyramidin, joka perustui hänen aiemmin luomaan (1979) malliin yhteiskuntavastuusta. Yhteiskuntavastuupyramidi koostuu neljästä osa-alueesta, taloudellisesta vastuusta, lakiin perustuvasta vastuusta, eettisestä vastuusta ja filantrooppisesta vastuusta. Yhteiskuntavastuupyramidi on toinen osa tässä tutkimuksessa hyödynnettävää yhteiskuntavastuun viitekehystä, ja se esitellään tarkemmin kappaleessa 3.3.

2000-luvulla yhteiskuntavastuun määritelmät alkoivat entistä enemmän keskittyä siihen, mitä komponentteja yhteiskuntavastuu sisältää ja yrityksen yhteiskunnallisen roolin määrittely jäi taka-alalle. 2003 Schwartz ja Carroll loivat yhteistyönä yhteiskuntavastuun mallin (joka pohjautui Carrollin aiempaan teoriaan), joka jakautuu kolmeen osa-alueeseen; taloudellisen vastuuseen, lakiin perustuvan vastuuseen sekä eettisen vastuuseen ja sen lähtökohtana on kaikkien vastuun osa-alueiden tasa-arvoisuus suhteessa toisiinsa. Vaaland ja Heide (2005) sisällyttivät yhteiskuntavastuun määritelmäänsä etiikan, ympäristö- ja sosiaaliset näkökohdat sekä ihmisoikeudet. Antalin ja Sobczakin (2007) määritelmä sisältää puolestaan kulttuuriset ja sosioekonomiset näkökulmat.

Nykyään yhteiskuntavastuulle on löydettävissä lähes yhtä monta määritelmää kuin on määrittelijää. Yleisellä tasolla yrityksen yhteiskuntavastuu voidaan määrittellä toimijan, eli yrityksen, vastuuna yhteiskunnalle (Anttiroiko 2004,22- 23). Tähän voidaan liittää Audin (2009, 23) esittämä näkemys, jonka mukaan yritysten etiikka pohjautuu ennen kaikkea niiden eettiseen vastuuseen yhteiskuntaa kohtaan. Yrityksen yhteiskuntavastuu siis ilmentää yrityksen eettistä vastuusta yhteiskuntaa kohtaan. Yhteiskuntavastuu on määritelty myös etiikan osaksi (Argandona ja von Weltzien; Hoivik 2010; Weitzner and Darroch 2009) ja kestävän kehityksen mikrotaloudelliseksi ilmentymäksi (Koleva, 2005, Rohweder 2004).

Konkreettisemmalla ja tarkemmalla tasolla ilmaistuna yhteiskuntavastuu voidaan määritellä yrityksen vastuuksi yritystoiminnan vaikutuksista ympäröivään yhteiskuntaan, ympäristöön ja yrityksen eri sidosryhmiin (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009, 19). Tähän voidaan lisätä vielä yrityksen osallistuminen yhteiskunnan hyvinvoinnin tuottamiseen (TT 2001). Osallistuminen yhteiskunnan hyvinvoinnin tuottamiseen voidaan ajatella toteutuvan toimimalla vastuullisesti yhteiskuntaa, ympäristöä ja sidosryhmiä kohtaan, tai se voidaan ymmärtää konkreettisena osallistumisena, esimerkiksi lahjoitusten tai avustusten kautta. Osa yhteiskuntavastuuta tutkineista tutkijoista on tullut kuitenkin tulokseen, että yhteiskuntavastuu-termi ei edes kaipaa yhtä universaalia määritelmää (Campbell, 2007; Palazzo & Scherer 2006). Toisaalta yhteiskuntavastuu on myös kuvattu niin epämääräiseksi ja abstraktiksi käsitteeksi, että sillä ei ole oikeastaan mitään merkitystä, koska se voi tarkoittaa mitä vain riippuen siitä kuka termin määrittelee (Frankental 2001).

Viime aikoina myös yritysten yhteiskuntavastuun taustalla vaikuttavia motiiveja on tutkittu paljon, mutta usein on kuitenkin keskitytty yrityksen sisäiseen näkökulmaan ja yrityksen sisältä kumpuaviin motiiveihin (mm. Graafland 2012; Balakrishnan et al. 2011; Groza et al. 2011). Tässä tutkimuksessa on tarkoitus tutkia, miten yhteiskunnallinen keskustelu yhteiskuntavastuusta on vaikuttanut case yritysten vastuullisuuteen ja siitä raportointiin. Tutkija Matias Laine (2009) on tehnyt aiheesta lähes samasta näkökulmasta väitöskirjan. Tutkimuksissaan hän tarkasteli, miten suomalaisten yritysten vastuullisuusraportointi oli kehittynyt 1970-luvulta 2000-luvulle ja miten pörssilistatut yhtiöt käyttivät raportoinnissaan kestävään kehitykseen liittyviä käsitteitä. Hän tuli tutkimuksissaan tulokseen, että yritysten vastuullisuudessa ja raportoinnissa on pitkälti kyse ulkoisiin paineisiin reagoimisesta. Hän havaitsi tutkimuksessaan myös, että yritykset käyttävät kestävään kehityksen liittyviä puhetapoja edistääkseen omia tarkoitusperiään ja parantaakseen toimintansa yhteiskunnallista hyväksyttävyyttä. Onkin mielenkiintoista nähdä, päädytäänkö tässä tutkimuksessa samansuuntaisiin tuloksiin.

2.4 Energia-alan erityispiirteet

Energia ja sen häiriötön saanti on välttämätöntä yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta; jokainen kansalainen ja yritys toimialasta riippumatta tarvitsevat energiaa. Sähkön, tietoliikenteen ja tietotekniikan keskinäinen riippuvuus toisistaan korostaa sähkön välttämättömyyttä tämän päivän yhteiskunnassa. Myös Suomen teollisuuden kilpailukyky on riippuvainen energian saannista.

Koska energiayritykset ovat kiinteä osa ympäröivää yhteiskuntaa ja ne ovat elintärkeitä yhteiskunnallisen hyvinvoinnin tuottajina, ovat ne myös jatkuvan yhteiskunnallisen

kiinnostuksen kohteena. (Energia-alan yhteiskuntavastuuopas 2001). Energia-ala on sekä poliittisesti, taloudellisesti että ympäristön kannalta merkittävässä asemassa, joten siihen kohdistuu myös yhteiskuntavastuun osalta enemmän odotuksia kuin monille muille aloille. Energia-alan yritykset ovatkin olleet monessa mielessä yhteiskuntavastuun edelläkävijöitä ja ovat myös raportoineet yhteiskuntavastuuseen liittyvistä asioista ensimmäisten yritysten joukossa.

Energia-ala sekä sen toimintaympäristö ovat kokeneet myös monia muutoksia vuosien 1990–2010 välillä. Merkittävimpiä tapahtumia ovat olleet sähkömarkkinoiden vapautuminen sekä Suomen EU-jäsenyyden mukanaan tuoma EU-tasoinen sääntely.

Suomen sähkömarkkinoiden uudistaminen ja avaaminen kilpailulle käynnistyi vuonna 1995, jolloin tuli voimaan uusi sähkömarkkinalaki. Lailla vähennettiin kilpailun esteitä ja poistettiin tarpeeton sääntely siitä osasta markkinoita, jossa kilpailu on mahdollista, eli sähkön tuotannosta, myynnistä ja ulkomaan kaupasta. Toisaalta sen myötä asetettiin selkeät pelisäännöt sähköverkoille, jotka ovat luonteeltaan monopoleja. Alkuvaiheessa sähkön hinnan kilpailutus oli mahdollista vain suurimmille sähkökäyttäjille, mutta vuoden 1997 alusta lähtien kaikki sähkökäyttäjät ovat voineet periaatteessa kilpailuttaa sähkönsä. Vuoden 1998 loppupuolelle asti sähkön kilpailutuksen edellytyksenä oli kallis, tunneittain sähkön kulutuksen rekisteröivä mittari, mikä usein esti käytännössä esimerkiksi kotitalouksien sähkön kilpailutuksen. Viimeisetkin vaatimukset mittareista poistuivat marraskuussa 1998, jonka jälkeen kilpailutus on ollut myös käytännössä mahdollista kaikille. (www.energiamarkkinavirasto.fi)

Norja oli ensimmäinen Pohjoismaa, joka vapautti sähkömarkkinansa vuonna 1990 (www.nordpoolspot.com). Vuonna 1994 Norjassa perustettiin sähköpörssi (The Nordic Power Exchange), joka toimi alkusysäyksenä pohjoismaiselle sähköpörssille Nord Poolille. 1990-luvun puolivälissä myös Ruotsissa suoritettiin sähkömarkkinoiden uudelleenjärjestelyä ja vapauttamista, jonka myötä pohjoismainen yhteistyö tiivistyi ja pörssitoiminta laajeni. Suomi liittyi Nord Pooliin 1998 (www.energiamarkkinavirasto.fi). Nykyään Nord Pool on Euroopan johtava sähköpörssi, jossa kauppaa käy 350 yritystä 20 eri maasta (www.nordpoolspot.com).

Nykyään sähkön myyntitoiminta on siis vapaata, eikä edellytä erillistä toimilupaa. Pienten sähkön käyttäjien etujen turvaamiseksi on säädetty, että jakeluverkonhaltijan vastuualueella hallitsevassa markkina-asemassa olevalla sähkön vähittäismyyjällä on sähkön toimitusvelvollisuus. Myyjän on siis toimitettava asiakkaan pyytäessä sähköä kohtuulliseen hintaan, jos asiakkaalla ei ole muita kilpailukykyisiä sähkön hankintamahdollisuuksia.

Sähköverkkotoiminta on puolestaan edelleenkin luvanvaraista, niin sanottua luonnollista monopolitoimintaa ja Suomessa on tällä hetkellä 13 yritystä, joilla on kyseinen lupa. Verkkotoiminnan valvontaa, sähkön toimitusvelvollisyyntä sekä muita lain vaatimia viranomaistehtäviä varten perustettiin Sähkömarkkinakeskus, joka on nykyään nimeltään Energiamarkkinavirasto. (www.energiamarkkinavirasto.fi).

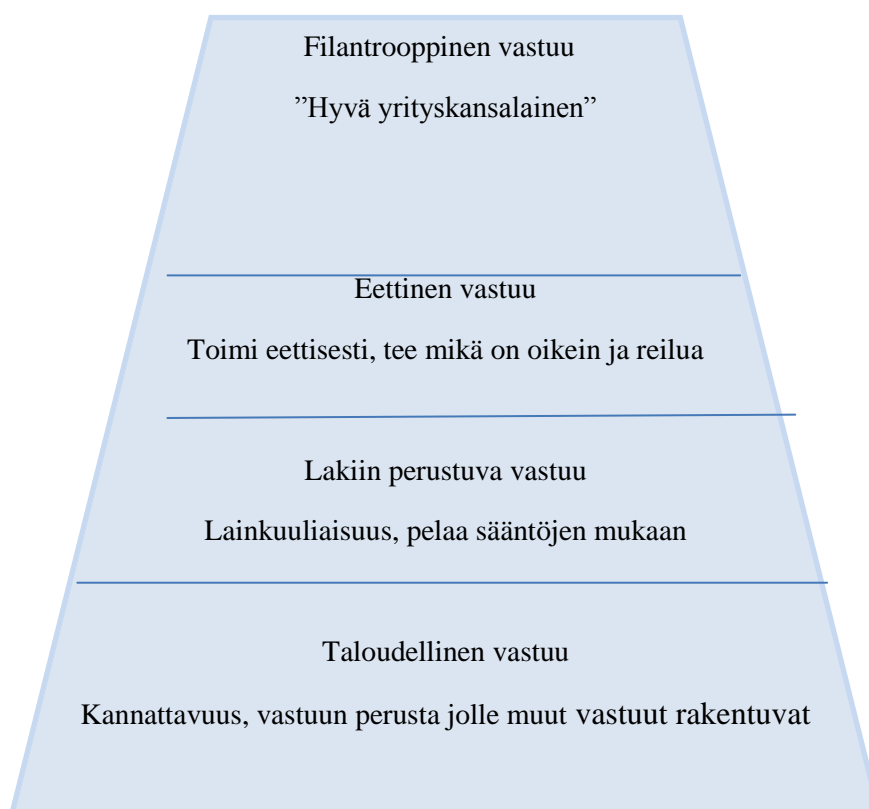
Suomen liittyminen Euroopan Unioniin 1.1.1995 toi energia-alalle EU-tasoisien sääntelyn, joten suuri osa nykyisestä energiaan ja ilmastoon liittyvästä kansallisesta lainsäädännöstä perustuu EU-lainsäädäntöön. EU:n tavoitteena ovat toimivat energiamarkkinat, energian saatavuuden varmistaminen ja ilmastopäästöjen vähentäminen. Näihin tavoitteisiin se on pyrkinyt säätämällä lukuisia asetuksia ja direktiivejä koskien muun muassa sähkömarkkinoiden avaamista kilpailulle ja päästöjen vähentämistä. EU-tason lainsäädännöstä löytyy yli 500 lakipykälää, jotka koskevat energia- tai ympäristöasioita (www.energia.fi). Tässä esityksessä ei käydä niitä tarkemmin läpi.

3 Yhteiskuntavastuun viitekehys

Tässä luvussa tutustaan ensin kahteen yhteiskuntavastuun malliin, yhteiskuntavastuupyramidiin sekä pilarimalliin, jotka muodostavat yhdessä tässä tutkimuksessa hyödynnettävän yhteiskuntavastuun viitekehksen. Mallien esittelyn jälkeen luodaan viitekehys ja sovelletaan sitä energia-alalle.

3.1 Yhteiskuntavastuupyramidi

Carroll loi vuonna 1979 mallin, jossa hän jakaa yhteiskuntavastuun neljään eri luokkaan; taloudelliseen vastuuseen, lakiin perustuvaan vastuuseen, eettiseen vastuuseen sekä vapaaehtoisuuteen perustuvaan vastuuseen. Nämä eri vastuun osa-alueet pohjautuvat yhteiskunnan yritykselle asettamiin odotuksiin ja voivat vaihdella yhteiskunnallisen tilanteen mukaan (Carroll 1979). 1991 Carroll päivitti mallin graafiseen muotoon, jossa yhteiskuntavastuun eri osa-alueet muodostavat yhteiskuntavastuupyramidin (kuva 1).

Kuva 1. Yrityksen yhteiskuntavastuun pyramidi (Carroll 1991).

Yrityksen yhteiskuntavastuupyramidi koostuu neljästä osasta, jotka ovat taloudellinen vastuu, lakiin perustuva vastuu, eettinen vastuu ja filantrooppinen vastuu, joka korvaa tässä mallissa vapaaehtoisuuteen perustuvan vastuun. Taloudellinen vastuu muodostaa pohjan muille vastuun osa-alueille; ilman taloudellista vastuuta, muut vastuullisuuden osa-alueet ovat epärelevantteja. Taloudellinen vastuu tarkoittaa yrityksen vastuuta toimintansa tehokkuudesta

ja kannattavuudesta (Carroll 1991). Taloudelliseen vastuuseen kuuluu myös omistajien tuottojen takaaminen sekä työpaikkojen luominen ja reilu korvaus työntekijöille (Jamali 2008).

Lakiin perustuva vastuu muodostaa seuraavan tason pyramidissa ja yhdessä taloudellisen vastuun kanssa se kuvaa yritykseltä vaadittavia vastuita. Lakiin perustuvan vastuun lähtökohtana on, että yritys harjoittaa toimintaansa lain sallimissa rajoissa ja hyvien toimintatapojen mukaisesti. (Carroll 1991). Pyramidin kolmannelle tasolle sijoittuva eettinen vastuu on yritykseltä odotettu vastuu. Eettinen vastuu voidaan pyramidimallissa nähdä kahdella tavalla; sen voidaan ajatella heijastelevan lakeja ja yleisiä määräyksiä, tai sitä voidaan pitää yhteiskunnasta yritykselle kumpuavien eettisten vaatimusten ilmentymänä (Carroll 1991).

Huipulla oleva filantrooppinen vastuu kuvaa yritykseltä toivottua, mutta vapaaehtoista vastuuta. Sen sisällön määrittäminen ja sen erottaminen eettisestä vastuusta ei ole ongelmatonta. Filantrooppisen vastuun lähtökohtana on yrityksen osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan ja yhteiskunnan hyvinvoinnin tuottamiseen. Esimerkiksi lahjoitukset hyväntekeväisyyteen täyttävät filantrooppisen vastuun tunnusmerkit. Eettisestä vastuusta se eroaa siinä, että yhteiskunta ei odota eettisessä tai moraalisisessa mielessä yrityksiltä filantrooppista vastuuta, vaikka esimerkiksi paikallisyhteisöt voivat sitä toki toivoa (esimerkiksi lahjoituksia). (Carroll 1991). Filantrooppinen vastuu on kiistellyin vastuun osa-alue, koska sen alaan kuuluvat teot ja toiminta voivat olla ristiriidassa yrityksen taloudellisten tavoitteiden kanssa (Jamali 2008). Yritys voi olla yhteiskuntavastuullinen ilman, että se täyttää filantrooppisen vastuunsa, mutta tämän mallin mukaan toimiakseen täysin yhteiskuntavastuullisesti yrityksen tulee täyttää vastuunsa kaikissa vastuun osa-alueissa (Carroll 1991).

3.2 Yhteiskuntavastuun pilarimalli

Kestävän kehityksen käsitteeseen pohjautuva kehityssuunta sai puolestaan alkunsa YK:n alaisen ympäristö- ja maailmankomission, ns. Brundtlandin komission lausunnosta. Komissio määritteli kestävän kehityksen kehitykseksi, joka ”tydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa” (Report of the World 1987). Kestävä kehitys on ihmiskeskeinen näkökulma, joka voidaan jakaa toisiaan täydentäviin taloudelliseen, ekologiseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen. Kestävän kehityksen määritelmässä keskeistä on myös sen tulevaisuuteen suuntautuminen, joka tarkoittaa yrityksen näkökulmasta oman toiminnan ja ratkaisujen pitkän tähtäimen vaikutusten huomioimista. (Rohweder 2004).

Kestävän kehityksen periaatteiden pohjalta on luotu yhteiskuntavastuun sisältöä kuvaava pilarimalli, joka esiteltiin ensimmäisessä suomalaisille yrityksille suunnatussa yhteiskuntavastuusta kertovassa ja siihen kannustavassa oppaassa ”Yrityksen yhteiskuntavastuu – työvälineitä itsearviointiin ja oman toiminnan kehittämiseen” (TT2001). Pilarimallin mukaan yrityksen yhteiskuntavastuu on vastuuta yritystoiminnan vaikutuksista ympäröivään yhteiskuntaan ja yrityksen sidosryhmiin, niin että kaikki kolme vastuun osaluuetta, taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu tulevat täytetyiksi (Niskala & Tarna 2003) (kuva 2). Vastuullinen toiminta on pilarimallin näkökulmasta yrityksen tapa vastata kestävän kehityksen haasteeseen (EK 2006).

kuva 2: Yhteiskuntavastuun pilarimalli (TT 2001)

3.2.1 Taloudellinen vastuu

Taloudellinen vastuu käsittää sekä toiminnan liiketaloudellisesta kestäväydestä huolehtimisen että yrityksen eri sidosryhmiin kohdistuvien välittömien ja välillisten taloudellisten vaikutusten huomioimisen. Oma toiminnan kannattavuudesta ja tehokkuudesta sekä kilpailukykyyn säilymisestä huolehtiminen muodostavat taloudellisen vastuun perustan. (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Viime aikoina on uutisoitu paljon kirjanpitorikoksista, sisäpiirin osakekaupoista sekä lahjonta- ja korruptioepäilyistä. Tällaiset tapahtumat ilmentävät puutteita riskienhallinnassa ja hallintokäytännöissä, jotka ovat myös osa taloudellisen vastuun ydintä (Rohweder, 2004).

Taloudellinen vastuu käsittää myös omistajien tuotto-odotuksiin vastaamisen. Yhteiskunnan taloudellisen hyvinvoinnin tuottaminen voi tapahtua suoraan rahavirtavaikutuksena tai välillisenä vaikutuksena. Suora rahavirtavaikutus syntyy esimerkiksi palkkojen maksusta työntekijöille ja verojen maksusta yhteiskunnalle. Välillinen vaikutus voi liittyä esimerkiksi toimintojen sijoittamis päätöksestä aiheutuviin taloudellisiin vaikutuksiin tai esimerkiksi tavarantoimittajilta suoritettavien ostojen työllistämisaikutuksiin (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009).

Hyvä taloudellinen suorituskyky luo pohjan muille vastuullisuuden ulottuvuuksille. Jos yrityksen talous ei ole kunnossa, ei sillä ole edellytyksiä huolehtia myöskään sosiaalisesta ja ympäristövastuusta. (EK 2006). Muut vastuullisuuden osa-alueet ovat kuitenkin yhtä tärkeitä, mutta taloudellinen vakaus ja hyvä kilpailukyky mahdollistavat muiden vastuun osa-alueiden toteuttamisen (Yrityksen yhteiskuntavastuu Työvälineitä itsearviointiin ja oman toiminnan kehittämiseen, 2001).

3.2.2 Ympäristövastuu

Ympäristövastuu on vastuuta ekologisesta ympäristöstä. Sen alaan kuuluvia keskeisiä kysymyksiä ovat muun muassa vesien, ilman ja maaperän suojeleminen, ilmastonmuutoksen torjunta sekä luonnonvarojen tehokas ja säästäväinen käyttö. Ympäristövastuu käsittää vastuun koko tuotteen elinkaaren aikaisista ympäristövaikutuksista sekä toiminnan arvoketjusta (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Ympäristövastuun lähtökohtana on suunnitella ja toteuttaa yritystoimintaa niin, että raaka-aineita sekä energiaa käytettäisiin mahdollisimman vähän ja tarkoituksenmukaisesti ja että niin syntyvien päästöjen kuin jätteidenkin määrä pystyttäisiin minimoimaan (Rohweder, 2004).

Tuotteen elinkaariajattelun lisäksi ympäristövastuun osa-alueen voidaan ajatella jakautuvan välittömään ja välilliseen vastuuseen niin, että välitön vastuu käsittää yrityksen oman toiminnan suorat ympäristövaikutukset ja välitön vastuu puolestaan alihankkijoiden ja muiden toimitusketjun jäsenten aikaansaamat ympäristövaikutukset. Välillinen vastuu ympäristöstä voi liittyä myös yrityksen vaikutuspiiriin ulkopuolella oleviin asioihin, kuten luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen tai luonnonsuojeluun liittyviin hankkeisiin osallistumiseen. (Rohweder, 2004).

3.2.3 Sosiaalinen vastuu

Sosiaalinen vastuu käsittää muun muassa henkilöstön hyvinvoinnista ja osaamisen kehittämisestä huolehtimisen, ihmisoikeuksien kunnioittamisen sekä tuotevastuu- ja kuluttajansuojakysymykset (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Henkilöstön

hyvinvoinnista huolehtimista on muun muassa työterveyshuollon ja muun työkykyä ylläpitävän toiminnan järjestäminen, henkilöstön koulutus ja palkitseminen sekä henkilöstöpolitiikan syrjimättömyys. Tuotevastuu- ja kuluttajansuojakysymysten osalta oleellista on esimerkiksi tuotteiden terveys- ja turvallisuusvaikutusten huomioiminen, tuotetiedon jakaminen sekä totuudenmukainen markkinointi ja mainonta. (Yrityksen yhteiskuntavastuu Työvälineitä itsearviointiin ja oman toiminnan kehittämiseen 2001).

Hyvät toimintatavat niin yritysverkostossa kuin lähiyhteisö- ja yhteiskuntasuhteissakin ovat myös osa sosiaalista vastuuta (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Yritysverkostosuhteisiin sisältyy muun muassa suhteet asiakkaisiin, raaka-aineiden toimittajiin sekä mahdollisiin alihankkijoihin. Näissä suhteissa vastuullisen yrityksen tulee huolehtia hyvästä tiedonkulusta, lahjonnasta kieltäytymisestä sekä teollis- ja tekijänoikeuksien kunnioittamisesta. Lähiyhteisö- ja yhteiskuntasuhteet käsittävät puolestaan yhteydet ympäristön asukkaisiin ja yhteisöihin sekä viranomaisiin ja poliittisiin päättäjiin. Tähän nähdään sisältyvän myös yhteistyöhankkeet esimerkiksi koulujen kanssa sekä lahjoitukset esimerkiksi sosiaalitoimintaan, terveydenhuoltoon, taiteeseen ja liikuntaan. (Yrityksen yhteiskuntavastuu Työvälineitä itsearviointiin ja oman toiminnan kehittämiseen, 2001). Sosiaalinen vastuu voidaan jakaa välittömään ja välilliseen vastuuseen esimerkiksi niin, että välittömän vastuun ajatellaan käsittävän oman henkilöstön hyvinvoinnista huolehtimisen ja välillisen vastuun puolestaan toimittajaketjun eri yritysten työskentelyolosuhteet. (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009).

3.3 Yhteiskuntavastuun viitekehys tässä tutkimuksessa

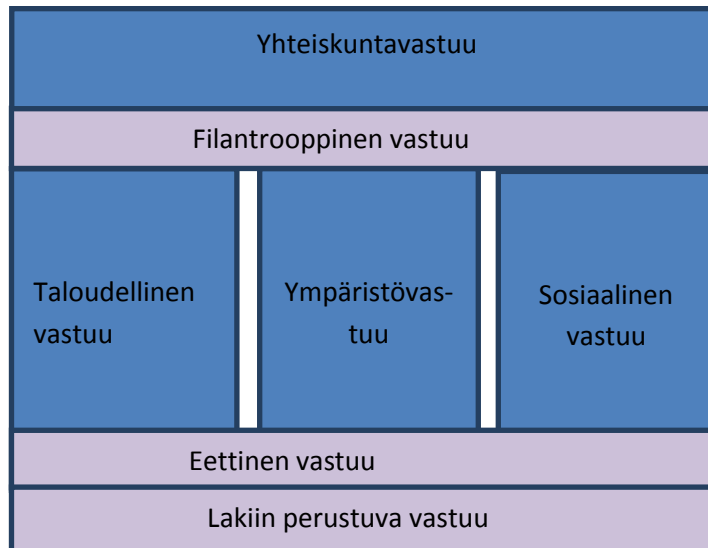
Pilarimalli eroaa huomattavasti Carrollin (1991) esittämästä yhteiskuntavastuun pyramidista; siitä puuttuu kokonaan lakiin perustuva vastuu, eettinen vastuu ja filantrooppinen vastuu. Toisaalta se sisältää ympäristövastuun ja sosiaalisen vastuun osa-alueet, joita ei ole yhteiskuntavastuupyramidissa. Taloudellisen vastuu ja sen tärkeys on nostettu esiin molemmissa malleissa, vaikka niiden lähtökohdat ovatkin hieman erilaiset. Taloudellinen vastuu muodostaa myös tämän tutkimuksen viitekehyksessä perustan yhteiskuntavastuulle.

Pilarimallin (TT 2001) voidaan katsoa tarjoavan raamit vastuullisuuden osa-alueista, jotka yrityksen tulee ottaa huomioon. Yhteiskuntavastuupyramidin osat kuvaavat taas enemmän sitä, mihin vastuut perustuvat. Pilarimalli jakaa yhteiskuntavastuun selkeisiin osiin, taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristövastuuseen; yrityksen tulee siis ottaa nämä osa-alueet huomioon, jos se haluaa toimia vastuullisesti. Pyramidimallin osa-alueet kuvaavat puolestaan sitä, mihin yhteiskuntavastuu pohjautuu; taloudelliseen vastuunkantoon, lakiin, etiikkaan ja filantropiaan.

Pilarimallin eri vastuun osa-alueisiin voidaan ajatella olevan ”sisäänrakennettu” yhteiskuntavastuupyramidissa esitetyt vastuut. Taloudellinen vastuunkanto sisältyy luonnollisesti taloudellisen vastuun osa-alueeseen. Lakien ja määräysten noudattaminen taas on perusedellytys kaikkien pilarimallin vastuun osa-alueiden näkökulmasta. Kirjanpito tulee hoitaa lakien ja hyvän kirjanpitotavan mukaan ja ympäristö- ja työlainsäädäntö asettavat minimivaatimukset yhteiskuntavastuulliselle toiminnalle. Yritystoimintaan merkittävästi vaikuttavia lakeja ja vastuun minimirajojen asettajia ovat lisäksi muun muassa osakeyhtiö- ja arvopaperimarkkinalainsäädäntö, teollisoikeus- ja kilpailulainsäädäntö sekä kansainvälisen kaupan säännökset (Yrityksen yhteiskuntavastuu Työvälineitä itsearviointiin ja oman toiminnan kehittämiseen 2001). Ympäristölainsäädäntö sisältää puolestaan lakeja muun muassa ympäristövaikutusten arvioinnista, luonnonsuojelusta ja maankäytöstä (Rohweder 2004) ja ne ovatkin merkittävässä asemassa energia-alan ympäristövastuun näkökulmasta.

Tämän tutkimuksen näkökulmasta, jossa yhteiskuntavastuu pohjautuu yrityksen etiikkaan, eettinen vastuu sisältyy jokaiseen pilarimallin vastuun osa-alueeseen. Eettisen vastuun voidaan nähdä asettavan omat vaatimuksensa sille, miten eri vastuun osa-alueiden tavoitteisiin pyritään ja millaisia lopputuloksia niistä voidaan hyväksyä. Vastuullinen yritys miettii ovatko keinot moraalisesti oikein (velvollisuusetiikka) ja kestävätkö seuraukset eettisen tarkastelun (seuraamusetiikka). Filantrooppisen vastuun voidaan ajatella sisältyvän ja liittyvän kaikki vastuun osa-alueisiin, mutta se tulee kyseeseen vasta kun kaikki muut vastuun lähtökohdat on täytetty. Taloudellisen vastuun osalta sen voidaan ajatella tarkoittavan epätavallisen suurta tuottoa omistajille. Ympäristövastuun- ja sosiaalisen vastuun osalta, se voisi tarkoittaa esimerkiksi suuria lahjoituksia ympäristönsuojeluun tai sosiaalisiin kohteisiin, kuten lastensuojeluun.

Carrollin yhteiskuntavastuupyramidiin pohjautuva ajattelu on yleistä esimerkiksi Yhdysvalloissa, missä hyväntekeväisyydellä ja yritysten ”kansalaisaktiivisuudella” on suurempi merkitys kuin Euroopassa (Bowie & Verhane 2005). Kestävän kehityksen ajatukseen pohjautuva pilarimalli, jossa yhteiskuntavastuu koostuu taloudellisesta vastuusta, ympäristövastuusta ja sosiaalisesta vastuusta, on kuitenkin Suomessa yleisin tapa käsittää yhteiskuntavastuu (Panapanaan 2006). Tässä tutkimuksessa hyödynnetään mallia, joka yhdistää kahden edellä esitellyn mallin näkökulmat. Lähtökohtana toimivat pilarimallin osa-alueet, mutta ne sisältävät myös yhteiskuntavastuupyramidin vastuut.

kuva3: Yhteiskuntavastuun viitekehys

3.4 Yhteiskuntavastuu energia-alalla

Energiayritykset ovat kiinteä osa ympäröivää yhteiskuntaa sekä elintärkeitä yhteiskunnallisen hyvinvoinnin tuottajia (Energia-alan yhteiskuntavastuuopas, 2001). Koska energia-ala on sekä poliittisesti, taloudellisesti että ympäristön kannalta merkittävässä asemassa, kohdistuu siihen myös yhteiskuntavastuun osalta enemmän odotuksia kuin moniin muihin aloihin. Energia-alan yhteiskuntavastuuoppaassa (2001) todetaan, että energiayritysten yhteiskuntavastuu on kestävä kehityksen toteuttamista yritystasolla ja se jakautuu kolmeen ulottuvuuteen, taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristövastuuseen. Tässä kappaleessa energia-alan yhteiskuntavastuuta pohditaan aiemmin luodun yhteiskuntavastuun viitekehysten näkökulmasta.

Taloudellinen vastuu muodostaa sekä yhteiskuntavastuupyramidin että pilarimallin mukaan perustan kaikelle yhteiskuntavastuulle (Carrol 1991, TT 2001). Taloudellisen vastuun osa-alueen sisältö noudattelee energia-alalla samaa linjaa muiden alojen yritysten kanssa. Tärkeimmäksi osa-alueeksi nähdään kilpailukyvystä huolehtiminen, jonka avulla pystytään varmistamaan pitkän ajan kannattavuus. Kilpailukyvyn ja taloudellisen kannattavuuden edellytyksenä on energia-alalla jatkuva toimintojen ja prosessien kehittäminen. Myös tuotekehityksestä ja asiakassuhteista huolehtiminen nähdään tärkeiksi taloudellisen kannattavuuden ajureiksi. Lisäksi taloudellisilta riskeiltä suojautuminen on tärkeä taloudellisen vastuun osa-alue. Suojautumiseen kuuluvia toimenpiteitä ovat muun muassa polttoaine- ja sähkönhankinnan sekä vastaavasti toimitusten hajauttaminen sekä hintariskien tiedostaminen ja riskeiltä suojautuminen. (Energia-alan yhteiskuntavastuuopas 2001).

Energia-alalla ympäristövastuu on merkittävässä osassa, koska sähkön ja lämmön tuotantoketjussa syntyy väistämättä ympäristövaikutuksia. Energia-alan yhteiskuntavastuuoppaassa (2001) tuodaan esille tuotteiden elinkaaritarkastelun tärkeys; yritysten tulisi oman toiminnan ympäristövaikutusten lisäksi tuntea raaka-aineiden, sivutuotteiden ja jätteiden sekä niiden kuljetusten ympäristövaikutukset. Päästöjen vähentäminen, jonka taustalla on ilmastonmuutoksen torjunta, luonnonvarojen tehokas ja säästäväinen käyttö, luonnon muokkaus sekä toiminnasta mahdollisesti aiheutuvat terveyshaitat ovat energia-alalla merkittäviä ympäristövastuuseen liittyviä tekijöitä. Ympäristöhaitoista ja ympäristönsuojelusta on säädetty useissa laeissa, vastuullisen energiayrityksen tulee tuntea lainsäädäntö ja noudattaa sitä. Lisäksi vastuulliseen toimintaan kuuluu oman toiminnan ja prosessien jatkuva kehittäminen niin, että ympäristölle haitalliset vaikutukset vähenevät. (Energia-alan yhteiskuntavastuuopas 2001)

Sosiaalisen vastuun haasteet ovat energia-alalla pitkälti samanlaisia kuin muillakin aloilla. Erityisenä haasteena energia-alalla on kuitenkin ikääntyvä ja miesvaltainen henkilöstö. Vuonna 2001 henkilöstön keski-ikä oli 45, ja silloin todettiin sen nousevan koko ajan. Samana vuonna todettiin, että energia-alan henkilöstöstä 80 % on miehiä. Sosiaalisen vastuun paineet kohdistuvatkin pitkälti ikääntyvän henkilöstön työkyvystä huolehtimiseen, naisten kiinnostumiseen energia-alasta ja ulkomaisten työntekijöiden asemaan. Oppilaitos- ja korkeakouluyhteistyöllä voidaan osaltaan turvata osaavan henkilöstön saaminen tulevaisuudessa. Tärkeiksi osa-alueiksi nähdään myös hyvät suhteet lähiyhteisöihin sekä liikekumppaneihin. (Energia-alan yhteiskuntavastuuopas 2001).

Lakiin perustuva vastuu tarkoittaa taloudellisen vastuun osa-alueessa erilaisten taloudelliseen ja ylipäättään yritystoimintaan liittyvien lakien noudattamista. Esimerkiksi sähkömarkkinalaki, kirjanpitolaki ja verolait asettavat omat vähimmäisvaatimuksensa. Ympäristövastuun osalta energiayrityksiä koskee monimuotoinen ympäristölainsäädäntö sekä esimerkiksi EU:n ilmastopolitiikan asettamat rajoitteet ja tavoitteet (Energia-alan yhteiskuntavastuuopas 2001). Lisäksi Suomen kattava ympäristölainsäädäntö asettaa omat vaatimuksensa energia-alan lakiin perustuvalla ympäristövastuulle. Sosiaalisen vastuuseen liittyy puolestaan esimerkiksi työlainsäädäntö, kuluttajansuojalaki sekä tasa-arvolaki.

Etiikkaan perustuva vastuu vaikuttaa jokaisen ”vastuupilarin” taustalla. Sähkömarkkinoiden avautuminen 1990-luvulla loi energiayhtiöille paljon lisähaasteita ja lisäsi alan kilpailua. Muuttunut kilpailutilanne teki kilpailukyvystä ja taloudellisesta kannattavuudesta huolehtimisesta entistä tärkeämpää. Vastuullinen yritystoiminta edellyttää kuitenkin, että

taloudellistenkin tavoitteiden saavuttamiseen pyritään eettisesti kestäväillä keinoilla eikä sorruta lyhytnäköisiin ratkaisuihin. Velvollisuusetiikan näkökulmasta toimitaan siis niin kuin moraalinormien mukaan on oikein. (Energia-alan yhteiskuntavastuuopas 2001).

Pyrkimykset ympäristönsuojeluun, päästöjen vähentämiseen sekä ympäristöystävällisten tuotantotapojen kehittämiseen ovat pohjimmiltaan eettisestä vastuusta kumpuavia tekoja. Vaikka energiayritykset vaikuttavat toiminnallaan väistämättä ympäristöön joko paikallisesti tai globaalisti, toimiessaan eettisesti tekevät ne kuitenkin parhaansa näiden vaikutusten ja haittojen minimoimiseksi. Ympäristönsuojelu on velvollisuusetiikan näkökulmasta moraalisesti oikein. Jos lopputuloksena on mahdollisimman hyvä ympäristönsuojelutaso, joka tyydyttää mahdollisimman monen tarpeet, voidaan sitä pitää myös seuraamusetiikan näkökulmasta eettisesti tavoiteltavana. Sosiaalisen vastuun osalta pyrkimys eettisesti kestävään toimintaan tulee esiin esimerkiksi ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja työntekijöiden hyvinvoinnista huolehtimisen kautta. Molempien tavoitteiden taustalla on velvollisuus toimia moraalisesti oikein sekä tehdä sellaisia toimia, jotka tuottavat mahdollisimman monen kannalta hyvän lopputuloksen.

4 Yhteiskuntavastuun ohjeistot ja yhteiskuntavastuuraportointi

Tässä kappaleessa käydään ensin läpi yhteiskuntavastuun määrittelyä käytännössä ja siihen vaikuttavia seikkoja. Tämän jälkeen tutustutaan merkittävimpiin yhteiskuntavastuuta koskeviin ohjeistoihin. Yhteiskuntavastuuraportointia käsitellään sekä erillisen raportoinnin että tilinpäätösraportoinnin osalta. Raportointiohjeistoista esitellään GRI-ohjeisto, joka on ylivoimaisesti suosituin ja tunnetuin.

4.1 Yrityksen yhteiskuntavastuun sisällön määrittäminen käytännön tasolla

Yritykset toimivat hyvin erilaisissa toimintaympäristöissä ja eri lähtökohdista, joten yhteiskuntavastuun sisältö ja eri osien painoarvot eivät ole samanlaisia jokaisen yrityksen kohdalla (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Yhteiskuntavastuun sisällön ja alan määrittäminen on lisäksi teoreettisesti vaikeata, koska yhteiskuntavastuun ja muiden vastuuden välisen rajan vetäminen ei ole yksiselitteistä (Anttiroiko 2004). Yhteiskuntavastuukäsitteen sisältö määrittyykin yksilöllisesti jokaiselle yritykselle yrityskohtaisten (”sisäiset tekijät”) sekä yritystoimintaan yleisesti (”ulkoiset tekijät”) vaikuttavien tekijöiden perusteella (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009).

Yrityskohtaisia yhteiskuntavastuun määrittelyyn vaikuttavia tekijöitä ovat yrityksen toimiala ja toiminta-ajatus, yrityksen koko ja kansainvälisyysaste, yrityksen sisäiset arvot, periaatteet ja tavoitteet sekä sen sidosryhmien vastuulliselle toiminnalle asettamat odotukset. Toimiala ja toiminta-ajatus luovat lähtökohdan yhteiskuntavastuun määrittelylle ja vaikuttavat merkittävästi siihen, mitkä vastuun osa-alueet ovat yrityksen kannalta merkittävimpiä. Energia-alalla korostuvat tuotannon ympäristövaikutukset, uusitutuvien ja uusiutumattomien energianlähteiden suhde sekä raaka-aineiden alkuperään liittyvät kysymykset. (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Myös Sidosryhmät ovat energia-alalla merkittävässä asemassa.

Yleisesti yritystoimintaan vaikuttavia lähtökohtia ovat kansallinen ja kansainvälien lainsäädäntö sekä sopimukset, kansainvälisten tai mielipidevaikuttajina toimivien sidosryhmien odotukset, erilaiset vapaaehtoisuuteen perustuvat ohjeet ja standardit sekä edelläkävijäyritysten esimerkit. Kansallinen ja kansainvälinen lainsäädäntö asettavat minimivelvoitteet vastuulliselle yritystoiminnalle ja erilaiset sopimukset, kuten YK:n eri järjestöjen sopimukset ja julistukset täydentävät niitä. Yhteiskuntavastuun sisällön määrittelyyn vaikuttaa myös se, mitä odotuksia yleisesti mielipidevaikuttajina toimivat sidosryhmät asettavat vastuulliselle liiketoiminnalle (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Energia-alalla kansainväliset kansalaisjärjestöt toimivat jatkuvasti aktiivisesti luonnonsuojelun puolesta ja saavat paljon huomiota myös mediassa, mikä lisää alalla toimivien yritysten painetta toimia entistä vastuullisemmin ympäristöasioissa.

Freeman ja Hasnaoui (2011) ovat tutkineet yhteiskuntavastuun käsitettä ja sen sisältöä Iso-Britanniassa, Ranskassa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Heidän tutkimustuloksensa osoittavat, että yhteiskuntavastuun määritelmä vaihtelee maiden välillä ja eri maissa korostuvat eri asiat. Myös Argandoña & Hoivik (2009) havaitsivat saman tutkiessaan yhteiskuntavastuu-käsitettä ja sen historiaa Euroopassa. Maiden välisiä eroja selittävät edellä mainituista tekijöistä ainakin kansallisen lainsäädännön eroavuus eri maiden kesken. Lisäksi yrityksen kotimaan yleinen taloudellinen ja sosioekonominen tilanne vaikuttavat paljon yrityksen toimintaan ja tavoitteisiin; taloudellisesti ja poliittisesti vakaassa valtiossa yritysten on helpompaa ja sallitumpaa keskittyä yhteiskuntavastuuasioihin. Freeman ja Hasnaoui (2011) havaitsivat tutkimuksessaan myös, että tutkittaessa yhden maan sisällä useita yrityksiä, ei pystytä määrittelemään yhtä yhtenevää ja selkeää sisältöä termille yhteiskuntavastuu. Nämä tutkimukset vahvistavat edellä esitettyä näkemystä siitä, että yrityksen yhteiskuntavastuu määrittyy viime kädessä yrityksen yksilöllisten lähtökohtien ja arvojen sekä sen toimintaympäristön ja sidosryhmien asettamien velvoitteiden ja vaatimusten kautta.

4.2 Yhteiskuntavastuuseen liittyviä ohjeistuksia

1990-luvulta lähtien on kehitetty useita erilaisia ohjeistuksia yritysten vastuullisen toiminnan hahmottamiseksi (Rohweder 2004). Yhteiskuntavastuuta koskevat ohjeistot voidaan jakaa karkeasti kahteen luokkaan, sitoumustyyppisiin aloitteisiin ja toimintajärjestelmiä koskeviin standardeihin ja ohjeistoihin (Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009). Sitoumustyyppiset aloitteet luovat yrityksen toiminnalle moraalisen ja eettisen kehyksen, mutta eivät anna varsinaisia yksityiskohtaisia neuvoja vastuullisen toiminnan käytännön toteuttamisesta. Ohjeistukset luovat yrityksille konkreettisen lähtökohdan siihen, mitä vastuulliseen yritystoimintaan liittyviä asioita yritysten tulisi huomioida ja mihin asioihin tulisi ottaa kantaa, kun halutaan panostaa yhteiskuntavastuuseen (Rohweder 2004; Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009).

Toimintajärjestelmiä koskevien standardien ja ohjeistojen tehtävänä puolestaan on pyrkiä auttamaan organisaatiota vastuullisen yritystoiminnan käytännön toteuttamisessa toimintajärjestelmien luomisen kautta. Tällä hetkellä ei vielä ole olemassa varsinaista kaiken kattavaa yhteiskuntavastuun järjestelmästandardia, vaan tarjolla olevat standardit keskittyvät vastuullisen yritystoiminnan eri alueisiin ja erityiskysymyksiin. (Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009).

Seuraavissa kappaleissa käydään läpi keskeisimmät yhteiskuntavastuun ohjeistukset. Tärkeimpiä sitoumustyyppisiä aloitteita ovat YK:n Global Compact – aloite, OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille sekä ICC:n (Kansainvälisen kauppakamarin)

Elinkeinoelämän peruskirja kestävän kehityksen edistämiseksi. Keskeisimpinä toimintajärjestelmiä koskevinä standardeina ja ohjeistoina voidaan pitää sosiaaliseen laskentatoimeen ja sidosryhmäteoriaan pohjautuvaa AA1000S-standardisarjaa, ympäristöjohtamiseen liittyvää ISO-14000-standardisarjaa, työelämän oikeuksiin perustuvaa SA8000-standardia sekä työterveys- ja turvallisuuskysymyksiä käsitteleviä standardeja (Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009).

4.2.2 Global Compact – aloite

YK:n Global Compact – aloite sai alkunsa vuonna 1999 sen aikaisen YK:n pääsihteerin Kofi Annanin puheesta, jota voidaan pitää ”kutsuna toimintaan”. Virallisesti aloite lanseerattiin heinäkuussa 2000. Global Compact koostuu kymmenestä periaatteesta, jotka liittyvät ihmisoikeuksiin, työoikeuteen, ympäristöön ja korruption vastustamiseen (liite (www.unglobalcompact.org)). Global Compactin taustalla ovat YK:n ihmisoikeuksien julistus, Kansainvälisen työjärjestön ILO:n työelämän perusoikeuksia koskeva julistus sekä Rio de Janeiroissa lanseerattu julistus kestävän kehityksen periaatteista (Rohweder, 2004). Global Compact on tällä hetkellä maailman suosituin vapaaehtoisuuteen perustuva yhteiskuntavastuualoite, jota noudattaa jo yli 8500 yritystä yli 135 maasta (www.unglobalcompact.org).

4.2.3 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

OECD julkaisi ensimmäiset ohjeensa monikansallisille yrityksille vuonna 1976 (OECD Guidelines for Multinational Enterprises), joita on päivitetty säännöllisin väliajoin (Rohweder 2004). Uusimmat ohjeet on julkaistu vuonna 2012 (www.tem.fi). Toimintaohjeet liittyvät kaikkiin yritysvastuun ulottuvuuksiin ja käsittelevät muun muassa ympäristöä, työelämän suhteita, kuluttajansuojaa sekä verotusta. Ohjeet perustuvat vapaaehtoisuuteen, mutta toimintaohjeet hyväksyneet maat (kaikki OECD-maat sekä muutamia muita, mm. Viro, Latvia ja Liettua) ovat sitoutuneet edistämään toimintaohjeiden täytäntöönpanoa sekä seuraamaan ohjeiden ja suositusten toteuttamista. Lisäksi toimintaohjeilla on elinkeinoelämän, työntekijäjärjestöjen sekä kansalaisjärjestöjen tuki. (Rohweder 2004).

4.2.4 ICC:n normistot ja suositukset

ICC eli Kansainvälinen kauppakamari on globaali elinkeinoelämän asiantuntijaorganisaatio, jolla on jäsenyrityksiä ja -järjestöjä yli 140 maassa. ICC julkaisee kansainväliseen kauppaan liittyviä sopimusmalleja sekä ehtoja ja kehittää elinkeinoelämän eettisiä ohjeita. Ensimmäisen kerran vuonna 1991 julkaistu Elinkeinoelämän peruskirja kestävän kehityksen edistämiseksi on yritysten ympäristöjohtamisen kansainvälisesti tunnustettu periaatenormisto. Normisto on uusittu vuonna 1996 ja se sisältää 16 periaatetta. Vuonna 2002 ICC julkaisi elinkeinoelämän

kansainvälisen näkemyksen yhteiskuntavastuusta " ICC Business in Society - Making a positive and responsible contribution - a voluntary commitment by business to manage its activities responsibly ". Tämän jälkeen se julkaisi myös yrityksille tarkoitetun vastuullisen yritystoiminnan oppaan. Lisäksi ICC on kehittänyt muun muassa mainonnan ja markkinoinnin kansainvälisiä eettisiä perussääntöjä sekä lahjonnan vastaiset ohjeet. (www.icc.fi).

4.3 Toimintajärjestelmiä koskevat standardit

Käytännössä yritykset eivät ole vielä hyödyntäneet juurikaan toimintajärjestelmiä koskevia standardeja. Poikkeuksena on kuitenkin erityisesti energia-alalla laajasti käytössä oleva ISO 14000-standardisarja, jota esitellään seuraavassa kappaleessa lyhyesti.

4.3.1 ISO 14000

Koska ympäristöasiat ovat energia-alalla erityisen merkittävässä asemassa, ISO 14000-standardisarja on laajalti alan yritysten käytössä. ISO 14000 on maailman tunnetuin ympäristöjärjestelmämalli, joka auttaa organisaatioita parantamaan ympäristönsuojelunsa tasoa ja osoittamaan sidosryhmilleen hyvää ympäristöasioiden hallintaa. Sarjan standardit tarjoavat työkaluja ja tekniikoita ympäristönäkökohtien hallintaan ja ympäristönsuojelun tason parantamiseen. Standardisarja sisältää standardeja ja ohjeita liittyen muun muassa ympäristöjärjestelmiin, ympäristönsuojelun tason arviointiin, elinkaariarviointiin sekä suunnittelun ja tuotekehityksen ympäristönäkökohtiin. (<http://www.sfs.fi>)

4.4 Mitä on yhteiskuntavastuuraportointi

Yritysten vastuullisuusraportointi perustuu Suomessa pääsääntöisesti vapaaehtoisuuteen. Ne yritykset ja toimipaikat, jotka ovat rekisteröityneet EU:n EMAS-asetuksen (Environmental Management and Audit System) mukaiseen ympäristöjohtamisjärjestelmään ovat kuitenkin raportointivelvollisia (Kuisma & Temmes 2011). Lisäksi kaikkien yritysten tulee ilmoittaa tietyt asiat kirjanpitolain perusteella tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa, näitä käsitellään kappaleessa 4.6.

Yritysten vapaaehtoisen yhteiskuntavastuuraportoinnin pääasiallisena tarkoituksena on koota sen vastuullisuutta koskevat tiedot yhteen ja näin mahdollistaa niiden viestiminen yrityksen eri sidosryhmille (Jutila 2007). Raportointi on siis tiedottamista yhteiskuntavastuun tekemisistä ja tuloksista. Yhteiskuntavastuuraportin julkaiseminen on yritykselle strateginen päätös, eivätkä siitä saatavat hyödyt ole yleensä helposti määriteltävissä etukäteen (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009). Voidaan kuitenkin ajatella, että virallisen raportin julkaiseminen on osoitus yrityksen edistyksellisestä toiminnasta yhteiskuntavastuun parissa, ja että onnistuneella viestinnällä on mahdollisuus profiloitua kilpailijoitaan

paremmaksi (Jutila 2007). Yhteiskuntavastuuraportin julkaiseminen voi myös parantaa yrityksen sidosryhmien näkemystä yrityksen yhteiskuntavastuusta, jos he eivät aiemmin ole saaneet tarpeeksi tietoa siihen liittyvistä asioista (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009).

Vaikka yhteiskuntavastuulla on takanaan jo pitkä historia niin akateemisessa maailmassa kuin yritysten toiminnassa, on yhteiskuntavastuuraportointi huomattavasti nuorempi ilmiö. Yritysten vastuuraportoinnin juuret ovat ympäristöraportoinnissa, joka sai alkunsa 1980-luvulla. Ympäristöraporttien julkaiseminen yleistyi 1990-luvulla ja silloin päivänvalon näkivät myös ensimmäiset yhteiskuntavastuuraportit, jotka käsitelivät ympäristön lisäksi taloudellisia ja sosiaalisia näkökulmia. 2000-luvulla vastuuraportointi lisääntyi ja yleistyi (Kuisma & Temmes, 2011). Suomessa vastuuraportteja on arvioitu jo vuodesta 1996 lähtien kilpailussa, jonka järjestävät yhteistyössä Ympäristöjohtamisen yhdistys (YJY), Finnish Business & Society –yhdistys (FiBS), KHT-yhdistys, Taloudellinen Tiedotustoimisto (TAT), Työ- ja elinkeinoministeriö sekä Ympäristöministeriö (www.yjy.fi). Vastuullisuusraportointikilpailun keskeisenä tavoitteena on tarkastella raportoinnin nykytilaa ja kehitystä, lisätä yleistä kiinnostusta yhteiskuntavastuuta kohtaan sekä tarjota kaikille raporteja julkaiseville organisaatioille mahdollisuus rakentaa mainettaan vastuullisena toimijana (www.fibsry.fi).

Yritykset voivat raportoida yhteiskuntavastuuseen liittyviä tietoja myös muuten kuin erillisen raportin muodossa. Monet yritykset sisällyttävät vapaaehtoiseen raportointiin perustuvia tietoja toimintakertomukseensa tai kertovat yhteiskuntavastuuasioistaan esimerkiksi Internet-sivuillaan. Seuraavaksi tarkastellaan yhteiskuntavastuuraportointiin liittyviä ohjeistuksia. Sen jälkeen käydään kirjanpitolautakunnan ohjeiden pohjalta läpi, mitä yhteiskuntavastuuasioihin liittyviä tietoja yritysten tulee esittää osana tilinpäätösraportointia sekä mitä tietoja yritykset voivat siinä vapaaehtoisesti raportoida.

4.5 Vastuuraportointiin liittyvät ohjeistukset

Yhteiskuntavastuuraportteja ei ole pakko toteuttaa minkään ohjeiston mukaisesti, vaan yritys voi vapaasti valita mitä ja miten vastuullisuudestaan kertoo. Raporttien vertailukelpoisuuden ja luotettavuuden parantamiseksi on kuitenkin kehitetty erilaisia raportointiohjeistoja. Kansainvälinen Global Reporting Initiative -ohjeisto on vaikutusvaltaisin ja tärkein vapaaehtoista raportointia koskeva ohjeisto (Lovio & Kuisma 2006; KHT-yhdistys 2008). Lisäksi Suomessa julkinen valta on sitoutunut edistämään yritysten GRI-ohjeiston mukaista raportointia (Lovio & Kuisma 2006). Johtuen edellä mainituista argumenteista, tässä esityksessä ei tulla käymään läpi muita raportointiin liittyviä ohjeistuksia.

4.5.1 Global Reporting Initiative –raportointiohjeisto

Aloite GRI-ohjeistolle tuli vuonna 1997 YK:n ympäristöohjelman UNEP (United Nations Environmental Programme):n ja CERES:n (Coalition for Environmentally Responsible Economies) toimesta. Tavoitteena oli nostaa kestävä kehityksen raportointi tilinpäätösraportointia vastaavalle tasolle. (Rohweder 2004). Päämääränä oli myös saada aikaan laajasti hyväksytty raportointiohjeisto, joka yhdistäisi olemassa olevat eritasoiset ohjeistot ja suositukset sekä parantaisi vastuuraporttien vertailukelpoisuutta (Niskala, Tarna-Mani, Pajunen, 2009). GRI raportoinnissa huomioidaan tasapuolisesti taloudelliset, sosiaaliset ja ympäristöön liittyvät asiat. Tavoitteena on, että GRI-ohjeiston mukaan tehty raportti sisältää tiedot kaikista yritysvastuuseen liittyvistä asioista. GRI perustuu kuitenkin raportoinnin vaiheittaiseen kehittämiseen. Organisaatio voi siis alkaa hyödyntää sitä, vaikka ei pystyisikään vielä raportoimaan kaikista asioista ohjeiston mukaisesti. (Rohweder 2004).

GRI-ohjeisto määrittelee raportin sisällön ja rakenteen. Perussisältö koostuu tiedoista, jotka ovat olennaisia niin organisaation kuin sen sidosryhmien kannalta ja se voidaan jakaa kolmeen osaan:

- 1) strategia ja taustakuvaus
- 2) johtamistavan kuvaus: miten eri teemat huomioidaan organisaation toiminnassa
- 3) toimintaindikaattorit: vertailukelpoista tietoa organisaation taloudellisesta, sosiaalisesta ja ympäristötoiminnasta

Ohjeistossa määritellään raportin rajaus antamalla ohjeita siitä, miten raportoivat kokonaisuudet määritellään. Raportoitavan tiedon laadulle on myös asetettu useita kriteereitä; tiedon tulee olla tasapainoista, vertailukelpoista, täsmällistä, oikea-aikaista, selkeää ja luotettavaa. (Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009).

4.6 Yhteiskuntavastuuasioista raportointi toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä

Vaikka yhteiskuntavastuuraportointi erillisen raportin muodossa on suomalaisille yrityksille vapaa-ehtoista, joitakin yhteiskuntavastuuseen liittyviä tietoja yritysten on julkaistava lakien perusteella tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa. Lakisääteinen raportointivelvollisuus koskee muun muassa ympäristöasioihin ja henkilöstöön liittyviä tietoja (KILA). Seuraavissa kappaleissa käydään läpi keskeiset periaatteet ympäristö- ja henkilöstöasioiden raportoinnista toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä.

4.6.1 Ympäristöasiat

Kirjanpitolautakunta antoi 14.1.2003 yleisohjeen ympäristöasioiden kirjaamisesta, laskennasta ja esittämisestä tilinpäätöksessä, joka perustuu Euroopan yhteisöjen komission 30.5.2001 antamaan suositukseen (2001/453/EY). Tätä ohjetta on kuitenkin päivitetty ja kirjanpitolautakunta julkaisi 24.10.2006 uuden ympäristöasioita koskevan yleisohjeen. Ympäristöasioita koskeva ohje (24.10.2006) on jaettu kolmeen osaan jotka ovat; ympäristömenojen ja vastuiden kirjaamista ja laskentaa koskevat periaatteet, ympäristöasioiden esittäminen osana lakisääteistä tilinpäätösinformaatiota sekä suositus ympäristöasioita koskevien lisätietojen antamisesta liitetiedoissa. Kirjanpitolautakunnan yleisohjeen tarkoituksena on toimia ohjeena siitä, kuinka ympäristöasioita käsitellään tilinpäätöksessä hyvän kirjanpitotavan mukaisesti. (Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009). Toimintakertomuksessa esitettäviä ympäristöasioita koskevat ohjeet sisältyvät KILA, yleisohjeeseen toimintakertomuksen laatimisesta, joka julkaistiin 12.9.2006 (KILA, yleisohje 12.9.2006).

Kirjanpitolain mukaan toimintakertomuksessa on esitettävä tunnusluvut ja muut tiedot ympäristöstä. Kun ympäristöön liittyvät tekijät liittyvät olennaisesti kirjanpitovelvollisen taloudelliseen tulokseen tai asemaan tai liiketoiminnan kehitykseen, tulee toimintakertomuksen sisältää kuvaus näistä ympäristöasioista ja niitä koskevista kirjanpitovelvollisen toimenpiteistä. Ympäristöasioita koskevien tunnuslukujen esittämisvelvollisuus toimintakertomuksessa syntyy samojen perusteiden mukaan. Näiden tietojen tulee antaa oikea ja riittävä kuva sellaisista ympäristöasioista, joilla voi olla välitön vaikutus kirjanpitovelvollisen taloudellisen tuloksen ja aseman kehitykseen. Ympäristöasioiden voidaan katsoa olevan olennaisia silloin, kun kirjanpitovelvollisen toiminta on ympäristöluvanvaraista tai toimintaan, tuotteisiin tai palveluihin liittyä merkittäviä ympäristölainsäädännön vaatimuksia. (KILA, yleisohje 12.9.2006).

Kirjanpitolautakunta suosittelee että toimintakertomuksessa ilmoitettaisiin seuraavat tiedot; toiminnan ympäristönäkökohtiin liittyvät toimintaperiaatteet ja ympäristöjärjestelmät, merkittävät ympäristönäkökohdat ja parannukset keskeisillä ympäristönsuojelun osa-alueilla, ympäristönsuojelutoiminnan taso suhteessa voimassa oleviin sekä tiedossa oleviin tuleviin ympäristönsuojeluvaatimuksiin, toiminnan luonteen ja koon kannalta merkittäviin ympäristönäkökohtiin liittyvät tiedot ympäristönsuojelun tasosta sekä toimintakertomuksessa esitettyjen ympäristötietojen suhde kirjanpitovelvollisen muuhun ympäristöraportointiin (KILA, yleisohje 12.9.2006).

Euroopan yhteisöjen komission antaman suosituksen mukaan kirjanpitovelvollisen tulee varmistaa, että vuosikertomuksessa tai erillisessä yhteiskuntavastuu- tai ympäristöraportissa ilmoitetut ympäristötiedot ovat yhtäpitäviä kaikkien niihin liittyvien toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen kanssa. Jos kirjanpitovelvollinen julkaisee erillisen yhteiskuntavastuu- tai ympäristöraportin, on siitä suositeltavaa mainita toimintakertomuksessa. Jos erillinen yhteiskuntavastuu- tai ympäristöraportti kattaa olennaiset tunnusluvut ympäristönsuojelun tasosta, voidaan toimintakertomukseen sisällyttää yhteenveto ympäristöön liittyvistä tuloksista ja maininta siitä, että yksityiskohtaisemmat tiedot on esitetty erillisessä raportissa. Lisäksi toimintakertomuksessa suositellaan ilmoitettavaksi, onko yhteiskuntavastuu- tai ympäristöraportti ulkopuolisen riippumattoman tahon toimesta varmennettu. Raportoivan yhteisön laajuuden ja laskentarajojen tulee olla samat sekä tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa että erillisessä yhteiskuntavastuu- tai ympäristöraportissa. Lisäksi erillisen raportin raportointiajankohdan ja -kauden pitää olla sama kuin toimintakertomuksessa. Jos erillinen yhteiskuntavastuu- tai ympäristöraportti ei laajuudeltaan kata toimintakertomuksen laatineen kirjanpitovelvollisen koko toimintaa, tulee poikkeamat tältä osin ilmoittaa laadintaperiaatteissa. (KILA, yleisohje 12.9.2006).

4.6.2 Henkilöstöasiat

Kirjanpitolain mukaan henkilöstöä koskevien tunnuslukujen ja muiden tietojen esittämisvelvollisuus toimintakertomuksessa koskee seikkoja, jotka ovat tarpeen oikeiden ja riittävien tietojen antamiseksi (Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009). Henkilöstöstä annettavat tiedot eivät saisi kuitenkaan rajoittua pelkästään liiketoiminnan taloudelliseen analysointiin, sillä myös yrityksen kannalta merkitykselliset ympäristö-, sosiaaliset ja muut näkökohdat tulee ottaa huomioon (KILA, yleisohje 12.9.2006). Kirjanpitolautakunnan yleisohje kannustaa siis taloudellisen analysoinnin lisäksi yhteiskuntavastuullisten seikkojen huomioimiseen henkilöstöasioiden raportoinnissa.

Lähtökohtana henkilöstöasioita – ja tunnuslukuja koskevassa ohjeistuksessa on ollut yritysten nykykäytännöt henkilöstöraportoinnin osa-alueella, GRI-ohjeiston mukaiset henkilöstötunnusluvut sekä henkilöstöraportoinnin tueksi kehitetyt niin sanotut henkilöstötilinpäätösmallit (Niskala, Pajunen, Tarna-Mani 2009). Kirjanpitolautakunnan yleisohje (12.9.2006) sisältää sekä pakollisesti että vapaaehtoisesti raportoivia henkilöstöasioita. Pakollisina henkilöstöön liittyvinä tunnuslukuina kirjanpitovelvollisen tulee esittää toimintakertomuksessa päätyneeltä ja kahdelta sitä edeltäneeltä tilikaudelta henkilöstön keskimääräinen lukumäärä tilikauden aikana sekä palkkojen ja palkkioiden kokonaissumma tilikaudella.

Toimintakertomuksessa voidaan esittää myös pakollisia tietoja laajemmin henkilöstötunnuslukuja ja muita tietoja henkilöstöstä. Vapaaehtoisesti raportoitavat tiedot ja tunnusluvut voivat liittyä esimerkiksi henkilöstön rakenteeseen ja organisaatiossa tapahtuneisiin muutoksiin, palkitsemiseen, henkilöstöjohtamiseen, henkilöstön ja osaamisen kehittämiseen, työhyvinvointiin, työterveyteen ja turvallisuuteen tai tasa-arvoon. Vapaaehtoisesti raportoitavien tietojen esittäminen on perusteltua silloin, kun henkilöstöön liittyvillä seikoilla on olennainen merkitys kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan kehityksen, tuloksen tai taloudellisen aseman ymmärtämisen kannalta. Pakollisia tietoja laajempien tietojen esittämien voi olla perustelua myös kun henkilöstöön liittyvät seikat vaikuttavat olennaisesti kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tavoitteisiin pitkällä aikavälillä. Arvioitaessa henkilöstötietojen merkittävyyttä yrityksen liiketoiminnalle ja sen kehittymiselle, on hyvä ottaa huomioon yhtiön toimiala ja toimintamaat sekä niiden kautta toimintaympäristössä ilmenevät odotukset ja paineet (KILA, yleisohje 12.9.2006).

Kirjanpitovelvollisen tulee varmistaa, että erillisissä yhteiskuntavastuu- ja henkilöstöraporteissa sekä vuosikertomuksissa ilmoitetut henkilöstöä koskevat tunnusluvut ja muut tiedot ovat yhteneviä kaikkien niihin liittyvien toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä esitettyjen tietojen kanssa. Jos kirjanpitovelvollinen julkaisee henkilöstöä koskevaa tietoa laajemmin erillisessä raportissa, voidaan tästä mainita toimintakertomuksessa. Lisäksi toimintakertomuksessa suositellaan ilmoitettavaksi, onko henkilöstöasioita käsittelevä erillinen yhteiskuntavastuu- tai henkilöstöraportti varmennettu ulkopuolisen riippumattoman tahon toimesta. (KILA, yleisohje 12.9.2006).

5. Tutkimusmenetelmä ja aineisto

5.1 Kvalitatiivinen tutkimus

Kauppa- ja taloustieteissä tutkimusta tehdään sekä kvantitatiivisilla että kvalitatiivisilla menetelmillä. Kvantitatiivisia, usein tilastollisia tutkimusmenetelmiä on kuitenkin perinteisesti pidetty näille tieteenaloille tyypillisempinä tutkimusmenetelminä. Kvalitatiivinen, eli laadullinen tutkimus on myös ajoittain nähty kvantitatiivisen tutkimuksen esivaiheena. Nykyään kvalitatiiviset tutkimusmenetelmät ovat kuitenkin luonteva osa kauppa- ja taloustieteellistä tutkimusta, ja niiden asema ei ole alisteinen kvantitatiivisille menetelmille. (Alasuutari et al. 2005). Kvalitatiivisella tutkimuksella tarkoitetaan joukkoa erilaisia tulkinnallisia, luonnollisissa olosuhteissa toteutettavia tutkimuskäytäntöjä (Metsämuuronen 2008). Kvalitatiivisena tutkimuksena voidaan pitää kaikkea sellaista tutkimusta, jonka tulokset eivät pohjaudu tilastolliseen analyysiin tai muunlaiseen kvantifiointiin (Srauss ym. 1990).

Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus eivät ole kuitenkaan toisensa poissulkevia menetelmiä tai vastakohtia. Niitä voidaan soveltaa samassa tutkimuksessa ja saman tutkimusaineiston analysoinnissa ja pohjimmiltaan ne kuvaavat kahta tutkimuksen tekemisen ideaalimallia; luonnontieteen koeasetelmaa (kvantitatiivinen) ja arvoituksen ratkaisemista (kvalitatiivinen). (Alasuutari 1999). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa onkin enemmän kyse vähitellen tapahtuvan tutkittavan ilmiön käsitteellistämisestä kuin etukäteen hahmotetun teorian testauksesta (Kiviniemi 2010). Tämä tutkimus toteutetaan kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä käyttäen, koska ne soveltuvat parhaiten tutkimuskysymykseen. Tutkimuksen tavoitteena on tutkia yhteiskunnallisen keskustelun vaikutusta case yritysten vastuullisuuteen ja siitä raportointiin. Kyseessä on siis enemmän arvoituksen ratkaiseminen kuin etukäteen hahmotetun teorian testaus. Tutkimuskysymystä asetettaessa ei nojauduta hypoteeseihin, vaan tutkimuksen linja pidetään avoinna erilaisille näkökulmille.

Kvalitatiivinen tutkimus sisältää useita eri tutkimusmetodeja. Monet niistä ovat sellaisia, joita käytetään myös kvantitatiivisessa tutkimuksessa (Metsämuuronen 2008). Yksi tapa jäsentää metodeja, on jakaa ne ryhmiin aineiston keräämistävän perusteella. Näin ryhmiteltynä menetelmät jakautuvat havainnointitutkimukseen, haastattelututkimukseen, kirjalliseen aineistoon perustuvaan tutkimukseen ja tapaus- eli case-tutkimukseen. (Alasuutari ym. 2005).

Tässä tutkimuksessa aineistoa kerätään pääasiassa hyödyntäen kirjalliseen aineistoon perustuvaa menetelmää. Tutkimuksessa on toisaalta myös case tutkimuksen piirteitä, koska

tutkimus kohdistuu kahteen valittuun yritykseen. Kirjallista aineistoa kerätään tutkimusjakson ajalta sanoma- ja aikakauslehdistä, eduskunnan ja EU:n julkaisemista lausunnoista sekä tutkimuskohteena olevien yritysten vuosikertomuksista, yhteiskuntavastuureporteista sekä Internet-sivuilta.

Edellä esitelty jaottelu perustuu pitkälti siihen, millä tavalla tutkimusaineistoa kerätään, mutta se ei kerro varsinaisessa aineiston analyysissä hyödynnettävistä menetelmistä mitään. Kerättyjen havaintojen yhdistämistä voidaan nimittää varsinaiseksi laadulliseksi analyysiksi (Alasuutari 1999). Se mikä menetelmä analyysiin valitaan, riippuu niin aineistosta kuin tutkimuksen tavoitteista. Yleisimpiä laadullisen analyysin menetelmiä ovat tietokoneavusteinen laadullinen analyysi, diskurssianalyysi sekä narratiivinen analyysi (Metsämuuronen 2008). Tietokoneavusteista analyysiä tehdään erityisten tutkimustarkoitusta varten kehitettyjen kvaliohjelmien avulla. Ohjelmat eivät kuitenkaan suorita varsinaista analyysia, vaan toimivat enemmänkin tutkijan apuna aineiston hallitsemisessa ja tulkinnassa (Rantala 2010). Diskurssianalyysi puolestaan perustuu puhutun ja kirjoitetun kielen tulkintaan, sen avulla tutkitaan erilaisten tekstien tai puheiden merkitystä ja vaikutusta ympäristöönsä. (Jokinen et al. 2004). Narratiivisessa analyysissä huomio kiinnittyy puolestaan kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana (Heikkinen 2010). Seuraavassa kappaleessa pureudutaan tarkemmin diskurssianalyysiin, jota käytetään tämän tutkimuksen analyysimenetelmänä.

5.2 Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysi ei ole selkeärajainen tutkimusmenetelmä, vaan ennemminkin väljä teoreettinen viitekehys, joka sallii useita erilaisia tarkastelun painopisteitä (Potter & Wetherell 1989). Diskurssianalyysin viitekehysten taustalla ovat seuraavat lähtökohtauoletukset:

1. Kielen käyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta

Diskurssianalyysin näkökulmasta kielenkäyttöä ei pidetä todellisuuden kuvana. Kielenkäyttö nähdään ennemminkin sosiaalisen todellisuuden rakentajana; kielenkäytön avulla voidaan merkityksellistää, järjestää, rakentaa, uusintaa ja muuntaa sosiaalista todellisuutta, jossa elämme. Diskurssianalyysi keskittyy siis siihen, miten sosiaalinen todellisuus on rakentunut ja miten sitä jatkuvasti rakennetaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita kielen käytön erottamista ”oikeasta” todellisuudesta, sillä kielen käyttö ja muu todellisuus ovat erottamattomasti yhteenkietoutuneita eikä asioiden tarkasteleminen merkityksellistämisen kautta vähennä niiden todellisuusarvoa. Sosiaalista todellisuutta jäsennetään siis jatkuvasti rakentuvana ja muuttuvana, mutta olemassa olevaan todellisuuteen nojautuen. (Jokinen et al. 2004)

2. On olemassa useita rinnakkaisia merkityssysteemejä

Sosiaalisen todellisuuden ajatellaan hahmottuvan useiden, keskenään kilpailevien merkityssysteemien kautta, jotka merkityksellistävät maailmaa eri tavoin (Potter & Wetherell, 1989). Esimerkiksi joku yksittäinen ihminen on mahdollista merkityksellistää äidiksi, naiseksi, aikuiseksi, uskovaiseksi jne. (Jokinen et al. 2004) Samalla tavalla yhteiskuntavastuu voidaan merkityksellistää eettiseksi vastuuksi yhteiskuntaa kohtaan, hyväksi yrityskansalaisuudeksi, hyväntekeväisyydeksi, kilpailukeinoksi jne.

3. Merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista

Tapahtumatilannetta eli kontekstia, jossa diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muunnetaan, pidetään tärkeänä diskurssianalyyssissä. Analysoitavaa toimintaa tai asioita tarkastellaan siis tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta pyritään sopeuttamaan. (Jokinen et al. 2004).

4. Toimijoiden kiinnittyminen merkityssysteemeihin

Diskurssianalyyssin tarkastelun kohteena ei ole yksilö, vaan sosiaaliset käytännöt. Tarkastelu paikantuukin esimerkiksi kielenkäyttöön eri tilanteissa ja laajempiin merkityssysteemeihin, joita yksilön kielen käyttö tuottaa. (Jokinen et al. 2004)

5. Kielen käytöllä on seurauksia tuottava luonne

Kielen käyttö ei ole pelkästään asioiden kuvaamista. Kaikki lausumat sekä väittävät jotain todellisuuden luonteesta että samalla rakentavat tuota todellisuutta. (Jokinen et al. 2004)

Tutkimusongelma- ja asetelma ratkaisevat sen, kuinka merkittävässä roolissa kukin näistä lähtökohdista yksittäisessä tutkimuksessa on. (Jokinen et al. 2004). Tämän tutkimuksen kannalta erityisen tärkeitä tutkimuksen painopisteitä ovat oletukset kielenkäytöstä sosiaalisen todellisuuden rakentajana, toiminnan kontekstuaalisuus sekä kielen käytön seurauksia tuottava luonne.

5.3 Aineisto

Tämän tutkimuksen aineisto on kirjallista ja se koostuu tutkimusjakson (vuodet 1990–2010) ajalta kerätyistä sanomalehtiartikkeleista, eduskunnan ja EU:n julkaisemista lausunnoista, ajanjakson aikana julkaistuista kirjoista, tutkittavien yritysten vuosikertomuksista, yhteiskuntavastuuraporteista sekä yrityksen sisäisistä tiedotteista. Case -yritysten yhteiskuntavastuusta vastaaville henkilöille on lisäksi tehty teemahaastattelut, joita hyödynnettiin lähinnä erilaisten näkökulmien etsimisessä.

Tutkimuskysymys on kaksiosainen ja siksi myös tutkimuksessa käytettävä aineisto jakaantuu kahteen osaan. Tutkimuskysymyksen ensimmäisessä osassa (yhteiskuntavastuun- ja raportoinnin kehityksen ja muutosten analysointi yhteiskunnallisen keskusteluun pohjautuen) käytetään aineistona lehtiartikkeleita Helsingin Sanomista ja Kauppalehdestä, aiheesta tutkimusjakson aikana julkaistuja kirjoja sekä eduskunnassa aiheesta käytyjä keskusteluja. Lisäksi sivutaan myös Euroopan komission aiheesta antamia merkittävimpiä lausuntoja. Lehtiartikkelit on etsitty sekä Helsingin Sanomien että Kauppalehden osalta sähköisestä arkistosta ja hakusanoina on käytetty kestävästä kehitystä, ympäristövastuuta, sosiaalista vastuuta ja yhteiskuntavastuuta. Aiheesta julkaistuja kirjoja on puolestaan etsitty Aalto-yliopiston kirjaston kirjahauulla. Kirjojen osalta on pyritty rajaamaan pois akateemiset tutkimukset ja keskittymään enemmän yhteiskuntavastuuta käytännönläheisemmin kuvaaviin teoksiin (koska teoreettinen pohja on luotu jo aiemmin tässä tutkimuksessa). Kirjahaussa hakusanoina käytettiin myös ympäristövastuuta, kestävästä kehitystä, sosiaalista vastuuta sekä yhteiskuntavastuuta.

Eduskunnassa aiheesta käytyä keskustelua on tutkittu eduskunnan Internet-sivuilla saatavilla olevien täysistunto- ja kyselytuntien pöytäkirjojen avulla. Hakusanoina käytettiin kestävästä kehitystä ja yhteiskuntavastuuta. Euroopan komission yhteiskuntavastuusta julkaisemaa materiaalia on etsitty työ- ja elinkeinoministeriön sekä ympäristöministeriön Internet-sivuilta.

Tutkimuskysymyksen toisessa osassa (yhteiskuntavastuu-käsitteen ja -raportoinnin muutosten tutkiminen valituissa yrityksissä) aineistona käytetään puolestaan case -yritysten, Fortumin ja Helsingin Energian, yhteiskuntavastuuraportteja, sisäisiä yhteiskuntavastuutiedotteita sekä vuosikertomuksia. Osa yritysten julkaisemista raporteista löytyy Internetistä ja loput on saatu painettuina versiona lainaan yrityksistä. Tutkimuskysymyksen toisen osan analysoimista varten tehtiin myös teemahaastattelut, joissa käytettiin valmista kysymysrunkoa, mutta keskustelu eteni vapaasti ja keskittyikin molempien yritysten osalta hieman eri painopisteisiin. Haastatteluita ei kuitenkaan käytetä tutkimuksessa varsinaisena materiaalina, vaan niiden tarkoituksena oli ennen kaikkea antaa tutkijalle erilaisia näkökulmia tutkittavien yritysten vastuullisuuteen.

Seuraavissa kappaleissa kerrotaan lyhyesti tutkimuksen kohteena olevista yrityksistä.

5.3.1 Fortum

Fortum Oyj on perustettu vuonna 1998 yhdistämällä valtionyhtiö Imatran Voima (IVO) sekä pörssinoteerattu Neste Oyj. Imatran Voima oli pääasiassa sähkön- ja lämmöntuotantoa harjoittava vuonna 1932 perustettu yhtiö, jolla oli omistuksessaan useita vesi- ja

hiilivoimalaitoksia sekä Loviisan ydinvoimalaitos. Neste Oyj (alun perin Neste Oy) oli perustettu vuonna 1948 huolehtimaan Suomen öljyn huollosta. Myöhemmin yhtiön toimenkuvaan liittyi myös öljynjalostaminen, maakaasu, öljyn ja maakaasun etsintä sekä kemianteollisuus. Neste Oy listautui Helsingin Pörssiin vuonna 1995. Vuonna 1998 perustetun öljy- ja sähköyhtiö Fortumin öljytoimiala erkaantui vuonna 2005 omaksi yritykseksi (Neste Oil Oyj), joka listautui Helsingin Pörssiin. (www.nesteoil.fi). Nykyään Fortumin liiketoimintaan kuuluu sähkön ja lämmön tuotanto, myynti ja jakelu sekä energia-alan asiantuntijapalvelut. Sen toiminta on keskittynyt Pohjoismaihin, Venäjälle, Puolaan ja Itämeren alueelle. Suomen valtio on Fortumin suurin osakkeenomistaja. (www.fortum.fi)

5.3.2 Helsingin Energia

Helsingin Energian juuret juontavat vuoteen 1909, jolloin perustettiin Helsingin kaupungin sähkölaitos. Nykyään Helsingin Energia on yksi Suomen suurimmista energiayrityksistä ja se toimii Helen-konsernin emoyhtiönä. Helsingin Energian tytäryhtiöitä ovat sähkön siirrosta Helsingin alueella vastaava Helen Sähköverkko Oy, energianmittauspalveluja energia- ja kiinteistöalan yrityksille tuottava Mitox Oy, vesivoimayhtiö Oy Mankala Ab, Helsingin Energian pääkonttorina toimivasta Sähkötalo-kiinteistöistä vastaava Kiinteistö Oy Helsingin Sähkötalo ja sähköisen yhdyskuntatekniikan palveluyritys Suomen Energia-Urakointi Oy. Lisäksi Helsingin Energialla on osakkuusyhtiöitä ja se omistaa voimaosuuksia eri yhtiöissä sekä suoraan että tytäryhtiöidensä kautta. Helsingin Energia myy sähköenergiaa noin 400 000 asiakkaalle Suomessa ja kattaa pääkaupunkiseudulla kaukolämmöllä yli 90 prosenttia lämmitystarpeesta. Lisäksi Helsingin Energia tuottaa ja myy kaukojäähdytystä, suunnittelee energiantuotanto- ja jakelujärjestelmiä sekä huolehtii niiden kunnossapidosta. (www.helen.fi)

6. Yhteiskunnallinen keskustelu

Seuraavissa kappaleissa tutustaan mediassa, kirjallisuudessa ja eduskunnassa yhteiskuntavastuusta käytyyn keskusteluun. Jokaista osa-aluetta käsitellään omassa kappaleessaan ja kappaleet on jaettu kahtia niin, että 1990- lukua ja 2000-lukua käsitellään erikseen. Ajallinen kah-tiajako perustuu tutkimusta tehtäessä havaittuihin eroihin. Vuosituhannen vaihdetta voidaan pitää tietynlaisena vedenjakajana; kestävän kehityksen ja ympäristövastuun korostamisesta siirryttiin yhteiskuntavastuun ja erityisesti sosiaalisen vastuun aikakauteen.

6.1 Yhteiskuntavastuu 1990- ja 2000-luvuilla julkaistujen lehtiartikkelien näkökul-masta

Helsingin Sanomien artikkeliarkistosta löytyy hakusanalla yhteiskuntavastuu yhteensä 557 artikkelia vuosien 1990–2010 ajalta. Ensimmäiset artikkelit, joissa käsitellään yhteiskuntavas-tuuta, on julkaistu tosin vasta vuonna 1993. Vuosina 1993–2000 Helsingin Sanomissa julkais-tiin muutama aiheeseen liittyvä artikkeli vuosittain, mutta vuodesta 2001 eteenpäin yhteiskun-tavastuuta käsittelevien artikkelien määrä alkoi kuitenkin kasvaa niin, että 2000-luvun loppu-puolella julkaistiin jo useita kymmeniä aihetta käsitteleviä artikkeleita vuosittain. Kauppaleh-destä ensimmäiset yhteiskuntavastuu-sanan sisältävät löytyvät vasta vuodelta 2001. Sen jäl-keen yhteiskuntavastuuta käsitteleviä tai siihen liittyviä artikkeleita on kuitenkin julkaistu useita, jopa kymmeniä, vuosittain.

Hakusanoilla ympäristövastuu ja kestävä kehitys löytyy kuitenkin molemmista lehdistä run-saasti artikkeleita jo 1990-luvun alkupuolelta. Tämä kuvaakin hyvin yleistä yhteiskuntavas-tuun kehitystä Suomessa; ympäristövastuun osa-alue on ollut monissa yrityksissä se, joka on ensimmäisenä huomioitu. Myös Suomen valtion sitoutuminen kestävän kehityksen tavoittei-siin pian niiden julkistamisen (1987) jälkeen lisäsi varmasti osaltaan siihen liittyvää uutisoin-tia. Hieman yllättävää kyllä, myös hakusanalla sosiaalinen vastuu löytyy molempien lehtien arkistoista artikkeleita jo 1990-luvun alkupuolelta. Ne käsittelevät enimmäkseen yrityksen arvoja ja yhteiskunnan yleistä tilaa ja niiden taustalla vaikuttanee ainakin osittain Suomea 1990-luvun alussa riepotellut lama. Seuraavissa kappaleissa analysoidaan tarkemmin medias-sa käytyä yhteiskuntavastuukeskustelua niin, että ensin keskitytään 1990-lukuun ja sen eri-tyispiirteisiin jonka jälkeen siirrytään 2000-luvulla julkaistujen artikkelien analysointiin.

6.1.1 Ympäristövastuu ja kestävä kehitys 1990-luvulla julkaistuissa artikkeleissa

1990-luvun alun uutisoinnissa kestävä kehitys nousee vahvasti esiin. Helsingin Sanomien artikkelissa helmikuulta 1990 kerrotaan Tilastokeskuksen tutkivan kestävästä kehitystä (HS 25.2.1990). Tutkimusmenetelmänä kerrotaan käytettävän luonnonvarain tilinpitoa, jota varten kerätään tietoja erityisesti luonnonvarojen muutoksista sekä niiden kansantaloudellisesta käy-

töstä, korvattavuudesta ja käytön tehokkuudesta. Luonnonvarain tilinpidossa seurataan myös jätteiden määrää ja niiden ympäristövaikutuksia sekä arvioidaan lisäksi hallinnollisten toimien vaikutusta luonnonvarojen käyttöön. Saman vuoden toukokuussa on uutisoitu Norjassa Bergenissä pidetystä kansainvälisestä ympäristökonferenssista, jonka avasi kestävän kehityksen käsitteen lanseerannut Norjan entinen pääministeri Gro Harlem Brundtland (HS 9.5.1990). Brundtland vaatii avauspuheessaan kansainvälisiä voimanponnisteluja Itä-Euroopan luonnon puhdistamiseksi ja yhteiskunnan kurssin kääntämistä kohti kestävää kehitystä. Artikkelit käsittelevät kestävää kehitystä ennen kaikkea yhteiskunnallisesta näkökulmasta ja niiden viestinä vaikuttaa olevan, että kestävästä kehityksestä huolehtiminen on yhteiskunnan valtakoneistojen, siis Suomessa eduskunnan ja hallituksen, eikä niinkään yritysten tehtävä.

Lokakuussa 1990 Helsingin Sanomat uutisoi, että hallituksen tavoitteena on nivoa talous- ja ympäristöpolitiikka yhteen, jotta kestävän kehityksen tavoitteet saavutettaisiin (HS 31.10.1990). Artikkelissa käsitellään hallituksen eduskunnalle tekemää kestävän kehityksen selontekoa, jossa esitetään ympäristön suojelemista erityisesti lainsäädännön, taloudellisten ohjauskeinojen ja kansainvälisten sopimusten avulla. Selonteossa kerrotaan, että hallitus aikoo selvittää miten ympäristöverojen ja -maksujen käyttöä voitaisiin lisätä ja liikevaihtoveroa porrastaa haittojen mukaan sekä vähentää energiankulutusta. Hallitus tarjoaa yrityksille siis sekä ”keppiä että porkkanaa” ympäristönsuojelun parantamiseksi. Tämänkin artikkelin luoma kuva kestävästä kehityksestä perustuu kuitenkin siihen, että valtiovalta ottaa vastuun sen edistämisestä ja ohjeistaa lainsäädännöllä ja verotuksella yrityksiä oikeaan suuntaan. Yritysten oma-aloitteisista pyrkimyksistä kestävään kehitykseen ei juurikaan puhuttu.

Vuosina 1991 ja 1992 sekä Helsingin Sanomat että Kauppalehti uutisoi vihreästä bruttokansantuotteesta sekä ekotaseista. Kestävä kehitys pysyi siis otsikoissa. Kauppalehden artikkelissa maaliskuulta 1991 kerrotaan vihreästä bkt:sta, joka hyvinvoinnin mittarina ottaa huomioon ympäristövauriot ja uudistumattomien luonnonvarojen vähenemisen (KL 5.3.1991). Artikkelissa pohditaan vihreän bkt:n käyttömahdollisuuksia, mutta toisaalta sitä, voiko ympäristöä edes arvottaa rahassa. Vaikka vihreä bkt ja ympäristötilinpito nähdäänkin artikkelissa enemmän kansantaloudellisina mittareina kuin yritystoimintaan vaikuttavina tekijöinä, siinä vedotaan myös ohimennen yritysten ympäristövastuuseen. Artikkelissa todetaan, että ympäristöarvojen tulisi olla mukana kaikessa päätöksenteossa, siis myös yritysten päätöksenteossa, eikä olla piilotettuna laskelmiin. Kansainvälinen Kauppakamari ICC julkaisi vuonna 1991 kestävän kehityksen peruskirjan, jonka oli tarkoitus toimia elinkeinoelämän omana ohjenuorana. Tästä uutisoitiin muun muassa Kauppalehdessä 9.5.1991. Artikkelissa kerrotaan peruskirjan sisällöstä sekä ensimmäisinä mukaan ilmoittautuneista tukijayrityksistä. ICC:n

peruskirja ja siihen liittyvä uutisointi sitoivat kestävän kehityksen vaatimuksen virallisesti yritystasolle sekä loivat yrityksille painetta ryhtyä toimiin kestävän kehityksen edistämiseksi. Ensimmäisinä mukaan lähteneille yrityksille uutisointi toi hyvää mainetta, mutta toisaalta myös haasteen toimia peruskirjan edellyttämällä tavalla.

Helsingin Sanomien artikkeli maaliskuulta 1992 kertoo Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulusta, joka otti ensimmäisten joukossa opetussuunnitelmiinsa ekotaselaskelmia ja ekosuunnittelua käsittelevät kurssit (HS 7.3.1992). Artikkelissa kerrotaan, että kurssien tavoitteena on saada valmistuvat opiskelijat ottamaan jo suunnittelussa huomioon tuotteen mahdolliset ympäristörasitukset ja minimoimaan haittatekijät. Ekosuunnittelussa hyödynnettiin elinkaarianalyysiä, sillä suuri osa tuotteen ympäristövaikutuksista määräytyy jo sen suunnitteluvaiheessa. Syksyllä 1993 Helsingin Sanomat uutisoi, että ympäristönsuojelun keskeisenä tavoitteena tulisi olla haitallisten ympäristömuutosten ehkäisy ennakolta (HS 14.9.1993). Artikkelissa todetaan, että ympäristöä vähemmän saastuttavan tekniikan kehittäminen näyttää olevan luonnon kuormitustekijöistä - toisin sanoen teknologiasta, kulutuksesta ja väestön koosta - parhaiten hallittavissa sekä poliittisesti helpointa. Ratkaisuksi ympäristöongelmiin ehdotettiin siis, että koulutuksessa (erityisesti insinöörikoulutuksessa) panostettaisiin entistä enemmän ekologiaan ja muihin ympäristötieteisiin ja näin pystyttäisiin kehittämään vähemmän saastuttavia tuotteita ja valmistusmenetelmiä. Näiden artikkelien sanomana on selkeästi se, että yritys voi omilla valinnoillaan vaikuttaa merkittävästi aiheuttamaansa ympäristörasitukseen ja nyt tämä on huomioitu myös koulutuksessa. Muutamassa vuodessa kestävä kehitys koki muodonmuutoksen valtion päämäärästä jokaisen yrityksen tavoiteltavaksi asiaksi, johon myös koulutuksella voidaan vaikuttaa.

Energia-ala oli vuosikymmenen puolivälissä otsikoissa tuuli- ja aurinkoenergian tuotantoennätysten myötä (HS 30.12.1995). Uutisessa puhuttiin energiantuotannosta maailmanlaajuisesti ja korostettiin, että energiaratkaisuissa avainasemassa ovat poliittiset päätökset. Tuulivoimamarkkinat olivat tuolloin suurimmat Saksassa, vaikka se ei ole Euroopan tuulisimpia maita. Verrattuna esimerkiksi Suomeen Saksan tuuliresurssit eivät ole merkittävät, poliittisten päätösten myötä siitä oli kuitenkin tullut Euroopan tuulivoimamarkkinoiden ykkösmaa. Näiden artikkeleiden luoma kuva ympäristövastuusta ja kestävästä kehityksestä on kaksitahoinen. Ympäristönsuojelu oli jo tuolloin muotoutunut pitkälti yrityksen vastuuksi, mutta toisaalta valtiolla oli poliittisilla päätöksillään mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten sitä toteutetaan.

6.1.2 Yrityksen arvot ja moraalit

1990-luvun alussa kirjoitettiin jonkin verran myös yrityksen arvoista ja moraalista. Helsingin Sanomien artikkelissa keväältä 1991 yritysten yhteiskunnallisesta vastuusta väitöskirjan teh-

nyt Tuomo Takalaa toteaa, että yritysjohtajille moraalinen vastuu on yleensä vieras asia (HS 24.5.1991). Takala syvähaastatteli tutkimustaan varten seitsemää johtajaa viidestä eri yrityksestä. Tutkimuksessaan hän havaitsi, että yrityksistä neljä edusti "tavallisia" yrityksiä ja yksi oli "vaihtoehtoyritys" ja ainoastaan "vaihtoehtoyrityksessä" korostettiin liike-elämän moraalisen vastuun merkitystä. Niin sanotuissa tavallisissa yrityksissä yrityksen yhteiskunnallinen vastuu tarkoitti johdolle yleensä samaa kuin taloudellinen vastuu. Tammikuussa 1992 uutisoitiin puolestaan tarpeesta kehittää työelämän laatua (HS 27.1.1992). Artikkelin perustui tutkimukseen, jolla oli kartoitettu työntekijöiden kokemuksia työoloista ja siinä pohdittiin, miksi työelämän laatu paranee hitaasti, vaikka kattavasti kautta maan haastatellut 120 yritysjohtajaa olivat yksimielisiä, että he haluavat sitä kohentaa. Vastausta tähän etsittiin erilaisista näkökulmista työntekijöiden ja johdon välillä; tarkoittivatko yritysjohtajat kuitenkin teknisiä ja taloudellisia parannuksia sosiaalisten sijaan? 1990-luvun alun lama, irtisanomiset ja työn tehokkuusvaatimukset ovat varmasti osasyitä sille, mikä näistäkin teksteistä käy ilmi; tarve yritysten sosiaaliselle vastuulle alkoi nousta esiin.

Kauppalahden artikkelissa syyskuulta 1994 käsiteltiin monipuolisesti yritysten moraalista ja etiikkaa (KL 28.9.1994). Tekstissä todetaan, että kovinkaan moni yritys ei ole vielä kirjannut ylös eettistä toimintaa koskevia sääntöjä, mutta keskustelu yritystoiminnan moraalista ja etiikasta on kuitenkin saamassa uutta vauhtia laman jälkipyykkiä puitaessa. Kestävän kehityksen rinnalla alkoi siis viritä myös arvo- ja moraalikeskusteluja, ja pohjaa nykyisenkaltaiselle yhteiskuntavastuulle alettiin luoda.

6.1.3 Sosiaalinen vastuu ja yritysetiikka

Kestävän kehityksen sosiaalinen ulottuvuus sekä yritysten etiikka alkoivat nousta entistä enemmän esiin 1990-luvun loppupuolella. Syksyllä 1997 kirjoitettiin YK:n kestävän kehityksen toimikunnan (CSD) uudesta työohjelmasta, jonka yleisteemoina olivat köyhyys ja kestävä kulutus- ja tuotantotavat (HS 3.10.1997). Artikkelissa puhutaan kiertestä, joka köyhyydestä aiheutuu; sosiaalinen eriarvoisuus luo ympäristöongelmia ja ympäristöongelmat puolestaan syventävät sosiaalista eriarvoisuutta. Köyhyys aiheuttaa luonnonvarojen riistoa ja slummutumista, jotka puolestaan voivat johtaa suurempiin ympäristökatastrofeihin. Rikkaat maat kantavat oman vastuunsa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ongelmista, koska niitä synnyttävät ja osaltaan edistävät hyvinvoivien maiden ja köyhien maiden yläluokan kestävätkööt kulutus- ja tuotantotavat, tuhlaavainen veden ja energian käyttö sekä piittaamaton suhtautuminen luontoon. Kestävä kehitys vaatii toteutuakseen myös sosiaalisen ulottuvuuden laajempaa huomioimista. Artikkelin lopussa todetaan, että vaikka kansainvälisesti katsottuna Suomessa asiat ovat hyvällä mallilla, tekemistä ja kehitettävää riittää silti myös kotimaassa. Syr-

jäytyminen, alueellinen eriarvoisuus tai joidenkin asukasryhmien sosiaaliset tai terveydelliset riskit eivät ole yksin sosiaalisektorin asia, vaan osa koko yhteiskunnan hyvinvointia.

Keväällä 1998 Helsingin Sanomat julkaisi artikkelin otsikolla ”Joukkopako eläkkeelle on ehkäistävä”, jossa otettiin kantaa ikääntyvän väestön työssä jaksamiseen ja mahdollisuuksiin jatkaa työelämässä normaaliin eläkeikään asti (HS 14.4.1998). Artikkelissa todetaan, että suomalaisessa työelämässä on sekä työntöä että vetoa pois työelämästä ennen normaalia eläkeikää. Tämä ilmenee esimerkiksi ikäsyRJintänä rekrytointitilanteissa, puutteina työterveydenhuollossa sekä joustamattomina koulutusmalleina. Ratkaisuksi tarjottiin ikäasenteiden muuttamisen ja ikääntyneille räätälöityjen täsmäkoulutusten lisäksi osa-aikaisen työskentelyn mahdollisuuksien parantamista. Tässä artikkelissa muistutetaan, että jokaisen työntekijän jaksamisesta huolehtiminen on tärkeää ja se vaatii yrityksiltä sosiaalista vastuunkantoa.

Vain muutama viikko tämän artikkelin ilmestymisen jälkeen julkaistiin toinen samaa aihetta sivuva teksti ”Miten yritysetiikka taipuu yhteiskuntavastuuksi?” (26.4.1998), jossa näkökulma on kuitenkin aivan toinen. Siinä pureudutaan yritystoiminnan tehokkuusvaatimuksesta seuranneeseen tuotannon automatisoitumiseen ja teknologian maksimaaliseen hyödyntämiseen; toiminnan tuottavuus kasvaa kyllä, mutta työpaikkojen määrä ja sitä kautta verotulot eivät. ”Saneerauksilla, tietoteknologialla ja automaatiolla aikaansaatu tuottavuuden kohennus on näkynyt mahtavana tulonsiirtona osakkeenomistajien taskuun” (Ojapelto, HS 26.4.1998). Artikkelissa ruoditaan myös johdon saamien optioiden ja muiden kannusteiden oikeutusta silloin kun saneerausten avulla on parannettu kannattavuutta. Lehdessä siteerataan silloisen pääministerin Paavo Lipposen kommenttia, jossa hän toteaa että tällaiset optiojärjestelyt ovat suorastaan hävyttömiä. Presidentti Martti Ahtisaari kommentoi samassa artikkelissa yritysten vastuullisuutta. Hän toteaa, ettei työllistämistä tulisi sysätä vain poliittiselle järjestelmälle vaan yritysten tulisi kantaa siitä oma osansa. Hän vertaa Suomea Japaniin, jossa yritykset ja sen johto kantavat työllistämistä vastuunsa aivan eri tavalla; Japanissa yritysjohtaja saattaa päätyä ennemmin itsemurhaan kuin irtisanomaan pitkäaikaisia työntekijöitä. Suomessa sen sijaan irtisanomiset ovat usein tarkoittaneet johdolle roimia palkankorotuksia tai bonuksia. Artikkelit herättävät lukijaa miettimään, mitä yrityksen yhteiskuntavastuullisuus on. Se on ainakin selvää, että työntekijöiden irtisanomiset ja samanaikaiset optiot tai bonukset johdolle eivät yhteiskuntavastuun tuntomerkkejä täytä.

6.1.4 Yhteenveto 1990-luvun artikkeleista

1990-luvulla julkaistuissa artikkeleissa käytetään useimmiten termejä kestävä kehitys, ympäristövastuu ja sosiaalinen vastuu. Ne kuvastavat hyvin sitä, miten yhteiskuntavastuu tuolla vuosikymmenellä ymmärrettiin; kestävä kehitys kolme ulottuvuutta, taloudellinen, sosi-

aalinen ja ympäristöllinen tiedostettiin, mutta niitä kaikkia ei vielä osattu käsitellä. Vuosikymmenen alkupuolella kestäväällä kehityksellä tarkoitettiin useimmiten lähes pelkästään ympäristönsuojelua ja sen vaatimia toimia. Ympäristönäkökohdasta oli helpoin lähteä liikkeelle, koska se on konkreettinen ja selkeä tavoite. Useimmat ihmiset, niin yritysmaailmassa kuin valtion hallinnossa, ovat myös yksimielisesti sitä mieltä, että ympäristönsuojelu on tärkeää. Lisäksi sen toteutumiseksi voidaan tehdä konkreettisia suunnitelmia ja toimia, joiden onnistumista on myös mahdollista arvioida melko tarkallakin tasolla.

Sosiaalinen vastuu, yrityksen moraali ja arvot olivat joitakin kertoja otsikoissa jo 1990-luvun alkupuolella. 1990-luvun puolivälin jälkeen nämä asiat alkoivat kuitenkin saada selkeästi enemmän palstatilaa. Artikkeleissa käsiteltiin enimmäkseen yrityksen etiikka ja sitä minkälainen yritystoiminta on moraalisesti oikein. Köyhyyden, sosiaalisen eriarvoisuuden ja syrjäytymisen ehkäisy nostettiin esille 1990-luvun loppupuolella. Lisäksi työntekijöiden hyvinvointi ja sen parantaminen nousivat selkeästi esille useissa teksteissä. Vuosikymmenen alun lama vaikutti varmasti omalta osaltaan siihen, miten ja milloin sosiaalisen vastuun asioista kirjoitettiin. Laman aikana huomio keskittyi muihin asioihin ja taloudelliseen pärjäämiseen. Laman jälkeen alettiin pohtia, minkälainen yritystoiminta ja teot ovat myös moraalisesti oikein; irtisanomisten ja johdon muhkeiden bonusten suhdetta pohdittiin paljon. Sosiaalisen vastuun voidaan siis lehtiartikkeleiden antaman kuvan perusteella katsoa tulleen hyväksytyksi ja tavoiteltavaksi asiaksi 1990-luvun lopulla.

6.2 2000-luvulla julkaistut artikkelit

2000-luvulla vastuullisuus uutisointi lisääntyi merkittävästi ja aiheesta alettiin puhua yhteiskuntavastuuna. Toki teksteissä oli edelleen mukana myös termit kestävä kehitys, ympäristövastuu ja sosiaalinen vastuu, mutta mitä pidemmälle 2000-luku eteni, sitä enemmän alettiin käyttää käsitettä yhteiskuntavastuu. Vastuullisuudesta alettiin myös raportoida laajamittaisemmin; 1990-luvulla aloitettu ympäristöraportointi laajentui pikkuhiljaa 2000-luvulla kaikki vastuun osa-alueet kattavaksi yhteiskuntavastuuraportoinniksi. Median kiinnostus aiheetta kohtaan kasvoi selvästi. 2000-luvun artikkeleissa nousee esiin selkeästi sidosryhmien merkitys yhteiskuntavastuun määrittelyssä ja raportoinnissa sekä toisaalta vastuullisuuden mukanaan tuomat hyödyt; kilpailukyvyn ja imagon paraneminen.

6.2.1 Yhteiskuntavastuun yleistyminen ja vastuullisuusraportointi

Helsingin Sanomat kertoi kesäkuussa 2000 ensimmäisestä Fortumin julkaisemasta yhteiskunnallisesta raportista, sen sisällöstä ja siinä tehdyistä lupauksista, jotka koskivat lähinnä päästöjen vähentämistä (HS 22.6.2000). Raportti oli suomalaisyritysten julkaisemista yhteiskuntavastuuraporteista ensimmäinen, joten sitä käsiteltiin mielenkiinnolla myös mediassa. Artikke-

lissa todetaan hieman ironisesti, että lukiessa kestävästä kehitystä hehkuttavaa raporttia melkein unohtaa, että Fortumin tuotevalikoima perustuu pääosin kasvihuoneilmiötä kiihdyttäviin öljyyn ja kivihiileen ja että Fortum omistaa Loviisan ydinvoimalan. Pitää kuitenkin muistaa, että eri aloilla yhteiskuntavastuullisella toiminnalla on erilaiset lähtökohdat. Energia-alalla on omat rajoitteensa ympäristönsuojelun suhteen, joita ei ole mahdollista täysin poistaa. Silti alan yritykset voivat pyrkiä tekemään parhaansa niin ympäristön kuin muiden vastuun osaluokkien saralla.

Ensimmäinen Kauppalehdessä julkaistu artikkeli, jossa puhutaan yhteiskuntavastuusta, kertoo TT:ssä yrityksille laaditusta yhteiskuntavastuun oppaasta (16.2.2001). Oppaassa yhteiskuntavastuusta on laadittu portaikko, joka kuvaa sen eri tasoja. Artikkelissa todetaan, että monet suomalaiset yritykset ovat päässeet jo ylimmälle tasolle ja yhteiskuntavastuun huomioiminen on arkipäivää. Helsingin Sanomissa kesällä 2002 julkaistu artikkeli ”Yhteiskuntavastuu jo perinteistä” kertoo samaa tarinaa (HS 18.7.2002). Siinä todetaan, että vaikka globalisaatio on tuonut yhteiskuntavastuuseen uusia piirteitä, Euroopassa on pitkät perinteet vastuullisesta yritystoiminnasta. Artikkelissa tuodaan esiin myös, että Euroopan unioni haluaa kannustaa yrityksiä entisestään kehittämään yhteiskuntavastuutaan, sillä sen nähdään ratkaisevasti vahvistavan Euroopan kilpailukykyä ja sosiaalista tasapainoa. Vaikuttaa hieman ristiriitaiselta, että laajempi keskustelu yhteiskuntavastuun ympärillä käynnistyi vasta vuosikymmenen vaihteessa ja jo vuonna 2001 julkaistussa artikkelissa sen todetaan olevan suomalaisissa yrityksissä arkipäivää ja vuonna 2002 yhteiskuntavastuuta kuvattiin jopa perinteiseksi. Tämän voi ainakin osittain selittää se, että suomalaisissa yrityksissä monet vastuullisuuteen liittyvät asiat oli hoidettu kansainvälisellä tasolla tarkasteltuna hyvin jo ennen kuin yhteiskuntavastuusta on edes alettu puhua. Myös Helsingin Sanomien artikkelissa esiin tuodulla Euroopan pitkällä vastuullisen yritystoiminnan historialla on varmasti oma osuutensa. Kestävän kehityksen periaatteet otettiin Suomessa pian niiden julkaisun jälkeen myös yritystoiminnan käyttöön, joten niidenkin kautta monet yhteiskuntavastuuseen liittyvät tekijät ovat tulleet huomioituksi jo ennen kuin käsitteestä on edes puhuttu.

Artikkelien perusteella vaikuttaa siltä, että yhteiskuntavastuu otettiin suomalaisissa yrityksissä nopeasti osaksi yritystoimintaa ja kirjattiin strategioihin ja arvo-ohjelmiin. Asiat eivät kuitenkaan aina välttämättä ole sitä, miltä ne vaikuttavat. Helsingin Sanomien artikkeli helmikuulta 2002 pureutuu ongelmiin, joita voi aiheutua jos yrityksen arvot ja teot eivät vastaa toisiaan (HS 17.2.2002). Tekstissä viitataan Yhdysvalloissa suuren skandaalin aiheuttaneeseen Enroniin, jonka toiminnan ja arvojen välillä oli ammottava kuilu. Tekstissä muistutetaan, että kaikkein pahinta on, jos kirjataan yhden arvot, mutta toimitaan toisten mukaan; se on varma

tapa menettää yrityksen uskottavuus. Artikkelissa kerrotaan, että jo noin 90 prosenttia suomalaisyrityksistä oli julkistanut arvonsa, mutta vain murto-osa oli hyödyntänyt niitä käytännön tasolla. Tekstissä haluttiin osoittaa, ettei arvojen julkistaminen itsessään riitä, vaan ne tulee viedä käytännön tasolle ja sen lisäksi työntekijöillä, osakkeenomistajilla ja asiakkailta pitää olla keinoja seurata yrityksen toimintaa. Se taas vaatii läpinäkyvyyden lisäämistä, johon yksi ratkaisu on yhteiskuntavastuuraportointi. Artikkelin lopussa mainitaankin, että useat suomalaiset yritykset ovat alkaneet kehittää omaa raportointiaan ja siihen sisältyviä mittareita.

6.2.2 Yhteiskuntavastuusta kilpailuetua?

Kesällä 2001 Kauppalehdessä kirjoitettiin yhteiskuntavastuun hyödyntämisestä kilpailuetuna (KL 13.7.2001). Kilpailuedun saavuttamisen kerrottiin kuitenkin edellyttävän sitä, että yritys tuntee sidosryhmänsä ja osaa vastata niiden odotuksiin. 1990-luvulla ei yhteiskuntavastuun yhteydessä puhuttu vielä mitään sidosryhmistä, mutta vuosituhaten vaihteen jälkeen niiden merkitys alkoi nopeasti korostua. Yhteiskuntavastuun hyödyistä kertominen sai jatkoa syyskuun 2001, kun Kauppalehden artikkelissa korostetaan, että yhteiskuntavastuun ei tarvitse olla yritykselle taakkaa, vaan mahdollisuus profiloitua ja erottua kilpailijoistaan (KL 29.11.2001). Tekstissä kerrotaan, että jos muuten identtiset yritykset ovat arvoltaan erilaiset, syy löytyy usein maine-eroista. Maineeseen taas lukeutuu muiden tekijöiden joukossa yhteiskuntavastuu. Tätä näkemystä tukee kysely, joka tehtiin 300 yritysjohtajalle ja josta Helsingin Sanomat uutisoi tammikuussa 2003 (HS 31.1.2003). Kyselyyn vastanneista johtajista yli 60 piti yrityksen imagoa ja mainetta erittäin tärkeänä perusteena vastuullisuudelle. Melkein yhtä moni mainitsi perusteeksi taloudellisen kannattavuuden; vastuullisen toiminnan ajateltiin kannattavan siis myös rahallisesti. Asiakkaiden odotukset nähtiin myös yhtenä perusteena vastuullisuudelle. Artikkeleiden sanoma lienee se, että vastuullisuus kannattaa.

Talvella 2008 Helsingin Sanomissa julkaistu artikkeli todistaa, että yhteiskuntavastuulla on väliä. (HS 18.2.2008). Artikkelin käsittelee gallupia, jossa kysyttiin vaikuttaako yrityksen yhteiskuntavastuu ostopäätöksiin. Vastaajista selkeä enemmistö, 70 prosenttia, sanoi yrityksen yhteiskuntavastuun vaikuttavan paljon tai ainakin jonkin verran ostopäätöksiin. Tämän lisäksi ylivoimainen enemmistö olisi myös valmis boikotoimaan yritystä, joka irtisanoa työntekijöitä ja sulkee kannattavia tehtaita. Vastaajat olivat lisäksi lähes yksimielisiä siitä, että yrityksellä on muitakin tehtäviä kuin tuottaa omistajilleen voittoa. Vain yksi kymmenestä katsoi, että riittää, kun yritys tuottaa voittoa. Vuotta myöhemmin Kauppalehti uutisoi vastaavasta teettämästään tutkimuksesta (16.2.2009). Tässä tutkimuksessa 67 prosenttia vastaajista oli kertonut, että tuotteiden vastuullisuus vaikuttaa ostopäätöksiin melko usein tai ainakin silloin tällöin. Lisäksi 60 prosenttia vastaajista oli valmis maksamaan yhteiskuntavastuullisesti toimivan

yrittäjien tuotteista jonkin verran enemmän. Helsingin Sanomien (18.2.2008) artikkelissa haastateltu tutkija Minna Halme toteaa kuitenkin, että on iso joukko ihmisiä, jotka ovat periaatteellisella tasolla valmiita tekemään ostopäätöksensä hyvien aatteiden perusteella. Se joukko, joka lopulta näin toimii, on kuitenkin huomattavasti pienempi. Jos eettisesti valmistettu tuote maksaa enemmän kuin vastaava ”tavallinen” tai jos on epäilyksiä, että tuotteessa on jokin ongelma, se jää ostamatta. Halme toteaa, että asenteellinen valmius yhteiskuntavastuuta kohtaan on olemassa, mutta käytännössä se ei kuitenkaan vielä vaikuta merkittävästi ostopäätöksiin. Yhteiskuntavastuulla on siis väliä, ainakin periaatteessa.

Syksyllä 2007 Helsingin Sanomien artikkelissa muistutettiin, että osakeyhtiölain mukaan yhtiön toiminnan tarkoituksena on tuottaa voittoa osakkeenomistajille, jollei yhtiöjärjestyksessä toisin määrätä. (HS 30.9.2007). Voittoa ei kuitenkaan lainkaan tarvitse yrittää maksimoida lyhyellä tähtämellä, vaan yhtiö voi tavoitella pitkän ajan hyötyjä. Pitkän ajan hyötyjen tavoittelu voi puolestaan sisältää myös yleishyödyllisiä tekoja. Ristiriitaista asiassa on kuitenkin se, että jos omistajat kokevat yhteiskuntavastuuta harrastettavan pääoman tuoton kustannuksella ilman heidän hyväksyntäänsä, toimitusjohtaja saa nopeasti lähteä. Artikkelissa ratkaisuksi tähän yhtälöön tarjotaan strategiaa, jossa yhteiskuntavastuuta harrastetaan vain juuri sen verran, että se vahvistaa asiakkaiden ja työntekijöiden sitoutumista yhtiöön. Yhteiskuntavastuuta käytetään siis markkinoinnin välineenä, tuhlaamatta kuitenkaan sen suurempaan hyväntekoon. Lisäksi parhaassa tapauksessa kuluttaja on valmis maksamaan tuotteesta ylimääräistä siitä ilosta, että hän saa tuntea kuuluvansa yhteiskuntavastuullisten ihmisten joukkoon. Kaiken huipuksi eettisessä yhtiössä töitä tehdään vastaavasti pienemmällä palkalla. Tämä artikkeli luo yhteiskuntavastuusta kuvan erinomaisen tehokkaana markkinoinnin välineenä; sen avulla voidaan saavuttaa lisää asiakkaita sekä parempi maine ja myyntikate. Osa yrityksistä ”harjoittaakin” yhteiskuntavastuuta juuri tämän takia; pelkät mainonnalliset syyt yhteiskuntavastuun taustalla paljastuvat kuitenkin usein ajan myötä.

6.2.4 Yhteiskuntavastuuraportointi nousee otsikoihin

Suomalaiset yritykset alkoivat laajentaa raportointiaan ympäristöasioita käsittelevistä raporteista kohti laajempaa vastuullisuusraportointia 2000-luvulla. Vuosikymmenen alussa kattavia yhteiskuntavastuuraportteja julkaisi vain muutama yritys, mutta niiden määrä kasvoi vuosi vuodelta. Samaan aikaan yhteiskuntavastuuraportointi nousi myös otsikoihin.

Heinäkuussa 2004 Helsingin Sanomien artikkelissa nostetaan esiin, että valtaosa suomalaisista yhteiskuntavastuuraporteista ei noudata mitään tarjolla olevaa raportoinnin standardia täydellisesti, joten kuluttajan tai sijoittajan on mahdotonta vertailla eri yritysten vastuullisuutta (HS 20.7.2004). Raportoinnissa on lisäksi tapana nostaa esiin onnistumiset ja ne asiat, jotka

näyttävät hyvältä. Ongelmista ja haasteista kerrotaan puolestaan harvasanaisesti, eikä niihin pystytä ottamaan monipuolisesti kantaa. Tekstin kirjoittaja, viestinnän tutkija Karoliina Malmelin, teki artikkelin ilmestymisen aikaan väitöskirjaa yhteiskuntavastuun viestimisestä. Hänen näkemyksensä on, että yhteiskuntavastuun viestiminen kaipaa yhdenmukaisuutta ja selkeämpiä sääntöjä. Lisäksi hän korostaa, että yritysten vastuullisten strategioiden ja viestinnän tulisi perustua entistä enemmän tutkimustietoon ja sidosryhmädialogiin sillä osittaiset ja mainonnalliset raportit eivät takaa yrityksille luottamusta, jota ne raportoinnillaan havittelevat.

Samoilla linjoilla Malmelinin kanssa on Helsingin kauppakorkeakoulun dosentti Minna Halme, jota on haastateltu Helsingin Sanomissa joulukuussa 2006 (HS 11.12.2006). Halme toteaa, että yhteiskuntavastuuraportit eivät pääsääntöisesti sisällä varsinaisia valheita, mutta ne esittävät yritykset hyvin positiivisessa valossa. Hän toteaa, että pitää olla asiantuntija, jotta pystyy päättämään mitä raporttien taustalla on; ne eivät siis sovellu keskivertokuluttajan viestintävälineeksi. Halme pitää ongelmana myös sitä, että useissa yrityksissä raportointia pidetään vain ulkoisen viestinnän välineenä, vaikka raportointia varten kerättäviä tietoja voisi ja pitäisi käyttää myös sisäisessä johtamisessa.

Vuonna 2008 Helsingin Sanomissa julkaistun artikkelin otsikko julistaa, että viherpesu kiillottaa saastuttajan imagon (HS 20.7.2008). Viherpesu-termillä viitataan tekstissä pinnalliseen vihertymiseen ja mielikuvakampanjointiin, jotka tulevat esiin yrityksen mainonnassa ja retoriikassa, mutta eivät konkreettisessa toiminnassa. Yrityksestä pyritään siis luomaan ympäristöystävällinen kuva, vaikka todellisuudessa toiminta aiheuttaisi merkittäviä ympäristöhaittoja. Artikkelia varten haastateltu tutkija Mika Kuisma kuitenkin toteaa, että viherpesu ei ole enää niin yleistä kuin ennen, koska kriittiset kuluttajat ja kansalaisjärjestöt valvovat yrityksiä tarkasti. Tutkijan mukaan yritykset kiillottavat mainettaan tänä päivänä enemmän sosiaaliseen vastuuseen liittyvillä asioilla kuin ympäristöteoilla. Laaja ympäristö- ja ilmastonmuutoskeskustelu on luonut uuden ympäristöjohtamisen aallon, joka on johtanut siihen, että yhtiöt joutuvat huolehtimaan luonnosta tosissaan. Sosiaalisen vastuun osa-alue on puolestaan ympäristövastuuta harmaampi alue eikä ole yhtenäistä näkemystä siitä, miten asioiden pitäisi olla; sosiaalista vastuuta on siis helpompi korostaa. Yritykset turvautuvat kuitenkin edelleen myös ympäristöraportoinnin osalta totuuden kaunisteluun, kertoo artikkelissa Kaisa Kosonen Greenpeacesta. Tyypillistä on, että yritys tai sen etujärjestö esittelee liian pieniin päästövähennyksiin perustuvia visioita ratkaisuna, koska harva tietää mikä olisi oikeasti hyvä tavoite ja mitä sen saavuttaminen vaatisi. Kuisma muistuttaa, että yrityksiä tulisi vertailla aina muihin saman toimialan yrityksiin ja sitä kautta arvioida, kuinka ekologista toiminta on. Yritysten tekoja pitäisi siis verrata yritysten keskimääräiseen suoritukseen, ei lainsäädäntöön.

Vastuullisuusraportointia käsittelevien artikkelien yhteenvedona voitaneen todeta, että yhteiskuntavastuuraportointi on hyvä ja tarpeellinen asia, jonka avulla on mahdollista edistää yhteiskuntavastuun toteutumista. Ilman raportoinnin yhdenmukaistamista ja valvontaa sen tarjoama hyöty jää kuitenkin olemattomaksi. Mainonnalliset raportit, joiden tarkoituksena on esittää yritys mahdollisimman hyvässä valossa, eivät loppujen lopuksi palvele ketään.

6.2.5 2000-luvulla julkaistujen artikkelien yhteenvedo

2000-luvun artikkeleissa käytetään pääasiassa termiä yhteiskuntavastuu ja sillä viitataan kokonaisvastuullisuuteen, joka käsittää kaikki kolme vastuun osa-aluetta. 2000-luvulla yhteiskuntavastuusta alettiin puhua kilpailuetuna, jolla on mahdollista kohentaa yrityksen imagoa, profiloitua ja erottua kilpailijoista. Aiheesta tehdyt tutkimukset osoittivat, että myös kuluttajat arvostivat vastuullisuutta ja olivat valmiita maksamaan vastuulliseen yrityksen tuotteista enemmän, ainakin periaatteessa. Vastuullisuusraportoinnista ja siihen liittyvistä haasteista kirjoitettiin paljon, koska raportointi alkoi yleistyä 2000-luvulla.

6.3 Kirjallisuudessa

Yhteiskuntavastuusta on kirjoitettu paljon jo vuosikymmenien ajan. Käytetyt termit ja teemojen painopisteet tosin ovat vaihdelleet paljonkin eri vuosikymmenien välillä. 1990-luvulla julkaistuissa kirjoissa ja teoksissa puhutaan enimmäkseen kestävästä kehityksestä tai ympäristövastuusta, kun taas 2000-luvulla on siirrytty puhumaan yhteiskuntavastuusta tai yhteiskunnallisesta vastuusta.

6.3.1 Kirjallisuus 1990-luvulla

Kestävä kehitys -termi lanseerattiin ensimmäisen kerran vuonna 1987 ns. Brundtlandin komission lausunnossa. Komissio määritteli kestävä kehityksen kehitykseksi, joka ”tydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa” (Report of the World 1987, 54). Kestävä kehitys asetettiin kansainvälisen yhteistyön ja kansallisen toiminnan tavoitteeksi YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssissa Rio de Janeirossa 1992. Suomi sitoutui sen tavoitteisiin ja sen johdosta perustettiin kesällä 1993 Suomen kestävä kehityksen toimikunta. Suomen kestävä kehityksen toimikunta julkaisi teoksen ”Kestävä kehitys – Lähivuosien toimenpiteitä Suomessa ja Suomen kansainvälisessä yhteistyössä (1995). Teoksessa käydään yksityiskohtaisesti läpi, mitä kestävä kehitys tarkoittaa Suomen kannalta, mitkä ovat sen keskeiset tavoitteet sekä keinot saavuttaa nämä asetetut tavoitteet. Teoksessa puhutaan paljon ympäristönsuojelusta ja ekologisesti kestävästä kehityksestä, mutta huomiota on kiinnitetty myös kestävä kehityksen sosiaaliseen ja taloudelliseen ulottuvuuteen. Myös valtio ja kunnat julkaisivat 1990-luvulla monia dokumentteja ja teoksia kestävään kehitykseen liittyen koskien muun muassa tiesuunnittelua, Itämeren tilaa ja kaupunkirakenta-

mista. Vaikuttaa, että kestävä kehitys nousi nopeasti trendiaiheeksi, jota haluttiin tutkia ja josta haluttiin kirjoittaa.

1990-luvulla julkaistiin useita vain ympäristövastuuseen keskittyneitä teoksia (mm. Product Life Cycle Assessment, Nordic Council of Ministers 1992; Ympäristövastuu – Opas yrityksille, Ekroos 1995; Ympäristöosaaminen, Linnanen ym.1997). Linnanen ym. julkaisivat 1994 teoksen ”Ympäristöjohtaminen – Elinkaariajattelu yrityksen toiminnassa”, jonka esipuheessa he toteavat sen olevan ensimmäinen suomenkielinen yritysten ympäristöjohtamista liiketaloustieteen näkökulmasta käsittelevä kirja. Elinkaariajattelun lähtökohtana on, että tuotteen ympäristöön kohdistuvat vaikutukset pyritään minimoimaan koko tuotteen fyysisen elinkaaren ajalta. Elinkaariohjohtamisessa siihen liittyy lisäksi ympäristöasioiden yhdistäminen kaikkeen yrityksen päätöksentekoon sekä organisaatiokulttuurin muutosprosessi (Linnanen ym. 1994). Monet 1990-luvun alkupuolella julkaistut teokset ovat enemmän käytännön tasolla ympäristönsuojeluun ohjeistavia ja rajaa on vaikea vetää sen välille, mitkä ovat puhtaasti ympäristönsuojeluoppaita ja mitkä taas liittyvät kestävä kehityksen periaatteiden tarkoittamalla tavalla ympäristövastuuseen.

1990-luvulla kehitettiin myös yritysten ympäristölaskentatoimea ja ympäristöraportointia. Aihepiirin uranuurtajana Suomessa voidaan pitää Mikael Niskalaa, joka on tutkinut ja kehittänyt ympäristölaskentatoimea sekä antanut oman panoksensa useisiin aiheen teoksiin. Vuonna 1996 hän julkaisi yhdessä Risto Mätäsahon kanssa teoksen ”Ympäristölaskentatoimi”, jossa käydään seikkaperäisesti läpi ympäristölaskentatoimen käsite ja miten yritys voi hyötyä siitä. Kirjan yksi teema on ”päästöjen puhdistamisesta elinkaariajatteluun”, jolla tarkoitetaan siirtymistä päästöjen vähentämisestä ja ympäristöystävällisten valmistusmenetelmien kehittämisestä kohti tuotteen elinkaariajattelua ja kokonaisvaltaisesti ympäristötietoista yritystoimintaa. Vuonna 1999 nämä ajatukset saivat jatkoa kirjassa ”Ympäristölaskenta johdon työvälineenä” (Mätäsaho, Niskala, Tuomala), jossa käsitellään ympäristöstrategian luomista ja toteuttamista, ympäristökustannusten laskentaa ja ympäristöraportointia. Ympäristöstrategiaosiossa puhutaan myös sidosryhmistä ja siinä kehoitetaan yrityksiä selvittämään sidosryhmäanalyysillä, mitä ympäristöön liittyviä intressejä sen eri sidosryhmillä on. Ympäristövastuuseen keskittyvä kirjallisuus eteni 1990-luvulla käytännön ohjeistuksesta ympäristöstrategiaan ja sen taustalla vaikuttaviin tekijöihin; asioita käsiteltiin sitä syvällisemmin, mitä pidemmälle vuosikymmen eteni.

Voidaankin sanoa, että 1990-luvulla kirjallisuudessa hallitsevat teemat ovat olleet kestävä kehitys ja sen toteuttaminen, ympäristövastuu ja siihen liittyen elinkaariajattelun implemen-

tointi yritystoimintaan sekä ympäristölaskentatoimi - ja raportointi. Niiden perusteella muok-
kautuva kuva yhteiskuntavastuusta on erittäin ympäristövastuupainotteinen. Toisaalta trendi-
aiheeksi noussut kestävä kehitys tuo mukaan myös sosiaalisen ja taloudellisen vastuun osa-
alueet. Sidosryhmien huomiointi ja elinkaariajattelu puolestaan petaavat jo tietä 2000-luvun
yhteiskuntavastuukirjallisuudelle. Näiden kahden vuosikymmenen välillä on kuitenkin niin
selkeä ero, että vuosituhannen vaihteen voisi kuvailla olevan vedenjakaja ympäristövastuusta
yhteiskuntavastuuseen. Kestävä kehitys puolestaan on pitänyt pintansa myös 2000-luvulla.

6.3.2 Kirjallisuus 2000-luvulla

2000-luvulla ja erityisesti sen puolivälin jälkeen yhteiskuntavastuuseen liittyvien teosten mää-
rä alkoi kasvaa räjähdysmäisesti. Vuonna 2001 Teollisuuden ja Työnantajien keskusliitto TT
julkaisi oppaan yhteiskuntavastuusta ”Yrityksen yhteiskuntavastuu – työvälineitä itsearviointi-
tiin ja oman toiminnan kehittämiseen”, jossa se esitteli yhteiskuntavastuun pilarimallin. Pila-
rimallista tuli Suomessa nopeasti hyvin suosittu ja useissa teoksissa käytetäänkin sitä yhteis-
kuntavastuun lähtökohtana. TT:n julkaisun jälkeen monet alat alkoivat julkaista omia yhteis-
kuntavastuuoppaitaan. Myös energia-alan keskusliitto FINERGY ry julkaisi oman oppaansa
loppuvuodesta 2001.

2000-luvun teoksille on tyypillistä, että niissä käsitellään kaikkia kolmea yhteiskuntavastuun
ulottuvuutta tai että teokset ovat painottuneet enemmän sosiaalisen vastuun osa-alueelle. Ym-
päristövastuu ei ole enää 2000-luvun kirjallisuudessa hallitseva osa-alue. Kestävä kehitys on
säilynyt taustakäsitteenä, ja se tuodaan usein esille myös 2000-luvulla kirjoitetuissa teoksissa.
Tuon vuosikymmenen teoksissa tulee esille vahvasti myös yhteiskuntavastuuraportointi pel-
kän ympäristöraportoinnin sijasta. Osa kyseisen vuosikymmenen teoksista on puhtaasti oh-
jeistavia ja informatiivisia (mm. Yhteiskuntavastuun raportointi, Niskala & Tarna 2003), osa
keskittyy enemmän etiikkaan ja yhteiskuntavastuun taustalla vaikuttaviin ideologioihin (mm.
Moraalitalous, toim. Kauppinen 2004) kun taas osa pyrkii herättämään lukijan ajatuksia erilai-
silla näkökulmilla ja kritiikillä (mm. Yhteiskuntavastuu – Näkökulmia yritysten ja julkisyhteis-
söjen yhteiskunnalliseen vastuuseen, toim. Järvinen 2004).

Sidosryhmien merkitystä on tuotu esiin useissa kirjoissa 2000-luvulla. Osa teoksista keskittyy
pääasiassa sidosryhmiin (mm. Sidosryhmät eettisen liiketoiminnan kirittäjinä, Kujala & Ku-
vaja 2002), toisissa ne tuodaan esille yhtenä yrityksen yhteiskuntavastuun määrittelyyn mer-
kittävästi vaikuttavana tekijänä (mm. Yrityksen yhteiskuntavastuun raportointi, Niskala &
Tarna, 2003). Pelkästään yhteiskuntavastuuraportointiin keskittyviä teoksia alkoi myös ilmes-
tyä 2000-luvulla ja ne ovat usein suoraviivaisia ja puhtaasti informatiivisia (mm. Yhteiskun-
tavastuuraportointi – vaatimuksia ja erityiskysymyksiä, 2008 KHT-yhdistys). Tähän vaikutti

osaltaan varmasti se, että vuonna 2000 julkaistiin ensimmäinen versio yhteiskuntavastuura-portoinnin GRI-ohjeistosta (Global Reporting Initiative), jonka noudattamisen edistämiseen myös Suomen valtio sitoutui (Lovio & Kuisma 2006). 2000-luvulla alettiin julkaista myös kestävän kehityksen ja yhteiskuntavastuun oppikirjoja. Sysäyksen tälle antoi opetusministeriön 2002 laatima kestävän kehityksen koulutuksen käynnistämissuunnitelma ja siinä määritellyt korkeakouluasteen koulutuksen päämäärät ja tavoitteet (Rohweder, 2004).

2000-luvun kirjallisuus antaa yhteiskuntavastuusta moniulotteisen kuvan. Yhteiskuntavastuuta pohjustetaan etiikan ja moraalin kautta ja siihen liitetään niin yrityksen sidosryhmät, sen toimintaympäristö kuin koko yritystoiminnan taustalla oleva strategia. Vastuullisuuteen liitetään selkeästi kaikki kolme ulottuvuutta, taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu. Yhteiskuntavastuu kuvataan kokonaisvaltaisena tekijänä, joka tulee rakentaa sisään yritystoimintaan. Toisaalta annetaan myös tarkkoja ohjeistuksia esimerkiksi raportoinnista tai siitä, mitkä kaikki tekijät tulee huomioida yrityksen yhteiskuntavastuuta määritettäessä. Yhteiskuntavastuun kritisointi ja sen pohtiminen eri näkökulmista on myös yleistä tuon vuosikymmenen kirjallisuudessa.

6.4 Eduskunnassa ja valtiopäivillä

6.4.1 1990-luvulla eduskunnassa käyty vastuukeskustelu

Suomessa asetettiin vuonna 1987 kestävän kehityksen toimikunta, jonka tarkoituksena oli pohtia eri vaihtoehtoja kestävän kehityksen edistämiseen Suomessa. Vuonna 1990 annettiin hallituksen selonteko ”Kestävä kehitys ja Suomi”, joka rakentui ympäristön ja kehityksen maailmankomission sekä Suomeen vuonna 1987 perustetun vastaavan toimikunnan tilannearvioille ja suosituksille. Selonteossa pyrittiin luomaan katsaus siihen, miten kestävä kehitys toteutetaan Suomessa yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa toiminnassa. Ilmeisesti kuitenkin konkreettisia toimia ei tapahtunut tarpeeksi tai riittävän nopealla aikataululla, koska vuonna 1992 kansanedustaja Pulliainen lähetti kirjalliseen kysymyksen eduskunnan puhemiehelle, jossa hän vetoaa kestävän kehityksen käsikirjan tarpeellisuuteen. Käsikirjaa tarvittiin hänen mukaansa niin kansalais- kuin viranomaiskäyttöön, koska kestävän kehityksen käsite oli jo tuolloin laajalti käytössä, mutta sitä käytettiin hyvin erilaisissa ja jopa toisilleen täysin vastakkaisissa yhteyksissä. Kuten jo aiemmin tekstissä kävi ilmi, Suomeen perustettiin vuonna 1993 Kestävän kehityksen toimikunta, joka julkaisikin ensi töikseen kattavan kestävän kehityksen oppaan (Kestävä kehitys – Lähivuosien toimenpiteitä Suomessa ja Suomen kansainvälisessä yhteistyössä 1995), jolle ilmiselvästi oli tarvetta. Myös eri ministeriöt julkaisivat useita dokumentteja ja ohjeistuksia liittyen kestäväan kehitykseen. Esimerkiksi ympäristöministeriö

julkaisi vuonna 1998 dokumentin ”Hallituksen kestävän kehityksen ohjelma: valtioneuvoston päätös ekologisen kestävyuden edistämisestä”.

Eduskunnan täysistunnoissa ja kyselytunneilla keskusteltiin myös kestävästä kehityksestä. 1994 kansanedustaja Paloheimo piti puheenvuoron, jossa hän esitti huolensa siitä, että kestävä kehitys muodostuu vain uudeksi poliittiseksi sloganiksi ja menettää alkuperäisen tarkoituksensa. Puheenvuorossaan hän pohti myös käsitteen retoriikkaa ja totesi sen sisältävän yhtä aikaa sekä pysyvyyden (kestävä) että muutoksen (kehitys); tavoitteena on, että esimerkiksi ilmakedä ja vesistöt pysyisivät muuttumattomina, toisin sanoen eivät saastuisi enää, toisaalta kulttuuri tai tuotantotavat voivat muuttua ja kehittyä. Hän epäili, että valtiovalta ei uskalla kuitenkaan tehdä kestävä kehityksen vaatimia ratkaisuja, vaan muutokset jäävät puheen tasolle (20.5.1994). 1995 kansanedustaja Rätty totesi puheenvuorossaan, että kestävä kehitys on ajatuksena hieno ja nerokas, mutta äärimmäisen vaarallinen. Käsitteen merkitys riippuu täysin siitä, mistä näkökulmasta sitä katsoo. Hän oli samoilla linjoilla edustaja Paloheimon kanssa siitä, että kestävä kehitys vaikuttaa jäävän sanahelinäksi; isoja konferensseja kyllä pidetään ja niiden johdosta allekirjoitetaan erialaisia sopimuksia, mutta todellisiin toimiin kukaan ei tunnustavallaan ryhtyä (24.11.1995).

Marraskuussa vuonna 1996 kansanedustaja Korhonen käsitteli energia-alan uutta veropoliittista esitystä, joka liittyi sähkömarkkinoiden avaamiseen. Hän totesi, että energia-ala on ollut Suomessa aina merkittävässä roolissa kestävä kehityksen mukaisessa politiikassa. Hän esitti kuitenkin huolensa siitä, että avoimien markkinoiden ja uuden veropoliitiikan myötä, lopputulos ei ole ympäristön kannalta kovin häävi (20.11.1996). Kesällä 1997 keskusteltiin valtioneuvoston energiapoliittisesta selonteosta. Kansanedustaja Karjalainen totesi, että; ”Energiapolitiikan paradoksi on se, että kestävä kehitys saattaa romuttua juuri kestävä kehityksen vaatimuksiin”. Kommentillaan hän viittasi ydinvoiman torjumiseen, joka johti ympäristön kannalta huonoihin ratkaisuihin (3.6.1997). Kaikki edustajat viittasivat puheissaan kestävällä kehityksellä lähinnä ekologiseen näkökulmaan; kestävä kehitys miellettiin lähinnä ympäristöasioihin liittyväksi ja sen erityistä roolia energia-alalla korostettiin.

1990-luvulla yhteiskuntavastuukeskustelu keskittyi eduskunnassa siis lähinnä kestävä kehityksen ympärille, joka liitettiin pääasiassa ympäristönsuojelullisiin asioihin. Kestävä kehitys nähtiin myös eduskunnassa erityisen tärkeäksi aiheeksi energia-alalla, koska se liitettiin keskusteluihin energiapolitiikasta.

6.4.2 2000-luvulla

EU komissio julkaisi yhteiskuntavastuun vihreän kirjan vuonna 2001 ja siihen liittyvän tiedonannon ”Yritysten sosiaalinen vastuu: elinkeinoelämän panos kestäväan kehitykseen” vuonna 2002. Vihreä kirja käsittelee muun muassa yritysten yhteiskuntavastuun sisältöä, siitä raportointia sekä raporttien auditointia. Komission tiedonannossa puolestaan linjataan keskeiset periaatteet ja keinot yritysten yhteiskuntavastuun eurooppalaisten puitteiden edistämiseksi. Sekä vihreässä kirjassa että komission tiedonannossa painotetaan yhteiskuntavastuun vapaaehtoisuutta sekä kokonaisvaltaista näkemystä, jonka mukaan yhteiskuntavastuu on tapa hallinnoida yritystoimintaa. Komission tiedonannossa nähdään tärkeänä, että edistettäessä yritysten yhteiskuntavastuuta kansainvälisellä tasolla perustaksi otetaan kansainvälisesti sovitut standardit ja välineet, muun muassa OECD:n ohjeet monikansallisille yrityksille sekä YK:n Global Compact – aloite. Hallitusten, kansainvälisten järjestöjen sekä kansalaisjärjestöjen rooli nähdään keskeisenä muun muassa tietoisuuden lisäämisessä sekä kansainvälisesti sovitujen sosiaalisten ja ekologisten standardien täytäntöönpanon valvojina.

Edellä esiteltyt dokumentit, yhteiskuntavastuun vihreä kirja ja siihen liittyvä komission tiedonanto, käynnistivät yhteiskuntavastuukeskustelun myös eduskunnassa; sitä ennen keskustelua oli käyty kestäväan kehitykseen liittyen. Joulukuussa 2001 suuri valiokunta lähetti selvityksen Euroopan yhteisöjen komission vihreästä kirjasta työ- ja tasa-arvoasiainvaliokunnalle, joka puolestaan antoi asiaan liittyvän lausunnon alkuvuodesta 2002. Lausunnossa todetaan, että valiokunta pitää vihreän kirjan julkaisemista myönteisenä asiana ja toivoo, että sen johdosta päädytään toimenpidesuosituksiin niin EU:n kuin kansallisella tasolla. Myös työ- ja tasa-arvovaliokunnan lausunnossa korostetaan yhteiskuntavastuun vapaaehtoisuutta sekä periaatteiden muuttamista käytännön toiminnaksi; ei riitä että yhteiskuntavastuu on sisällytetty yrityksen arvoihin, jos se ei näy käytännön toiminnassa millään tavalla. Erityisen tärkeiksi teemoiksi valiokunnan lausunnossa vaikuttavat nousseen vastuu henkilöstön hyvinvoinnista sekä pienten ja keskisuurten yritysten mahdollisuudet kehittää yhteiskuntavastuutaan ja siihen liittyviä järjestelmiä. Näiden teemojen nousu ylitse muiden ei ole ihme, sillä ne ovat monesta syystä tärkeitä erityisesti suomalaiselle yhteiskunnalle. Suomessa väestö ikääntyy, mikä luo entisestään haasteita yrityksille parantaa henkilöiden työssä jaksamista sekä helpottaa työn ja perhe-elämän yhteensovittamista. Yhteiskuntavastuu nähdään lausunnossa yhtenä ratkaisukeinona näihin ongelmiin. Pienet ja keskisuuret yritykset puolestaan muodostavat Suomen kansantalouden perustan, joten niiden mahdollisuuksista kehittää yhteiskuntavastuutaan on tärkeä pitää huolta. Valiokunnan lausunnossa peräänkuulutetaan EU:n mahdollisuuksia tukea niin teknisesti kuin rahallisesti pieniä ja keskisuuria yrityksiä yhteiskuntavastuujärjestelmien kehittämisessä.

Seuraavan kerran yhteiskuntavastuu-teema nousi esille, kun eduskunnan suurelle valiokunnalle esiteltiin marraskuussa 2002 EU komission tiedonannosta laadittu työministeriön muistio. Muistiossa esiteltiin pääpiirteissään komission tiedonanto sekä tuotiin esille Suomen myönteinen kanta yhteiskuntavastuun edistämiseen niin kansainvälisellä kuin kansallisella tasolla. Muistiossa todetaan, että yritysten yhteiskuntavastuu voi parantaa yrityksen arvoa ja asiakasuskollisuutta, motivoida työntekijöitä ja yleensäkin parantaa yrityksen mainetta. Vastuullisella toiminnalla on samalla myös merkittäviä myönteisiä vaikutuksia yrityksen toimintaympäristöön ja yhteiskunnan taloudelliseen, sosiaaliseen ja ekologiseen kehitykseen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Muistiossa todetaan siis hyvin selkeästi, että Suomi pitää yritysten yhteiskuntavastuuta tärkeänä teemana, jota tulee edistää niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla.

Eduskunnan keskusteluiden pöytäkirjoissa yhteiskuntavastuu mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 2003 ja sen jälkeen yhteiskuntavastuu-sana ja viittaukset siihen esiintyvät useissa täysistunnoista ja kyselytunneista laadituissa pöytäkirjoissa. Vuonna 2003 yhteiskuntavastuu mainittiin valtion omistajaohjauksesta sekä osakeyhtiölain muuttamisesta keskusteltaessa (eduskunnan täysistunto 11.12.2003). Osakeyhtiölaista käyty keskustelu koski erityisesti optiojärjestelyjä ja yritysten tekemiä irtisanomisia ja keskustelussa perättiin yhteiskuntavastuuta yritystoimintaan. Keskustelussa esitettiin kysymys, onko yritystoiminta kestäväällä pohjalla, jos johdolle myönnetään miljoonien arvoisia optioita ja samalla irtisanotaan satoja ihmisiä. Alkuvuodesta 2004 eduskunnan täysistunnossa keskusteltiin yritysten yhteiskuntavastuusta liittyen palkansaajan työsuhdeturvan parantamiseen (välikysymys 1/2004). Tuossa keskustelussa vedottiin yrityksiin, jotta ne eivät irtisanoisi ihmisiä liian köykäisin perustein, vaan irtisanomista käytettäisiin vasta viimeisenä keinona. Samassa keskustelussa myös kritisoitiin yhteiskuntavastuuta. Yhteiskuntavastuu nähtiin vain terminä, joka on saanut positiivisen kaiun, mutta ei oikeasti tarkoita muuta kuin voittojen maksimointia ja niiden jakoa osakkeenomistajille.

Yritysten yhteiskuntavastuu nousi esiin myös syksyllä 2005 esitetyssä Suomen kauppapoliittisessa ohjelmassa, jossa käydään läpi muun muassa eettisiä kysymyksiä ja arvovalintoja kauppapoliittisessa ohjelmassa, jossa käydään läpi muun muassa ILO:n määrittämien työelämän perusoikeuksien kunnioittamista koskevan vuoropuhelun edistäminen eri foorumeilla. Tavoitteena on myös tukea työelämän perusoikeuksien noudattamista sekä kansainvälisten järjestöjen yhteistyötä. Vaikka ihmisoikeusnäkökulma korostuukin lähinnä vain globaalisti toimivilla suoma-

laisyrietyksillä, pidetään sitä kuitenkin suomalaisessa yhteiskunnassa ilmiselvästi tärkeänä ja merkittävänä osana yhteiskuntavastuuta.

Syksyllä 2005 julkaistu kauppapoliittinen ohjelma kirvoitti keskustelua myös eduskunnan täysistunnossa ja kyselytunnilla (eduskunnan täysistunto ja kyselytunti 27.10.2005). Kauppa- ja teollisuusministeriltä kysyttiin, millaisena ministeri näkee suuryritysten yhteiskuntavastuun, niiden hakiessa kannattavuutta toimintaansa. Kysymyksessä viitattiin erityisesti Stora Ensoon, joka suunnitteli tuolloin tuotantoyksiköiden sulkemista kannattavuuden parantamiseksi ja jossa valtiolla on merkittävä omistusosuus. Silloinen kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen totesi vastauksessaan, että yrityksissä, joissa valtiolla on merkittävä omistusosuus, se pyrkii omistajaohjauksellaan korostamaan yhteiskuntavastuuta ja sen merkitystä. Ministeri vetosi siihen, että yhteiskuntavastuu on ennen kaikkea ”työllistämiskunnosta” pitkällä tähtäimellä huolehtimista. Joulukuussa 2007 käsiteltiin hallituksen esitys laiksi valtion yhtiöomistuksesta ja omistajaohjauksesta. Tässä yhteydessä käytiin myös keskustelua yhteiskuntavastuusta ja siitä, kuinka valtio-omisteisten yhtiöiden tulee toimia esimerkkinä muille yhteiskuntavastuuasioissa ja vedottiin siihen, että kansalaiset odottavat vastuuta erityisesti näiltä yrityksiltä.

Eduskunnassa yhteiskuntavastuusta käydyt keskustelut ovat keskittyneet lähinnä muutamien teemojen ympärille ja aiheissa ja käsitteissä näkyy sama jako kuin kirjallisuudessa ja lehtiartikkeleissa. 1990-luvulla puhuttiin kestävästä kehityksestä sekä käsitteen sisällöstä ja sen käytäntöön soveltamisen vaikeudesta. Käsite liitettiin lähinnä ympäristöasioihin ja keskusteluissa sivuttiin myös energia-politiikkaa ja sen vaikutuksia ympäristöön. 2000-luvulla keskustelu kääntyi yhteiskuntavastuuseen ja erityisesti sosiaalisen vastuun osa-alueeseen. Sosiaaliseen vastuuseen liittyen keskusteltiin henkilöstön työsuhteturvaan liittyvistä asioista. Valtio-omisteisten yritysten kannattavuustoimenpiteet ja kyseenalainen johdon palkitseminen yhteiskuntavastuun näkökulmasta olivat myös paljon esillä. 2000-luvulla yhteiskuntavastuu kuvattiin eduskunnassa lisäksi kokonaisvaltaiseksi mahdollisuudeksi parantaa yrityksen arvoa ja asiakasuskollisuutta, motivoida työntekijöitä ja yleensäkin parantaa yrityksen mainetta. Samalla sen avulla uskottiin saavutettavan merkittäviä myönteisiä vaikutuksia yrityksen toimintaympäristöön ja yhteiskunnan taloudelliseen, sosiaaliseen ja ekologiseen kehitykseen kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti.

6.5 Yhteenveto yhteiskunnallisesta keskustelusta

Alla olevassa aikajanassa esitetään kootusti yhteiskunnallisessa keskustelussa esiin nousseet käsitteet ja teemat.

artikkelit	ympäristövastuu	kestävä kehitys	henkilöstön hyvinvointi yritystoiminnan moraalit	sosiaalinen vastuu	yhteiskuntavastuu	yhteiskuntavastuusta kilpailuetu, yhteiskuntavastuu markkinointikeinona
			työllistämisvastuu	vastuun kolme ulottuvuutta yrityksen arvot	vastuuraportoinnin kritiikkiä	viherpesu
vuosi	1990	1995	2000	2005	2010	
kirjallisuus	ympäristövastuu - ja raportointi	ympäristöjohtaminen elinkaarianalyysi	ympäristölaskenta	yhteiskuntavastuun pilarimalli sidosryhmät yhteiskuntavastuun oppaat	raportointioppaat oppikirjoja	kriittisiä näkökulmia yhteiskuntavastuusta vastuullisuudesta
eduskunta	kestävä kehitys	ympäristönsuojelu osana energiapolitiikkaa		yhteiskuntavastuu = hyvä ja edistettävä asia	yhteiskuntavastuu vaikuttaa positiivisesti yrityksen arvoon ja imagoon	valtio-omisteiset yritykset esimerkkeinä yhteiskuntavastuuasioissa vastuullisuus koko toiminnan arvoketjussa

kuva 4. Yhteiskuntavastuukeskustelun teemat

7. Yhteiskuntavastuu-käsitteen ja vastuuraportoinnin kehitys case yrityksissä

7.1 Fortum

Fortum on perustettu vuonna 1998 yhdistämällä valtionyhtiö Imatran Voima (IVO) sekä pörsinoteerattu Neste Oyj. Tässä osiossa käsitellään ensin lyhyesti näiden erillisyyhtiöiden, IVO:n ja Neste Oyj:n julkaisemia raportteja vuosilta 1990–1998. Tämän jälkeen siirrytään analysoimaan Fortumin raportointia.

7.1.1 Imatran Voiman raportointi

Imatran Voiman ympäristönsuojelusta ja muustakin historiasta kertovassa teoksessa todetaan, että ympäristöraportointipaineet alkoivat nousta esiin 1990-luvun alussa. Vastauksena näihin paineisiin Imatran Voima julkaisi ensimmäisen sisäiseen käyttöön tarkoitetun ympäristötilastonsa vuonna 1991. Siinä käsiteltiin muun muassa energiantuotantoa, polttoaineiden kulutusta ja ympäristökuormitusta. Vuosina 1992 ja 1993 julkaistiin samansisältöiset tilastot, tosin vuoden 1993 julkaisu alkoi muistuttaa jo enemmän ympäristöraporttia.

Vuonna 1994 Imatran Voima julkaisi ensimmäisen julkiseen käyttöön tarkoitetun laajan ympäristöraportin, jossa käsiteltiin muun muassa ympäristöasioiden hallintaa, päästötilastoja, ympäristöinvestointeja ja käyttötoimintaa sekä asiakkaiden näkökulmaa ympäristönsuojeluun. Merkittävää on se, että jo ensimmäisessä raportissa huomioitiin asiakasnäkökulma (Tuokiokuvia IVO:n ympäristönsuojelusta). Ensimmäisen raportin jälkeen ympäristöraportti julkaistiin vuosittain. Vuoden 1995 raportissa käsitellään yksityiskohtaisesti toteutettuja ympäristönsuojelutoimia sekä ympäristönsuojelun tutkimusta ja kehitystä. Raportti sisältää myös paljon tilastotietoa käytetyistä polttoaineista sekä päästöistä. Lisäksi ympäristöasioita käydään läpi erikseen jokaisen voimalaitoksen osalta. Vuoden 1996 raportti puuttuu empiirisestä aineistosta, mutta kyseessä olevalta vuodelta on julkaistu raportti.

Vuonna 1997 julkaistussa ympäristöraportissa kerrotaan energiantuotannon väistämättömistä ympäristövaikutuksista sekä siitä, miten niitä pyritään vähentämään. Raportissa tuodaan esiin myös kestävän kehityksen käsite, mutta se liitetään vain löyhästi ympäristönsuojelun kokonaisuuteen. Vuoden 1998 raportointia puolestaan leimaa jo yhdistyminen Fortumin kanssa. Raportissa puhutaan ympäristöjohtamisesta sekä yhtiön ympäristöpolitiikasta sekä ympäristöjärjestelmien laadinnan etenemisestä. Ympäristöpolitiikan periaatteisiksi nostetaan ympäristövaikutusten tunteminen, toimintatapojen jatkuva parantaminen, luonnonvarojen säästeliäs käyttö, ympäristönsuojelun toteuttaminen yhteistyössä asiakkaiden kanssa sekä aktiivinen viestintä ympäristöasioista.

7.1.2 Neste Oyj:n raportointi

Neste julkaisi ensimmäisen ympäristöraporttinsa ”Neste ja ympäristö” vuonna 1992. Ympäristöraportoinnin aloittaminen oli osa vuotta aiemmin lanseerattua Responsible Care - Vastuu huomisesta toimintaohjelmaa. Ympäristöraportissa esitettiin tietoja toiminnan aiheuttamista ympäristövaikutuksista ja tarkkoja kuvaajia päästöjen määristä, mutta niitä enemmän keskityttiin kuitenkin siihen, miten tulevaa ympäristökuormitusta pystytään vähentämään. Raportissa kerrotaan, että Nesteellä vastuu huomisesta – ajattelu näkyy elinkaaritarkastelun – ja analyysin käytössä. Ympäristöasioiden lisäksi raportissa käsiteltiin työturvallisuutta – ja terveyttä, koska ne ovat osa vastuu huomisesta toimintaohjelmaa. Niiden osalta tavoitteeksi oli asetettu työtatapaturmien vähentäminen entisestään sekä nouseminen maailman työturvallisuustilastojen kärkeen.

Vuoden 1993 raportissa tuodaan entistä selkeämmin esille, että kyseessä on ympäristö-, turvallisuus- ja terveystoimintatapoja käsittelevä raportti. Vuodesta 1993 eteenpäin Neste alkoi myös varmentaa ympäristöraporttinsa ulkoisen tahon toimesta. Raportti on laajentunut ja siinä käydään entistä seikkaperäisemmin läpi toiminnan aiheuttamia ympäristövaikutuksia. Toisaalta siinä korostetaan myös sidosryhmäyhteistyön merkitystä ympäristönsuojelussa ja kerrotaan lukuisista käynnistetyistä yhteistyöprojekteista eri tahojen kanssa. Vuoden 1994 raportissa korostetaan puolestaan turvallisuutta ja jatkuvaa kehitystä toimintaa ohjaavina periaatteina. Siinä kerrotaan kehitteillä olevasta ympäristöjohtamisjärjestelmästä, jonka on tarkoitus vastata eri ympäristöjärjestelmien standardeja ja selkeyttää toimintoja, niin että jatkuva kehitys on mahdollista.

Vuoden 1995 raportointi jatkaa samaa linjaa edeltäjiensä kanssa, mutta siihen on otettu ensimmäistä kertaa myös osio, jossa käsitellään säädösten ja määräysten noudattamista sekä kerrotaan Nestettä kohtaan nostetuista syytteistä. Vuoden 1996 ympäristöraportti ei tuo juuriakaan muutoksia raportointiin. Merkittävänä uutena sisällöllisenä seikkana kerrottiin kuitenkin sisäisen tarkastuksen käynnistämisestä liittyen ympäristö-, terveys- ja turvallisuusohjelman noudattamiseen. Raportissa todetaan lisäksi, että tarkastustoimintaa on tarkoitus laajentaa tulevina vuosina. Vuoden 1997 raportin teema on ”ympäristönsuojelusta kestäväan kehitykseen” ja sen pohjalta on määritelty yhtiölle arvot ja visio sekä uudistettu ympäristö-, terveys- ja turvallisuusohjelmaa vastaamaan kestäväan kehityksen haasteita. Raportissa kerrotaan Nesteen myös arvioineen tavarantoimittajiensa ja urakoitsijoidensa toimia ympäristöön, terveyteen ja turvallisuuteen liittyen. Vuoden 1997 raportti antaa kuvan, että kokonaisvaltainen vastuullisuus alettiin nähdä Nesteellä entistä tärkeämpänä. Raportti ja toiminta perustuivat kuitenkin edelleen uudistettuun ympäristö-, terveys- ja turvallisuusohjelmaan eikä yhteiskunta-

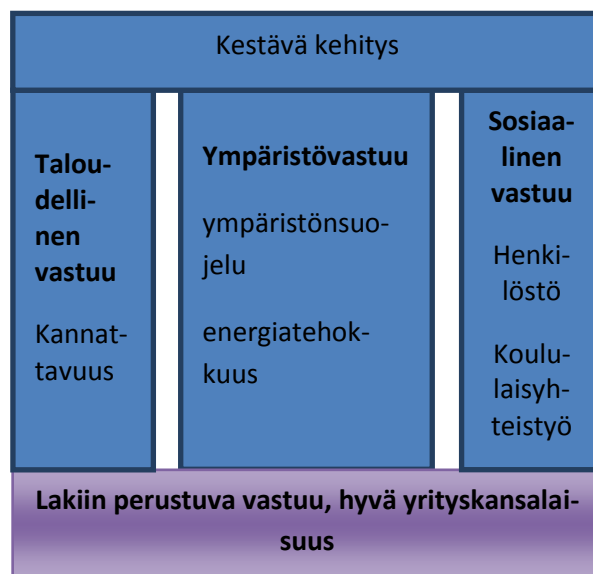
vastuusta vielä puhuttu. Neste on julkaissut raportin myös vuodelta 1998 osana Fortumin Oil and Gas – toimintoa, mutta raportti puuttuu empiirisestä aineistosta.

7.1.3 Fortumin yhteiskuntavastuu ja raportointi 1990-luvulla

Ensimmäinen Fortumin julkaisema yhteiskuntavastuuasioista kertova raportti ”Fortum ja yhteiskunta ” on julkaistu vuonna 1999. Raportissa ei kuitenkaan puhuta varsinaisesti yhteiskuntavastuusta vaan termeinä käytetään kestävästä kehityksestä ja yrityskansalaisuutta. Raportin alussa Fortumin painotetaan tähtäävän kestävästä kehityksestä ja kerrotaan, että se on yrityksenä sitoutunut sen edellytyksiin; taloudelliseen kannattavuuteen, ympäristönsuojeluun ja sosiaalisen vastuun toteuttamiseen. Kestävän kehityksen toteuttamiseksi Fortumissa oli luotu 10 vuoden toimintasuunnitelma, jota kutsuttiin, kuten Nesteelläkin, ympäristö- terveys- ja turvallisuusohjelmaksi. Ohjelma koostui kuudesta päätavoitteesta, joita esiteltiin raportissa laajasti. Tavoitteiksi oli asetettu korkea työturvallisuustaso, ilmastonuojelun toteuttaminen muun muassa sähkön ja lämmön yhteistuotannolla, ekokilpailukykyyn luominen, esimerkillinen kestävä kehityksen johtaminen, työntekijöiden sitouttaminen ohjelman tavoitteisiin sekä sidosryhmien luottamuksen säilyttäminen. Kestävän kehityksen johtamisessa keskeiseksi tekijäksi nähtiin yksiköiden ympäristöjohtamisjärjestelmien sertifiointi. Monet yksiköt olivatkin jo sertifioineet järjestelmänsä ISO 14401 standardin mukaan ja tavoitteena oli, että vuoden 2003 loppuun mennessä kaikilla yksiköillä olisi kyseinen sertifiointi. Alihankkijoiden ja toimittajien ympäristö- terveys- ja turvallisuusasioiden johtaminen nähtiin myös tärkeäksi ja sen kerrottiin olevan asia, joka kaipaa kehittämistä.

Sidosryhmien luottamus ja hyvä yhteistyö nähtiin selvästi tärkeänä asiana, koska se oli otettu osaksi ohjelmaa ja eri sidosryhmistä kerrottiin laajasti raportissa. Fortum määritteli sidosryhmikseen asiakkaat, omistajat, median, kansalaiset, työntekijät, tutkimuslaitokset, erilaiset järjestöt sekä viranomaiset. Raportissa kerrottiin muun muassa millä tavalla eri sidosryhmien kanssa oli toteutettu yhteistyötä. Yksi muodoista oli säännöllisin väliajoin toteutettavat asiakastytyväisyys ja energia-asenne – kyselyt, joilla selvitettiin sekä nykyisten asiakkaiden että kansalaisten näkemyksiä niin Fortumista kuin energia-alasta ylipäätään. Myös Fortumin tuotantolaitosten lähellä asuvien ”naapurien” mielipiteitä kyseltiin säännöllisesti ja heille tarjottiin tietoa toiminnan ympäristö- ja terveysvaikutuksista. Kaikkien kyselyjen tuloksista raportitiin jonkin verran, mutta niiden ei kerrottu kuitenkaan johtaneen minkäänlaisiin muutos- tai jatkotoimenpiteisiin. Tekstiä analysoidessa herää kysymys onko tarkoituksenmukaista toteuttaa kyselyitä, jos niiden tulosten pohjalta ei olla valmiita muuttamaan toimintaa? Vai onko kyselyjen tarkoitus osoittaa, että sidosryhmät huomioidaan laajasti, vaikka todellisiin tekoihin ei välttämättä ryhdyttäisikään?

Kun Fortum muodostettiin vuonna 1998 yhdistämällä Imatran Voima ja Neste Oyj, pystyi se hyödyntämään molempien yritysten kestäväan kehitykseen liittyvän osaamisen, järjestelmät ja prosessit. Vaikka monia Nesteen käytäntöjä otettiin suoraan osaksi Fortumin toimintatapoja, siirtyi myös Imatran Voimasta monia ympäristöasioiden osaajia ja paljon ympäristöasioihin liittyvää tietoa. Fortumissakaan ei kuitenkaan puhuttu 1990-luvun lopussa yhteiskuntavastuusta vaan kestävästä kehityksestä ja yrityskansalaisuudesta. Kestävän kehityksen ajateltiin kuitenkin muodostuvan taloudellisesta kannattavuudesta huolehtimisesta, ympäristönsuojelusta ja sosiaalisen vastuun kantamisesta. Taloudellisista asioista ei raportoitu kovinkaan laajasti, mutta kerrottiin kuitenkin avainasiat. Ympäristöasioista kerrottiin puolestaan raporteissa laajasti, niin ympäristönsuojelun kuin toiminnan ympäristövaikutusten osalta. Ympäristöturvallisuus- ja terveysohjelma vaikutti vahvasti sosiaaliseen vastuuseen. Henkilöstöön liittyvä tärkein tavoite oli työturvallisuuden parantaminen huippuunsa, ja tämä tavoite ulotettiin myös alihankkijoihin ja urakoitsijoihin. Sidosryhmädialogi ja sidosryhmien luottamuksen säilyttäminen olivat myös osa sosiaalista vastuuta. Hyvä yrityskansalaisuus kuvattiin lakien ja hyvien toimintatapojen noudattamiseksi.

kuva 5. Fortumin vastuullisuus 1990-luvun lopussa

7.1.4 Fortumin yhteiskuntavastuu ja raportointi 2000-luvulla

Vuoden 2000 painettu raportti on kutistunut alle kolmasosaan verrattuna vuoden 1999 30-sivuiseen raporttiin, mutta se on otsikoitu samalla tavalla kuin vuonna 1999, ”Fortum ja yhteiskunta”. Painetussa raportissa on annettu vain tärkeimmät tiedot vuoden tapahtumista ja yksityiskohtaisempaa tietoa löytyy Internet-sivujen ympäristöosiosta. Muutos on osa raportointikäytäntöjen laajempaa uudistusta, jonka seurauksena talouteen liittyvistä asioista alettiin kertoa enemmän vuosikertomuksessa ja yhteiskuntavastuuasioista puolestaan laajemmin Internetissä. Uudistuksen tavoitteena oli, että Internet-sivuilla pystytään kertomaan entistä tar-

kemmin ajankohtaisista asioista ja samalla saavutetaan raaka-aine ja kustannussäästöjä painotuotteiden vähentyessä.

Raportointivuonna 2000 yhteiskuntavastuukysymystä oli alettu tarkastella Fortumissa kokonaisuutena. Sen ympärille oli rakennettu projekti, jonka edistyessä oli tarkoitus tarkentaa, mitä yhteiskuntavastuu Fortumissa tarkoittaa ja miten toiminnan yhteiskunnallisia vaikutuksia pystyttäisiin paremmin mittaamaan. Vuoden 1999 raportissa esitellyn ympäristö- terveys- ja turvallisuusohjelman tavoitteita oli vielä tarkennettu ja se oli otettu virallisesti käyttöön. Toiminnan perustaksi oli tunnistettu neljä arvoa; erinomaiset tulokset, luovuus ja uudistumisen halu, yhteishenki ja korkea etiikka. Kaikkien arvojen alla on esitetty vielä konkreettisempia tavoitteita. Korkea etiikka jakautuu rehellisyyteen ja suoraselkäisyyteen sekä yhteiskuntavastuuseen. Yhteiskuntavastuu on siis esitetty osaksi korkean etiikan arvoa. Toisaalta raportin alussa kerrotaan, että Fortumin tavoitteena on ottaa kaikessa toiminnassaan huomioon ympäristölliset, sosiaaliset ja taloudelliset näkökohdat kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Tämän lisäksi yhtiössä on käytössä ympäristö- terveys- ja turvallisuusohjelma. Kokonaisuudessaan yhteiskuntavastuuasioista jää hieman hajanainen kuva. Selvää on, että yhteiskuntavastuu on huomioitu, siihen halutaan panostaa ja se halutaan ennen kaikkea tuoda esiin raportoinnissa.

Vuoden 2001 raportti on pitkälti samanlainen kuin edeltäjänsä, painetussa raportissa kerrotaan vain tärkeimmät asiat ja lisätietoa kehoitetaan etsimään Internet-sivuilta. Raportissa todetaan, että vaikka termi yhteiskuntavastuu on ollut käytössä vasta muutamia vuosia, sen eri näkökulmat on tiedetty ja huomioitu jo useiden vuosien ajan. Sosiaalisen vastuun osalta korostetaan, että tavoitteena on osallistua myös alihankkijoiden ja toimittajien työturvallisuuden parantamiseen. Yhteiskuntavastuu ulotettiin siis oman yrityksen ulkopuolelle koko urakointiketjuun. Uusiutuvista energianlähteistä ja niiden käytöstä kerrottiin omassa kappaleessaan ja ne nähtiin avaintekijäksi kestävässä energiantuotannossa. Muuta ympäristötietoa, muun muassa päästöjen ja ympäristökulujen osalta, esitettiin tiivistetysti ympäristötilinpäätöksen ja erilaisten mittarien muodossa.

Vuodelta 2002 julkaistussa raportissa ”Fortum ja yhteiskunta” kerrotaan yhtiön tähtäävän kaikessa toiminnassaan taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristölliseen tasapainoon. Fortumin tavoitteena on olla hyvä yrityskansalainen sekä kunnioittaa ympäristöä, kulttuuria sekä arvoja kaikissa toimintamaissaan ja edistää avointa ja aktiivista vuorovaikutusta sidosryhmien kanssa. Yrityskansalaisuuden kerrotaan tarkoittavan sitä, että toimii rehellisesti ja suoraselkäisesti asetettujen lakien ja sääntöjen mukaan, on luotettava sekä kantaa vastuun. Yrityskansalaisuus

esitettiin siis erillisenä osana kestävästä kehityksestä ja vastuullista toimintaa, kun sitä puolestaan kirjallisuudessa käytetään usein synonyyminä sekä kestävästä kehityksestä että yhteiskuntavastuulle. Vuonna 2000 julkaistut arvot ohjaavat yhtiön toimintaa ja raportissa todetaan, että yksikään arvoista ei mene toisen edelle. Yhteiskuntavastuu on siis samalla viivalla muiden arvojen kanssa. Toisaalta yhteiskuntavastuun mukaisen toiminnan sanotaan olevan tavoitteena kaikessa toiminnassa. Yhteiskuntavastuusta ja sen merkityksestä ei edelleenkään saa yksiselitteistä kuvaa; toisaalta vaikuttaa, että se on huomioitu laajasti toiminnassa, toisaalta taas tuntuu, että sitä yritetään keinotekoisesti ”liimata päälle” kaikkeen toimintaan. Joka tapauksessa on kuitenkin selvää, että 2000-luvun alussa Fortumissa panostettiin paljon yhteiskuntavastuuseen liittyviin asioihin.

Vuoden 2003 painettu raportti on edeltäjiään laajempi ja sen lopussa esitetään kuinka hyvin Fortumin antamat tiedot vastaavat GRI-ohjeiston suosituksia (huomioiden myös Internet-sivuilla esitetyt tiedot) ja kerrotaan, että Fortumin raportointi perustuu ohjeistukseen soveltuvalta osilta. Muiden tietojen kuin ihmisoikeuksien osalta tiedot kattavatkin lähes kokonaan GRI-ohjeiston vaatimukset. Raportissa kerrotaan, että konsernissa oli syksyllä 2003 hyväksytty määritelmä siitä, mitä kestävä kehitys tarkoittaa. Fortumissa se on arvojen mukaista toimintaa, jolla pyritään talouden, ympäristön ja yhteiskunnallisten näkökohtien tasapainoon vaikuttamalla myönteisesti yhteisöihin, joissa yhtiö toimii. Pitkän aikavälin tavoitteena Fortumilla on olla johtava kestävä kehityksen energiayhtiö Pohjoismaissa. Kestävästä kehityksestä ja yhteiskuntavastuusta oli siis pohdittu ja määritelty uudestaan, mutta lopputulos on kovin samanlainen kuin aiempina vuosina. Ympäristönsuojeluun liittyvistä asioista kerrotaan hieman laajemmin kuin aiempina vuosina ja niiden korostetaan olevan osa toimintaa. Talous-, ympäristö- ja henkilöstöasioissa on kyseistä alueesta vastaavan johtajan haastattelu; tällä rakenteella on varmastikin haluttu luoda yhtiöstä helposti lähestyttävä ja inhimillinen kuva.

Vuoden 2004 ”Fortum ja yhteiskunta” -raportti noudattelee samaa linjaa kuin edeltävänä vuonna. Vuonna 2004 kestävä kehityksen ohjelmalle oli hyväksytty ja määritelty seuraavat raportissa esitellyt päämäärät; Fortumin tavoitteena oli olla malliyritys taloudellisissa tuloksissa sekä työturvallisuudessa sekä saavuttaa sataprosenttinen ympäristösertifiointi vuoteen 2006 mennessä. Lisäksi korostettiin yhteistä vastuuta kestävästä kehityksestä; jokainen voi edistää sitä toimimalla yhteisten arvojen mukaan. Kestävä kehityksen kysymykset oli raportin mukaan integroitu osaksi liiketoimintaa ja viime kädessä niistä vastaisivat toimitusjohtaja ja hallitus. Ympäristöosiossa esiteltiin ensimmäistä kertaa, minkälaisia konkreettisia energiansäästövinkkejä asiakkaille oli tarjottu. Kotitalousasiakkaiden osalta neuvonta perustui Inter-

net-sivuilla tarjottaviin vinkkeihin, kun taas yritysasiakkaille tarjottiin myös asiantuntijakäyntejä ja kattavampia energiakatselmuksia.

Vuosina 2005 – 2009 ei julkaistu erillisiä yhteiskuntavastuun tai kestävän kehityksen raportteja vaan tiedot esitettiin osana vuosikertomusta. Vuoden 2005 vuosikertomuksessa kestävälle kehitykselle on varattu 11 sivua. Raportointivuonna kestävän kehityksen politiikkaa oli jälleen uudistettu ja sen perustaksi oli otettu toiminnan tarkoitus; Fortumin energiantuotannon tarkoitus on edesauttaa nykyisten ja tulevien sukupolvien elämää. Tavoitteen saavuttamiseksi sitouduttiin käyttämään luonnonvaroja vastuullisesti sekä osallistumaan ilmastomuutoksen torjuntaan. Lisäksi raportissa kerrottiin Fortumin yhtiönä sitoutuneen noudattamaan liiketoiminnan eettisyyttä ja rehellisyyttä, ympäristövastuuta sekä ihmisoikeuksien kunnioittamista koskevia periaatteitaan kaikkien liikekumppaneidensa kanssa kaikkialla maailmassa. Vuoden 2005 raportissa tuotiin esille ensimmäistä kertaa myös se, että sitoutumalla kestäväan kehitykseen Fortum uskoo parantavansa kilpailukykyään. Vuodelta 2005 löytyy lisäksi lyhyt esite-tyyppinen julkaisu, jonka tarkoituksena oli kertoa käytännön esimerkein, kuinka Fortumissa toteutetaan kestävän kehityksen politiikkaa sekä siihen liittyviä ympäristö- ja turvallisuusperiaatteita. Esite oli tarkoitettu niin yrityksen sisäiseen kuin ulkoiseen käyttöön.

Vuoden 2006 vuosikertomuksessa kestävälle kehitykselle on varattu sama sivumäärä kuin edeltävänä vuonna. Raportin alussa esitellään kestävän kehityksen politiikkaa, joka on pysynyt muuttumattomana edellisestä vuodesta. Lisäksi kerrotaan kahdesta Fortumin toimintavuoden aikana saamasta merkittävästä tunnustuksesta; syyskuussa Fortum uusi neljättä kertaa paikkansa maailmanlaajuisessa Dow Jonesin kestävän kehityksen indeksissä (DJSI World) ja joulukuussa Storebrand valitsi Fortumin vastuullisimmaksi energiayhtiöksi maailmanlaajuisessa Best in Class -raportissaan. Panostukset yhteiskuntavastuuseen ja siitä raportointiin oli siis huomioitu myös kansainvälisesti. Ympäristöasioista esitetään selkeitä tunnuslukuja sekä niiden vertailuarvot edelliseltä vuodelta. Energiantuotantoa tuntematon lukija ei kuitenkaan pysty muuta kuin vertailemaan vuosia keskenään, koska taulukossa ei esitetä mitään viitearvoja, ei yleisiä eikä Fortumin omia. Henkilöstön osalta kerrottiin mittavista panostuksista henkilöstön kehittämiseen muuttuvassa organisaatiossa. Vuoden aikana toimintoja oli uudelleen organisoitu ja henkilöstöä irtisanottu, mikä aiheutti henkilöstölle uusia osaamisvaatimuksia ja toisaalta tarjosi mahdollisuuden muun muassa tehtäväkiertoon. Taloudelliset vaikutukset esitettiin yhtiön ja sen sidosryhmien välisten rahavirtojen kautta ja lisäksi kerrottiin Fortumin antamista lahjoituksista hyväntekeväisyyteen sekä sponsorointiin.

Vuonna 2007 oli jälleen aika uudistaa kestävä kehityksen politiikka ja se toteutettiin osana kokonaisvision uudistamista. Fortumin tavoitteena oli olla ensiluokkainen sähkö- ja lämpöyhtiö sekä kestävä kehityksen edelläkävijä ja näin luoda kestävästä kehityksestä yhtiön menestystekijä. Uuden politiikan myötä toiminnan tavoitteiksi asetettiin huipputulokset ilmastonmuutoksen torjunnassa, luonnonvarojen vastuullisessa käytössä ja työturvallisuudessa. Muita tavoitteita olivat aktiivinen yhteistyö sidosryhmien kanssa taloudellisen, sosiaalisen ja ympäristösuorituskyvyn parantamiseksi, liiketoiminnan eettisyyttä ja rehellisyyttä koskevien periaatteiden noudattaminen, ympäristöstä huolehtiminen, ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä lakien ja säädösten tinkimätön noudattaminen. Toiminnan tavoitteet ovat osittain samoja kuin aiempien vuosien kestävä kehityksen politiikoissa, mutta uutena esiin on nostettu ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä lakien ja säädösten tinkimätön noudattaminen. Nämä ovat keskeisiä osia GRI-ohjeiston mukaisessa raportoinnissa ja ne on varmasti osittain siksi otettu mukaan kestävä kehityksen politiikkaan. Ympäristöosiossa nostetaan esiin, että aiemmin asetettu tavoite sataprosenttisesta ympäristösertifioinnista vuoteen 2006 mennessä ei ole aivan toteutunut; vuonna 2007 sertifioinnit kattoivat noin 96 prosenttia Fortumin liiketoiminnasta. Raportoinnissa pyritään siis kertomaan myös asioista, jotka eivät ole toteutuneet aivan tavoitteiden mukaisesti. Ympäristösertifiointien osalta maallikonkin on helppo ymmärtää tavoite ja sen saavuttaminen, mutta monen teknisemmän asian kohdalla arviointi onnistumisen ja epäonnistumisen välillä on kovin vaikeaa.

Vuonna 2008 noudatettiin edellisenä vuonna esiteltyä uutta yhteiskuntavastuun politiikkaa, jossa kestävästä kehityksestä oli tarkoitus muovata yrityksen menestystekijä. Toimintavuonna oli kuitenkin asetettu myös uusia, kauaskantoisia tavoitteita. Vuoden 2008 raportoinnissa esiteltiin kestävä kehityksen päämäärät vuoteen 2020. Tavoitteena oli muun muassa olla hiiliiniukkojen tuotteiden ja energiatehokkuuspalveluiden markkinajohtaja sekä yksi vähäpäästöisimmistä energiayhtiöistä, saavuttaa ilmastomyötäisen tutkimus- ja kehitystoiminnan menestyksellä hyödyntäminen sekä alan paras turvallisuustaso. Vaikuttaakin, että raportissa esitetään enemmän uusia tavoitteita kuin kerrotaan, miten jo olemassa olevat onnistuttu saavuttamaan. Ympäristöosiossa esitetään kyllä tunnuslukuja ja kuvaajia päästöjen määristä, mutta koska toimintavuonna oli hankittu uusi tuotantolaitos Venäjältä, luvut eivät ole vertailukelpoisia edellisen vuoden lukujen kanssa. Sosiaalisen vastuun osa-alueessa kerrotaan, että toimintavuonna Fortumilla keskityttiin erityisesti urakoitsijoiden turvallisuuteen ja tapaturmien tutkintaan. Työ oli kannattavaa sillä urakoitsijoiden tapaturmataajuus parani 12,5 tapaturmasta miljoonaa työtuntia kohden 8,4 tapaturmaan miljoonaa työtuntia kohden. Yhtiön sisällä työturvallisuus kuitenkin heikkeni. Vielä vuoden 2009 osalta kestävästä kehityksestä kerrotaan

vuosikertomuksen yhteydessä. Vuoden 2009 raportti on hyvin samanlainen ja samansisältöinen kuin edeltävänä vuonna. Siinä käsitellään kuitenkin hieman kattavammin toimintavuoden tuloksia ympäristön osalta. Yhtiön sisällä työturvallisuutta oli onnistuttu parantamaan toimintavuoden aikana ja siitä raportointiin sosiaalisen vastuun osiossa.

Toimintavuodelta 2010 Fortum julkaisi ensimmäisen GRI-raportointiohjeiston mukaisen yhteiskuntavastuuraportin. Ero aiempiin raporteihin on valtava niin raportin koossa kuin annettavien tietojen laajuudessa; vuoden 2010 raportti on lähes 70-sivuinen tietopaketti, jossa myös ulkoasuun on kiinnitetty erityistä huomiota. Raportissa Fortumin missiona kerrotaan olevan, että sen energiantuotanto edesauttaa nykyisten ja tulevien sukupolvien elämää. Tämä ajatus esitettiin ensimmäisen kerran jo vuonna 2005, mutta nyt se nostettiin uudelleen päätavoitteeksi. Keinot tämän tavoitteen saavuttamiseksi olivat kestävätkä ratkaisut, jotka mahdollistavat alhaiset päästöt, raaka-aineiden tehokkaan käytön, energiaturvallisuuden sekä parhaan mahdollisen tuoton omistajille. Vuoden 2010 raportissa esitetään ensimmäistä kertaa selkeästi ja havainnollisesti toiminnan ympäristövaikutukset ja puhutaan aiempaa laajemmin päästöistä sekä siitä, miten niitä pyritään vähentämään. Sosiaalisen vastuun osalta kerrotaan samoja henkilöstöön liittyviä asioita kuin aiemmin, mutta niistäkin annetaan laaja-alaisemmin tietoa. Raportti on ensimmäinen kokonaan ulkoisesti varmennettu kestävä kehityksen raportti.

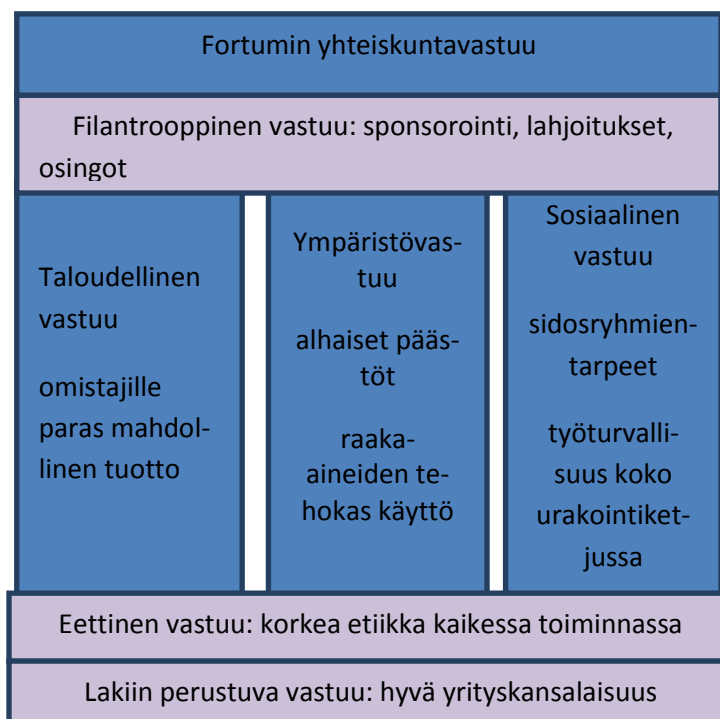
7.1.5 Yhteenveto 2000-luvusta

2000-luvulla Fortumissa panostettiin paljon yhteiskuntavastuun määrittelyyn ja sen ympärille rakennettiin erilaisia ohjelmia ja tavoitteita; 2000-luvun alussa oli käytössä ympäristö-terveys- ja turvallisuusohjelma, vuonna 2004 puhuttiin kestävä kehityksen ohjelmasta ja vuonna 2007 uudistettiin koko kestävä kehityksen politiikka. Koska vastuullisuusstrategiaa ja tavoitteita muutettiin ja kehitettiin lähes joka vuosi, ne saivat myös raportoinnissa paljon huomioita. Uusista tavoitteista kerrottiin usein mahtipontisesti, tosin tavoitteetkin asetettiin korkealle. Uudistukset ja alati muuttuvat tavoitteet nousivat monessa 2000-luvun raportissa päärooliin ja lukijan huomio kiinnittyikin varmasti enemmän niihin kuin kuluneen vuoden tapahtumista kertoviin kappaleisiin. Fortumin kestävä kehityksen päällikkö Hannu Härkönen kertoi haastattelussa, että koska Fortum näkee vastuullisuusasiat erittäin tärkeinä, yhteiskuntavastuun ja siitä raportoinnin kehittämiseen panostettiin erityisesti koko 2000-luvun ajan.

Yhteiskuntavastuun määrittely oli viety Fortumissa pitkälle jo 2000-luvun alussa. Vuonna 2000 määriteltiin Fortumin arvot, joista yksi oli korkea etiikka. Arvomäärittelyssä yhteiskuntavastuun toteuttaminen liitettiin osaksi etiikkaa. Toisaalta kerrottiin, että Fortumin tavoitteena on ottaa kaikessa toiminnassaan huomioon ympäristölliset, sosiaaliset ja taloudelliset näkökohdat kestävä kehityksen periaatteiden mukaisesti. Tämän voidaan nähdä tarkoittavan,

että taloudelliset sekä ympäristöön ja sosiaalisen vastuuseen liittyvät tavoitteet tulee huomioida ja toteuttaa parhaalla mahdollisella tavalla, koska se on eettisesti oikein.

Taloudellisen vastuun osalta Fortumissa panostettiin paljon omistajien tuotto-odotusten täyttämiseen. Ympäristövastuuseen liittyviä asetettuja tavoitteita olivat muun muassa ilmaston suojeleminen, luonnonvarojen vastuullinen käyttö, sataprosenttinen ympäristösertifiointi sekä päästöjen minimoiminen ja monet asetetuista tavoitteista saavutettiin, jollei kokonaan niin ainakin jollain tasolla. Työturvallisuuden parantaminen koko urakointiketjussa oli koko 2000-luvun sosiaalisen vastuun pääteema. Sidosryhmien huomioinnista ja eri tavoista käydä sidosryhmädialogia kerrottiin myös paljon. Lakiin perustuva vastuu täytettiin Fortumissa hyvän yrityskansalaisuuden kautta; se ymmärrettiin lakien ja määräysten tinkimättömäksi noudattamiseksi. Lahjoitukset hyväntekeväisyyteen ja erilaiset sponsorisopimukset täyttivät puolestaan filantrooppisen vastuun tunnusmerkit. Fortum tuki 2000-luvulla rahallisesti myös ympäristöjärjestöiden toteuttamia ympäristönsuojeluhankkeita. Taloudellisen vastuun osalta filantrooppinen vastuu voidaan nähdä toteutuneen omistajille 2000-luvulla maksetuissa isohkoissa osingoissa. Esimerkiksi vuonna 2006 osingon määrä per osake ylitti tuloksen.

kuva 6. Fortumin yhteiskuntavastuu vuonna 2010

7.2 Helsingin Energia

Helsingin Energia julkaisi ensimmäisen erillisen ympäristöasioista kertovan raportin vuonna 1998. Sitä ennen ympäristö- ja yhteiskuntavastuuasioita käsiteltiin vuosikertomuksessa. Vuosien 1990–1993 vuosikertomuksissa ympäristö- tai yhteiskuntavastuuasioille ei ole varattu erillistä osiota, mutta niihin liittyviä asioita käsitellään kuitenkin useiden eri otsikkojen alla muiden aiheiden yhteydessä. Vuoden 1994 raporttiin on liitetty ensimmäistä kertaa erillinen ympäristöä käsittelevä osa, joka vakiintuikin heti osaksi vuosikertomusta. Vuosina 1998–2000 julkaistiin puolestaan erillinen ympäristöraportti. Vuodesta 2001 eteenpäin ympäristöasiat ovat olleet raportoinnissa tasavertaisia muiden asioiden kanssa ja ne on esitetty omana osiona vuosikertomuksessa.

7.2.1 Helsingin Energian yhteiskuntavastuu ja raportointi 1990-luvulla

Vuoden 1990 vuosikertomuksessa ympäristöasiat nousevat esiin jo toimitusjohtajan katsauksessa, joka on otsikoitu ”Energianhuoltoa ympäristön hyväksi”. Siinä kerrotaan Helsingin Energian toimintavuoden aikana tekemistä mittavista ympäristöinvestoinneista, joilla yhtiö pyrki muun muassa vähentämään päästöjä ja säästämään polttoainetta. Katsauksessa kerrotaan, että ympäristön hyväksi tähtäävä toiminta kulloinkin käytettävissä olevilla teknisillä keinoilla on ollut vuosikymmeniä ominaista Helsingin Energialle. Vuosikertomuksen lopussa on lisäksi osio, jossa esitellään yhtiön yhdessä muiden pääkaupunkiseudun sähkölaitosten kanssa tekemää energiansäästövalistusta.

Vuoden 1991 raportissa ei ympäristöasioista puhuta aivan yhtä ponnekkaasti kuin edeltävänä vuonna. Ympäristösuojelutoimenpiteitä on kuitenkin jatkettu, koska henkilöstöstä kertovassa osiossa todetaan, että ympäristönsuojelutoiminnan aiheuttama työmäärän lisäys on katettu sisäisin henkilöstösiirroin. Energiankäytön neuvonnasta ja säästöneuvonnasta kerrotaan omassa kappaleessaan; laitoksen tarjoamat neuvontapalvelut olivat suosittuja ja niitä hyödynsi jo yli 10 000 asiakasta. Samassa kappaleessa kerrotaan myös energialaitoksen useita vuosia jatkuneesta kouluyhteistyöstä. Vuonna 1991 Helsingin Energia tarjosi kaupungin 7. luokkalaisille mahdollisuuden käydä tutustumassa energialaitokseen. Säästöneuvonta ja koululaisyhteistyö olisi vuosikertomuksessa hyvin voitu esittää yhteiskuntavastuu-otsikon alla, tuolloin siitä ei vielä kuitenkaan puhuttu Helsingin Energiassa.

Suomea koetelleen laman vaikutukset näkyvät Helsingin Energian vuoden 1992 vuosikertomuksessa selvästi. Raportissa kerrotaan sähkönkulutuksen pienenneen ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1974 ja taloudellisen ahdingon koettelevan myös energialaitosta. Tehokkuusvaatimukset sekä suunniteltu sähkömarkkinoiden vapauttaminen aiheuttivat sen, että laitoksen henkilöstömäärää jouduttiin pienentämään ja se nähtiin haasteena. Henkilöstöosiossa kerro-

taankin, että toimintaympäristössä tapahtuvat muutokset vaativat muutoksia myös henkilöstöjohtamiseen ja – politiikkaan. Muutosten pyörteissä haluttiin siis huolehtia henkilöstöstä. Toisaalta tekstistä käy ilmi, että henkilöstön sopeutumiselle ja muutosvalmiudelle asetettiin kovat odotukset. Edessä oleva kilpailun vapautuminen näkyi vahvasti myös muissa raportin osissa. Toimitusjohtajan katsauksessa todetaan, että kuluttajat oli alettu nähdä asiakkaina ja laitoksen tärkeimpänä sidosryhmänä. Yrityksen yhteiskuntavastuun määrittelyssä olennainen osa on sidosryhmien ja niiden odotusten tunnistaminen. Helsingin Energia aloitti tämän työn osana yrityksen muutosprosessia, vaikka yhteiskuntavastuusta ei vielä puhuttukaan.

Vuoden 1993 vuosikertomuksessa ympäristöasiat nousevat taas vahvemmin esille. Vuosikertomuksen osiossa ”Energialaitos ja Helsinki” kerrotaan sähkön ja lämmön yhteistuotannon hyödyistä ympäristölle. Tekstissä esitellään konkreettisia hyötyjä joita yhteistuotannolla saavutetaan; voimalaitosten polttoaineen energiasta saadaan sen avulla hyödynnettyä jopa 92 prosenttia ja energiantuotannon hiilidioksidipäästöt ovat noin 35 prosenttia pienemmät kuin erillistuotannossa. Kappaleessa kerrotaan lisäksi Helsingin Energian käyttäneen raportointivuonna noin 400 miljoonaa markkaa ilmansuojeluinvestointeihin ja tavoittelevan päästöjen vähentämistä. Päästöistä ja ympäristötavoitteista kerrotaan lisäksi voimalaitoksien käsittelyn yhteydessä. Vaikka vuosikertomuksessa esiteltiin jo muutamia konkreettisia ympäristöluokkia ja -tekoja, loi se silti vasta pintaraapaisun yhtiön ympäristöasioihin.

Vuoden 1994 vuosikertomuksesta löytyy ensimmäistä kertaa erillinen kappale ”Helsingin Energia ja ympäristönsuojelu”, jossa käsitellään ympäristönsuojelun tavoitteita ja saavutuksia. Siinä puhutaan kestävä kehityksen käsitteestä sekä tuotteen elinkaaritarkastelusta, jotka nähdään tärkeinä asioina juuri energia-alalla. Ympäristöosiossa kerrotaan sanallisesti, mitä tavoitteita päästöjen rajoittamiselle on asetettu ja miten niissä on onnistuttu, mutta mitään viitearvoja ei tuoda esille. Kappaleen lopussa kerrotaan, että Helsingin Energia on ottanut käyttöön ympäristöjohtamisen kiinteänä osana yrityksen laatu-järjestelmää ja että se tähtää ympäristöjohtamisen suunnannäyttäjäksi. Ympäristönsuojelun merkitys yrityksen toiminnassa oli siis selvästi kasvanut verrattuna edellisiin vuosiin ja se tuotiin myös raportoinnissa esille. Vuoden 1994 toimintakertomuksessa myös henkilöstöasioista kerrotaan hieman laajemmin. Kertomukseen on otettu mukaan yhtiön tarjoamasta harrastustoiminnasta kertova kappale, jossa todetaan että jatkuneesta säästölinjasta huolimatta harrastus- ja virkistystoiminta jatkui aktiivisena. Helsingin Energiassa toimiva henkilökunnan kerho tarjosi vuonna 1994 mahdollisuuden yli 30 harrastusvaihtoehtoon aina liikunnasta käden taitoihin. Näin laajan harrastustoiminnan tukeminen osoittaa yritykseltä panostusta henkilökunnan hyvinvointiin ja se voidaan nähdä osana yrityksen sosiaalista vastuuta.

Hieman ristiriitaista kyllä, mutta vuoden 1995 raportoinnista ympäristöosio on tiputettu pois. Teemaa sivutaan muun muassa voimalaitoksista kertovassa kappaleessa sekä toimitusjohtajan katsauksessa, mutta niissäkin hyvin lyhyesti. Vaikuttaa siltä, että ympäristöasiat jäivät, ainakin raportoinnissa, kyseisenä vuonna alkaneen sähkömarkkinauudistuksen jalkoihin. Uuden sähkömarkkinalain merkittävin vaikutus oli kilpailun vapauttaminen, ja tämä aihe saikin paljon tilaa vuoden 1995 toimintakertomuksessa. Henkilöstöasioista kerrottiin samassa laajuudessa kuin edellisenä vuonna. Talousasioita käsiteltiin kirjanpitolain edellyttämällä tavalla; kuluneen vuoden tietojen kertomisen lisäksi erityistä huomiota kiinnitettiin kilpailun vapautumisen aiheuttamille mahdollisille vaikutuksille.

Vuoden 1996 vuosikertomuksesta ympäristöosio löytyy taas ja vieläpä aivan raportin alusta, heti toimitusjohtajan katsauksen jälkeen. Kappaleessa kerrotaan kyseisenä vuonna aiheutuneista päästöistä sekä esitetään ensimmäistä kertaa myös päästöistä kertovia kuvaajia, jotka esittävät niiden kehityksen vuosien 1990–1996 välillä. Ympäristö-kappaleessa kerrotaan myös suunnitellusta ympäristöasioiden hallintajärjestelmästä, jolla on tarkoitus toteuttaa systemaattinen kemikaali- ja jätevirtojen hallinta. Vaikuttaa siltä, että ympäristönsuojeluun alettiin panostaa entistä enemmän ja se haluttiin tuoda myös raportoinnissa selkeästi esille. Henkilöstöasioita käsiteltiin samalla kaavalla kuin edeltävinä vuosina, tietoa annettiin henkilöstörakenteesta, koulutuksesta, työterveyshuollosta sekä harrastustoiminnasta. Talousosiota oli puolestaan laajennettu ja vuoden 1996 vuosikertomuksessa käytiin laajasti läpi raportointivuonna toimintansa aloittanutta suomalaista sähköpörssiä EL-EX:ää sekä mahdollisuutta osallistua kaupankäyntiin norjalais-ruotsalaisessa sähköpörssissä Nord Poolissa. Sama linja jatkui vuoden 1997 vuosikertomuksessa, jossa kerrotaan pakollisten taloustietojen lisäksi laajasti muun muassa sähkökilpailun kuluttajille tuomista hyödyistä sekä markkinasähkön alenevasta hinnasta. Vuoden 1997 raportoinnissa myös ympäristöosio on laajentunut aiemmasta kahdesta sivusta neljään sivuun. Siinä kerrotaan pääasiassa samoja asioita kuin edeltävinäkin vuosina, mutta hieman laajemmin. Ympäristöasioiden hallintajärjestelmän kehitys ja rakentaminen olivat jatkuneet ja tavoitteet oli asetettu entistä korkeammalle, tarkoituksena oli kehittää koko yrityksen kattavaa ympäristölaskentatoimea. Tekstissä ympäristönsuojelutoimia kuvattiin jatkuvaksi kestäväen kehityksen muutosprosessiksi, joiden tavoitteena oli ympäristönsuojelutason jatkuva parantaminen. Ylipäätään vaikuttaa siltä, että sähkömarkkinoiden avautuminen kilpailulle lisäsi panostusta ympäristöasioihin ja monipuolisti raportointia muutamassa vuodessa; avoin kilpailu edellytti entistä läpinäkyvämpää ja avoimempaa raportointia.

Vuonna 1998 Helsingin Energia julkaisi ensimmäisen erillisen ympäristöraportin. Raportti oli 30-sivuinen tietopaketti, jossa käsiteltiin muun muassa yrityksen ympäristöpolitiikkaa ja –

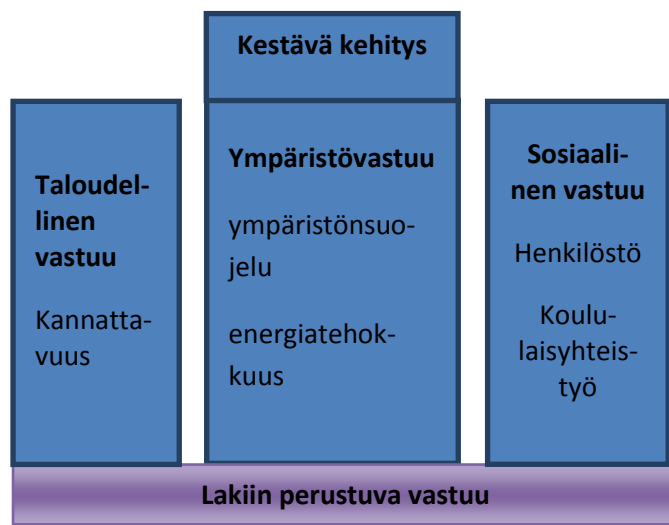
tavoitteita, energiantuotannon ympäristövaikutuksia, päästöjä sekä tulevaisuuden haasteita. Ympäristöpolitiikan kulmakivenä kerrottiin olevan kestävä kehitys mukainen toiminta. Kestävä kehitys toteutettiin erityisesti sähkön ja lämmön yhteistuotannolla, kaukolämmityksellä sekä vähentämällä päästöjä. Toiminnan ympäristölle aiheuttamien vaikutusten tunnistaminen ja minimointi nähtiin tärkeänä tekijänä. Helsingin Energian tavoitteena oli avoin tiedonvälitys ympäristöön liittyvistä asioista niin sisäisesti kuin ulkoisesti ja henkilöstö kuvattiinkin keskeiseksi tekijäksi ympäristönsuojelussa. Ympäristöraportissa annettiin ensimmäistä kertaa yksityiskohtaista tietoa päästöihin liittyen ja niiden määrien kehityksestä esitettiin useita kuvaajia. Lisäksi kuluneen vuoden aikana kehitetyn ympäristölaskentajärjestelmän pohjalta pystyttiin jo esittämään osittain ympäristökustannuksista kertovaa tietoa. Raportin lopussa puhutaan lisäksi omassa kappaleessaan sidosryhmäyhteistyöstä. Siinä keskeisimmiksi sidosryhmiksi kuvataan sekä yritys- että kotitalousasiakkaat ja omistaja Helsingin kaupunki. Muita tärkeitä sidosryhmiä ovat tavarantoimittajat, viranomaiset sekä kotimaiset ja ulkomaiset energia-alan yritykset ja yhdistykset. Sidoryhmien kanssa kerrotaan tehtävän yhteistyötä muun muassa erilaisten tutkimus- ja kehityshankkeiden parissa, tiedottamalla toiminnasta muun muassa Internet-sivuilla ja asiakaslehdessä sekä järjestämällä tutumiskäyntejä voimalaitoksiin.

Vuonna 1999 julkaistiin myös erillinen ympäristöraportti, joka noudatteli pitkälti samoja linjoja kuin vuoden 1998 raportti. Uutta siinä oli edelliseen vuoteen verrattuna kuitenkin se, että vuodelle 1999 asetetut ympäristötavoitteet ja niiden toteutuminen käytiin yksityiskohtaisesti läpi. Toteutuneista tavoitteista esitettiin yksityiskohtaisempaa tietoa raportissa. Jos asetettua tavoitetta ei ollut saatu toteutettua, kerrottiin miten ja milloin se aiottiin toteuttaa. Ympäristölaskentatoimi oli kehittynyt raportointivuoden aikana ja sen pohjalta esitettiin vuoden 1999 ympäristötilinpäätös, jossa eriteltiin ympäristötuotot – ja kulut, verot sekä ympäristöinvestointien poistot. Lisäksi tekstissä käsiteltiin ympäristövastuita. Vuoden 1999 vuosikertomuksessa henkilöstöasioista kerrottiin hieman aiempaa niukemmin, pääpaino oli henkilökunnan koulutuksessa ja siihen käytetyillä resursseilla. Talousasioista kerrottiin puolestaan entiseen malliin. Yhteiskuntavastuusta ei puhuttu raportissa, mutta Helsingin Energiaa kuvattiin kestävä kehityksen mukaiseksi ympäristötoimijaksi ja ympäristönäkökohta tulikin erillisestä raportoinnista huolimatta esiin monessa kohtaa myös vuosikertomuksessa.

7.2.2 Yhteenveto 1990-luvusta

1990-luvulla Helsingin Energian raportointi kehittyi monella tapaa. Mitä pidemmälle vuosikymmen eteni, sitä merkittävämmäksi ympäristöasiat nousivat raportoinnissa, niin että 1998 ja 1999 julkaistiin erilliset ympäristöraportit. Kestävä kehitys oli kantava teema raportoinnis-

sa, mutta pääasiassa se liitettiin kuitenkin vain ympäristöasioihin. Muu raportointi laajeni selvästi vuosikymmenen puolivälissä kun uusi sähkömarkkinalaki tuli voimaan ja kilpailua alettiin vapauttaa. Henkilöstöstä ja talousasioista kerrottiin kuitenkin usein vain lain vaatimassa laajuudessa eikä 1990-luvun raportoinnissa puhuttu vielä yhteiskuntavastuusta. Yhteiskuntavastuuta toteutettiin kuitenkin jo esimerkiksi koululaisyhteistyön merkeissä sekä tarjoamalla asiakkaille monipuolisia energianeuvontapalveluita. Näistä asioista kerrottiin myös vuosiraportoinnissa. Toiminnan kannattavuuden ja kilpailukyvyyn säilyttäminen nähtiin tärkeänä ja sitä kautta huolehdittiin myös taloudellisesta vastuusta.

kuva 7.1990-luvulla Helsingin Energiassa puhuttiin kestävästä kehityksestä.

7.2.3 Helsingin Energian yhteiskuntavastuu ja raportointi 2000-luvulla

2000-luvulla Helsingin Energian raportointi jatkoi kehittymistään. Vielä vuonna 2000 julkaistiin erillinen ympäristöraportti ja vuosikertomus, mutta siitä eteenpäin kaikki raportointi on nidottu yksiin kansiin. Vuoden 2000 vuosikertomuksen osalta suurin muutos aiempien vuosien raporteihin on se, että sidosryhmätoiminta on nostettu siinä omaksi osiokseen. Osiossa esitellään lyhyesti Helsingin Energian tärkeimmät sidosryhmät, joita ovat asiakkaat, omistajat, päättäjät sekä toimialan yhteistyökumppanit sekä järjestöt, siis lähes samat tahot, jotka määriteltiin jo vuoden 1998 ympäristöraportoinnissa. Tekstissä keskitytään kuitenkin enemmän siihen, millä tavoilla Helsingin Energia on ollut vuorovaikutuksessa eri sidosryhmiensä kanssa. Vuoden 2000 ympäristöraportti on hieman edeltäjiään laajempi, mutta pitkälti samansisältöinen. Raportin alussa kerrotaan Salmisaaren voimalaitosten saamasta ISO 14001-sertifikaatista. Tekstissä kerrotaan lisäksi, että ympäristöjärjestelmää kehitetään edelleen ja

ympäristösertifikaatteja on tarkoitus hakea tulevina vuosina myös muille voimalaitoksille. Lisäksi raportissa esitetään taloudellista ympäristötietoa entistä laajemmin.

Vuonna 2001 Helsingin Energian vuosikertomus on jaettu osioihin, talous, henkilöstö ja ympäristö sekä lisäksi tilinpäätös liitteinen on liitetty osaksi vuosikertomusta. Raportin ensimmäisillä sivuilla käydään lyhyesti läpi jokaisen näkökulman osalta merkittävimmät asiat kulu- neen vuoden ajalta. Vuonna 2001 talouden näkökulmasta merkittävimpiä asioita olivat liike- vaihdon kasvu ja tuloksen paraneminen sekä yhteistyön aloittaminen K-ryhmän kanssa. Or- ganisaatiouudistus ja työssä jaksaminen huolettivat henkilöstöä ja ne tuotiin esille henkilöstö- osassa. Ympäristönäkökulman kannalta merkittävää oli puolestaan uusi ympäristöstrategia ja siihen liittyvä yrityksen sisäinen ympäristöverkosto. Ympäristöosassa kerrotaan myös, että päästöt olivat kääntyneet nousuun energian kulutuksen lisääntyttyä. Henkilöstöasioista kerro- taan huomattavasti aiempia vuosia laajemmin ja uusina asioina esitellään muun muassa tasa- arvosuunnitelma sekä Tyhy-toiminnan periaatteet. Ympäristöasioita esiteltiin puolestaan ai- empia vuosia tiiviimmin, mutta kuitenkin monipuolisesti. Uudistettu ympäristöstrategia sai paljon huomiota ja sen kulmakivinä kerrottiin olevan kestävä kehitys, ympäristövaikutusten tunnistaminen sekä pyrkimys avoimeen vuorovaikutukseen kaikkien sidosryhmien kanssa. Raportointiin oli vuonna 2001 tullut selkeästi piirteitä yhteiskuntavastuuraportoinnista; raport- ti oli rakennettu muistuttamaan yhteiskuntavastuuraporttia ja henkilöstöön liittyvät asiat nos- tettiin voimakkaammin esille. Kestävän kehityksen käsite liitettiin kuitenkin edelleen vain ympäristöstrategiaan.

Vuoden 2002 vuosikertomus noudattaa pitkälti samaa rakennetta kuin vuoden 2001 vuosiker- tomus, mutta se on otsikoitu yhteiskuntavastuuraportiksi. Rakenteessa erona edelliseen vuo- teen on se, että henkilöstön sijaan raportoinnin painopistealueeksi on nostettu sidosryhmät ja henkilöstöä käsitellään yhtenä sidosryhmänä. Ympäristön osalta kerrotaan päästöistä, joista osa oli kasvanut ja osa vähentynyt. Tekstissä todetaan kuitenkin, että edeltävän vuosikymme- nen aikana päästöt ovat kokonaisuudessaan laskeneet. Ympäristökatsauksessa kerrotaan lisäk- si, että kestävä kehityksen tavoitteita on selkeytetty ja tavoitteena on, että energia on luotet- tavaa, taloudellista, yhteiskunnallisesti hyväksyttävää ja ympäristömyötäistä. Sidosryhmistä kertovassa tiivistelmässä käsitellään henkilöstön koulutusta sekä sisäisen liikkuvuuden edis- tämistä. Lisäksi kerrotaan käynnistetyistä asiakassegmentoinnista ja kuluttajille tarjottavasta energianeuvonnasta. Taloudellinen informaatio painottuu puolestaan liitteenä olevan tilinpää- töksen varaan.

Vuodesta 2003 lähtien vuosikertomukset löytyvät Helsingin Energian Internet-sivuilta. Vuoden 2003 vuosikertomus on otsikoitu yhteiskuntavastuun raportiksi ja rakenteeltaan se on samanlainen kuin vuoden 2002 raportti. Ympäristöasioiden tiivistelmässä kerrotaan, että päästöt olivat lisääntyneet johtuen pohjoismaisesta vesivoimatilanteesta sekä Helsingin Energian kasvaneesta merkityksestä valtakunnallisena sähköntuottajana. Raportissa kuitenkin korostettiin, että Helsingin Energia panostaa kestävään kehitykseen mahdollisimman tehokkaalla sähkön ja lämmön yhteistuotannolla. Raportin mielenkiintoisin osio kertoo vuonna 2003 lanseeratusta motosta ”Helsingin Energia- yhdessä enemmän”, jonka tavoitteena oli toimia iskulauseena niin yrityksen sisäisessä toiminnassa kuin yhteistyössä sidosryhmien kanssa. Moton taustalla oli pyrkimys luoda mielikuva entistä asiakaslähtoisemmästä yrityksestä. Yrityskuvan parantamista tavoiteltiin myös ympäristövastuun osalta, sillä Helsingin Energiassa koettiin, että panostukset ympäristönsuojeluun eivät näkyneet sidosryhmien mielikuvissa. Raportissa todetaan, että keskeinen osa tavoitteiden mukaisen yrityskuvan luomista on vastuullinen toiminta kaikilla yrityksen alueilla; yhteiskuntavastuu alettiin siis nähdä yhdeksi keinoksi parantaa yrityksen imagoa.

Vuoden 2004 vuosikertomus on nimetty jälleen yhteiskuntavastuun raportiksi ja se koostuu kolmesta osasta, jotka ovat talous, ympäristö ja sidosryhmät. Raportissa kerrotaan, että vuonna 2004 sähköä myytiin kannattavasti ja kilpailukykyisin hinnoin; yhteiskuntavastuun perusedellytys, taloudellinen vastuu, siis täytettiin. Ympäristöosion alussa kerrotaan, että Helsingin Energiassa yhteiskuntavastuun osatekijät nivoutuvat jokapäiväiseen toimintaan. Kestävän kehityksen kolmen pilarin: talouden, ympäristön ja sidosryhmäsuhteiden näkökulmat ja reunaehdot liittyvät toisiinsa niin yrityksen strategiassa kuin liiketoimintojen päämäärissä ja eri tehtävissä toimivien ihmisten työssä. Ympäristön osalta merkittävimiksi päämääriksi oli ympäristöstrategiassa asetettu kestävä kehitys, ympäristövaikutusten tunnistaminen sekä avoin vuorovaikutus kaikkien sidosryhmien kanssa. Kestävän kehityksen kerrottiin ympäristön kannalta tarkoittavan sähkön ja lämmön tehokasta tuotantoa, asiakkaiden kannustamista järkevään energiankäyttöön ja osallistumista kansalliseen ilmastostrategiaan. Raporttia analysoidessa huomaa, että asiat ovat periaatteessa lähes samoja kuin useana edellisenäkin vuonna, mutta yhteiskuntavastuullinen näkökulma tuodaan huomattavasti selkeämmin esille.

Vuodelta 2005 julkaistua vuosikertomusta kutsutaan jälleen yhteiskuntavastuun raportiksi. Rakenne on säilynyt samana, mutta raportti on muutamia sivuja pidempi kuin edellisinä vuosina ja sen alusta on poistettu useana vuonna käytetyt tiivistelmät. Talouden osalta kerrotaan, että sähköä myytiin edelleen kannattavasti vaikkakin yritysmyynti vähentyi ja liikevaihto ale ni. Vaikuttaa siltä, että kannattavuutta haluttiin korostaa raportoinnissa myös niinä vuosina

kun muut taloudelliset tavoitteet eivät välttämättä täyttyneet; se koettiin ilmeisen tärkeäksi osaksi yhteiskuntavastuun taloudellista ulottuvuutta. Vuodelle 2005 asetettujen ympäristötavoitteiden kerrottiin toteutuneen erinomaisesti niin ympäristövaikutusten kuin sidosryhmätyön osalta. Päästöjen määrää saatiin vähennettyä ja eri sidosryhmien kanssa käytiin keskusteluja sekä tehtiin monipuolista yhteistyötä ympäristöasioihin liittyen. Raportissa kerrottiin myös, että uusiutuvien energianlähteiden käytön lisääminen on osa kestävästä kehitystä. Heti seuraavassa lauseessa tuotiin kuitenkin esiin, että sähkön ja lämmön toimitusvarmuuden takaamiseksi on kuitenkin välttämätöntä käyttää edelleen fossiilisia polttoaineita pääasiallisena energianlähteenä. Ympäristöasioista raportointi jatkoi siis avointa ja läpinäkyvää linjaa, onnistumisista ja kehityksestä kerrotaan peittelemättä kuitenkaan toiminnan reunaehtoja ja väistämättömiä ympäristövaikutuksia.

Vuoden 2006 yhteiskuntavastuun raportissa energiatehokkuus ja siihen liittyvät asiat ovat voimakkaasti esillä. Energiatehokkuus on yksi Helsingin Energian ympäristöstrategian päätaavoitteista ja sen kerrotaan olleen kyseisenä vuonna esillä myös mediassa. Siihen liittyen kerrotaan myös, että Helsingin Energialle oli myönnetty jo toistamiseen palkinto kansallisen energia- ja ilmastostrategian mukaisesta toiminnasta. Ympäristöosiossa tuodaan esille elinkaarimallin mukaisia näkemyksiä siitä, että energiatehokkuus pelkästään tuotannossa ei riitä, vaan sitä tarvitaan myös kulutuksessa; vastuu on siis koko energiaketjulla. Elinkaarimallin mukaisista toimintaa on harjoitettu Helsingin Energiassa jo vuosia tuottamalla sähköä ja lämpöä mahdollisimman tehokkaasti sekä kannustamalla ja opastamalla asiakkaita järkevään energian käyttöön ja säästöön. Nyt asiat linkitettiin myös teoriatasolla ja elinkaarimalli tuotiin esille raportoinnissa. Sidosryhmäosiossa puhutaan puolestaan ensimmäistä kertaa laajamittaisemmin strategiasta ja kehityksestä. Tutkimus- ja kehitystoimintaa aiotaan kehittää jatkossa entistä voimakkaammin ja sille kerrotaan olevan hyvät edellytykset. Myös henkilöstöosiossa kerrotaan, että systemaattinen kehittäminen on yksi henkilöstöstrategian päätavoitteista ja sillä uskotaan olevan vaikutusta yrityksen menestykseen. Kertomalla panostuksista tutkimukseen ja kehitykseen sekä henkilökunnan kehittämiseen halutaan varmasti osaltaan luoda kuvaa ”ajan hermolla olevasta” yrityksestä, joka huomio tulevaisuuden haasteet ja kantaa vastuunsa myös niistä.

Vuodesta 2007 kertova yhteiskuntavastuun raportissa talouden osalta vuoden kerrotaan olleen ennakoitua parempi ja tuloskehitystä kuvattiin erinomaiseksi. Ympäristöasioista kertovassa tiivistelmässä nostetaan esiin Helsingin Energia liittyminen toimintavuonna ensimmäisten yritysten joukossa energiatehokkuussopimukseen, jotka olivat osa työ- ja elinkeinoministeriön kanssa kehitettyä EU:n energiapalveludirektiivin mukaista energiansäästöä edistävää järjes-

telmää. Vuoden aikana tehty tutkimus osoitti, että Helsingin Energia oli asiakaspalvelussa alansa kärkiluokkaa, ja tämä tuotiin esiin sidosryhmä-tiivistelmässä. Ympäristöosiossa tuodaan esiin keinoja ympäristövaikutusten hallintaan ja kerrotaan, että Helsingin Energialla on käytössään voimalaitosten yhteinen ISO 14001 -ympäristöjärjestelmä, liiketoimintojen ympäristökäsikirjat ja kaikissa toimistoissa noudatetaan Green Office -ympäristökriteerejä. Tutkimus- ja kehitystoiminnan saavutuksista niin ilmastosuojelun kuin tietojärjestelmien ja tietoliikenteen osalta kerrotaan laajasti ja niiden avulla uskotaan parannettavan kilpailukykyä. Myös henkilöstöstrategia oli uusittu vuonna 2007 ja siihen liittyen oli järjestetty esimiehille laaja-alaista koulutusta. Tavoitteena oli, että Helsingin Energia olisi haluttu työnantaja, jolla on hyvät johtamiskäytännöt sekä tehokas ja sitouttava perehdytysjärjestelmä. Henkilöstön kehittäminen ja koulutus nähtiin myös erittäin merkittäväksi asiaksi ja tavoitteena oli että se toteutuu strategiaperusteisesti ja systemaattisesti. Vuoden 2007 vuosikertomuksesta näkyvät entistä selkeämmin tavoitteet kehittää toimintaa ja järjestelmiä. Osittain tavoitteet ovat puhtaasti teknisiä, mutta esimerkiksi henkilöstöstrategian uudistaminen ja johtamiskäytäntöjen tarkistaminen ovat osa sosiaalista vastuuta, johon oli alettu kiinnittää selkeästi enemmän huomioita.

Vuoden 2008 raportissa kerrotaan aluksi Helsingin Energian toimintavuonna saamista tunnustuksista ja palkinnoista. Sähkön, lämmön ja jäähdytyksen yhteistuotanto samassa prosessissa maailman korkeimmalla hyötysuhteella toi Helsingin Energialle EU-tason korkeimman palkinnon Regional Awards – kilpailussa. Myös IEA (International Energy Agency) antoi riippumattomassa maakohtaisessa katsauksessaan tunnustusta Helsingin Energian laajan mittakaavan energiantuotannon hyötysuhteelle. Toiminta oli siis kansainvälisesti mitattunakin korkealuokkaista, mutta silti saavutuksia ei liiemmin korostettu raportoinnissa, vaan niistä kerrottiin kuten muistakin asioista. Uutta vuoden 2008 raportissa oli myös alussa entistä selkeämmin esiteltävät konsernin toiminta-ajatus ja visio, strategia sekä arvot. Arvolistauksessa ensimmäisenä mainitaan vastuu kestävästä kehityksestä. Helsingin Energiassa sen nähdään tarkoittavan sellaisia toimintatapoja, jotka ovat ilmastonmuutosta hillitseviä, ympäristön kannalta myönteisiä sekä ihmisten hyvinvointia ja yritysten menestymistä edistäviä. Yhteiskuntavastuun rakennuspalikat, kestävä kehitys kolme ulottuvuutta näkyvät myös yhtiön strategisissa tavoitteissa. Strategisiksi tavoitteiksi on asetettu toiminnan kannattavuus ja kasvu, ilmastonmuutoksen hillintä, asiakkaiden ja muiden sidosryhmien luottamus toimintaan sekä vahvan yrityskulttuurin rakentaminen. Arvot ja strategia tähtäävät siis pitkälti yhteiskuntavastuun mukaisiin tavoitteisiin. Haastattelussa Helsingin Energian ympäristöjohtaja Martti Hyvönen kertoikin, että yhteiskuntavastuu on pyritty rakentamaan sisään kaikkeen yritykseen toimin-

taan. Helsingin Energiassa yhteiskuntavastuu nähdään tapana toimia, siksi yhteiskuntavastuusta ei raportoida erikseen vaan vuosikertomus on samalla yhteiskuntavastuun raportti.

Vuoden 2009 ja 2010 raporttien rakenne poikkeaa aiempien vuosien yhteiskuntavastuun raporteista. Niissä vuosikertomus- ja yhteiskuntavastuuasiat esitetään hieman tiivistetympin ja erityisesti taloudellisesta tilanteesta kerrotaan enemmän samaan pakettiin liitettyssä toimintakertomuksessa. Molempien vuosien raporteissa esitetään kuitenkin kattavat tiedot ympäristö- ja sidosryhmäasioista. Vuoden 2009 yhteiskuntavastuun raportin ympäristöosiossa painotetaan energiansäästön ja käytön tehokkuuden merkitystä ilmasto- ja ympäristötavoitteiden saavuttamisessa. Koska energiatehokkuus kokonaisuudessaan rakentuu Helsingin Energian omasta ja asiakkaiden energiatehokkuudesta, yhtiössä pidettiin tärkeänä kannustaa asiakkaita entistä säästäväisempään ja järkevämpään energiankäyttöön. Sidosryhmistä kertova osio painottui henkilöstöön, sen kehittämiseen ja tulevaisuuden haasteisiin, joita on muun muassa suuren henkilöstömäärän eläköityminen lähivuosina. Uutena asiana sidosryhmistä kertovaan osioon oli liitetty kooste vuoden aikana julkaistuista merkittävimmistä mediatiedotteista.

Vuoden 2010 raportti on pitkälti samansisältöinen kuin edeltävältä vuodelta julkaistu. Ympäristöosiossa on kerrottu mittavasta kehitysohjelmasta, joka tähtää uusiutuvan energian osuuden nostamiseen 20 prosenttiin vuoteen 2020 mennessä. Tavoitteen edellyttämiä toimenpiteitä ovat muun muassa metsäperäisen biomassan käyttö fossiilisten polttoaineiden korvaajana sekä avomerituulipuistot. Lisäksi kerrotaan, että asetetut ympäristötavoitteet vaativat mittavia investointeja, jotka voivat vaikuttaa kaventavasti tulevien vuosien tulokseen.

7.2.3 Yhteenveto 2000-luvusta

Vuosien 2000–2010 välillä Helsingin Energian yhteiskuntavastuu kehittyi kokonaisvaltaiseksi toimintaperiaatteeksi, josta oli selvästi erotettavissa kolme vastuullisuuden peruspilaria, taloudellinen vastuu, ympäristövastuu sekä sosiaalinen vastuu. Taloudellisen vastuun osalta erityisesti toiminnan kannattavuudesta huolehtiminen nousi tärkeäksi tavoitteeksi ja siihen liittyvät asiat tuotiin myös raportoinnissa esille. Ympäristönsuojelu ja energiatehokkuus olivat ympäristövastuun osalta merkittäviä tavoitteita, joiden asema raportoinnissa oli näkyvä koko 2000-luvun. Sosiaalisen vastuun osa-alue nousi puolestaan merkittäväksi näkökulmaksi vasta 2000-luvun kuluessa, mutta se vakiinnutti nopeasti asemansa tasavertaisena osana kokonaisvastuullisuutta. Vielä 2000-luvun alussa sosiaalisella vastuulla tarkoitettiin lähinnä vain henkilöstön hyvinvointia. Vuoden 2002 vuosikertomuksessa kerrottiin kuitenkin jo sidosryhmistä laajemmin ja henkilöstö kuvattiin yhdeksi sidosryhmistä. Sidosryhmien tarpeiden huomiointi ja sidosryhmävuoropuhelu ovatkin selkeästi tärkeä osa Helsingin Energian sosiaalista vastuuta.

Lakiin perustuva vastuu otettiin huomioon kaikessa toiminnassa erilaisten toimintaa säätelevien lakien kautta ja esimerkiksi ympäristövastuista kerrotaan vuosiraportoinnissa. Filantrooppista vastuuta Helsingin Energia on puolestaan harjoittanut olemalla mukana monissa urheilu- ja kulttuuritapahtumissa. Toiminnan eettisyyttä tai sitä ohjaavia eettisiä periaatteita ei raportoinnissa juurikaan tuoda esiin, lukuun ottamatta vuoden 2008 yhteiskuntavastuun raporttia, jossa yritystoiminnan arvot esitellään osana toiminta-ajatusta ja visiota. Kaikessa raportoinnissa näkyy kuitenkin eettinen ajattelutapa sekä ihmisten ja luonnon kunnioittaminen. Etiikan voidaan siis ajatella vaikuttavan kaiken vastuullisuuden taustalla, vaikka sitä ei erityisesti raportoinnissa tuoda esiin.

Helsingin Energian yhteiskuntavastuu		
Taloudellinen vastuu kannattavuus kasvu	Ympäristövastuu ympäristönsuojelu energiatehokkuus	Filantrooppinen vastuu: sponsorointi
		Sosiaalinen vastuu sidosryhmien hyvinvointi vahva yrityskulttuuri
Eettinen vastuu: kaiken toiminnan taustalla		
Lakiin perustuva vastuu: toimintaa säätelevä lait		

kuva 8. Helsingin Energian yhteiskuntavastuu vuonna 2010

8. Yhteiskunnallisen keskustelun heijastuminen case yritysten vastuullisuu- teen ja siitä raportointiin

Tässä luvussa liitetään tutkimuskysymyksen osat toisiinsa ja analysoidaan sitä, miten yhteiskunnallinen keskustelu on heijastunut case yritysten yhteiskuntavastuuseen ja siitä raportointiin. Alla oleva aikajana kokoaa ensin sekä yhteiskunnallisessa keskustelussa että case yritysten raportoinnissa havaitut teemat kootusti yhteen.

IVO	sisäinen ympäristöraportointi ympäristöraportti v.1994 kestävä kehitys					
Neste	ympäristöraportti v.1992 ympäristö-terveys- ja turvallisuusohjelma elinkaarianalyysi	ympäristönsuojelusta kestävään kehitykseen yrityksen arvot julki				
Fortum	kestävä kehitys, hyvä yrityskansalaisuus sosiaalinen vastuu yrityksen arvot, yhteiskuntavastuu osa korkean eettikan arvoa ympäristö-terveys- ja turvallisuusohjelma		GRI-ohjeiston osittainen noudattaminen 2003-->	GRI-ohjeiston mukainen raportti v. 2010 kestävästä kehityksestä kilpailuetu		
Helsingin Energia	ympäristöjohtaminen, elinkaaritarkastelu kestävä kehitys ympäristönsuojelu ympäristölaskentatoimi	ympäristöraportti v. 1998 sidosryhmät	yhteiskuntavastuun raportti pilarimallin mukaisesti ympäristötilinpäätös taloudellinen kannattavuus	raportoinnissa talous, ympäristö ja sidosryhmät vastuullisuuden positiivinen vaikutus yrityskuvaan henkilöstön hyvinvointi		
vuosi	1990	1995	2000	2005	2010	
artikkelit	ympäristövastuu	kestävä kehitys yrittäjätoiminnan moraalit	henkilöstön hyvinvointi työllistämistä vastuu	sosiaalinen vastuu yhteiskuntavastuu vastuun kolme ulottuvuutta yrityksen arvot	yhteiskuntavastuusta kilpailuetu vastuuraportoinnin kritiikkiä	yhteiskuntavastuu markkinointikeinona vihherpesu
kirjallisuus	ympäristövastuu - ja raportointi elinkaarianalyysi	ympäristöjohtaminen ympäristölaskenta	yhteiskuntavastuun pilarimalli sidosryhmät yhteiskuntavastuuoppaat	raportointioppaat oppikirjoja	kriittisiä näkökulmia yhteiskuntavastuusta vastuullisuudesta	
eduskunta	kestävä kehitys	ympäristönsuojelu osana energiapolitiikkaa	yhteiskuntavastuu = hyvä ja edistettävä asia	yhteiskuntavastuu vaikuttaa positiivisesti yrityksen arvoon ja imagoon	valtio-omisteiset yritykset esimerkkeinä yhteiskuntavastuuasioissa vastuullisuus koko toiminnan arvoketjussa	

kuva 9. Yhteiskuntavastuukeskustelu ja case yritysten raportointi

8.1.1 Kestävä kehitys, ympäristöjohtaminen, tuotteen elinkaari ja ympäristölaskenta- toimi

1990-luvulla ympäristöasiat olivat vastuukeskustelun keskiössä ja erityisesti huomiota saivat ympäristöjohtaminen ja tuotteen elinkaariajattelu. Vuonna 1992 lehdissä kerrottiin ensimmäisistä oppilaitoksista ja korkeakouluista, jotka olivat ottaneet elinkaarianalyysin huomioon

opintosuunnitelmissaan; tavoitteena oli kehittää koulutusta niin, että jo suunnitteluvaiheessa osattaisiin huomioida tuotteen tai palvelun koko elinkaarensa aikana aiheuttamat päästöt ja ympäristöhaitat. Ympäristöjohtaminen ja elinkaarianalyysi liitettiin puolestaan yhteen vuonna 1994 julkaistussa teoksessa "Ympäristöjohtaminen - Elinkaariajattelu yrityksen toiminnassa (Linnanen ym.). 1990-luvulla alettiin puhua myös ympäristölaskentatoimesta ja aiheesta julkaistiin useita teoksia (Niskala 1993, 1995).

Kestävä kehitys oli suosittu aihe koko 1990-luvun, mutta siitä alettiin puhua entistä enemmän mediassa ja kirjallisuudessa kun Suomi oli vuonna 1992 sitoutunut sen mukaisiin tavoitteisiin. 1990-luvun alussa julkaistuissa artikkeleissa kestävä kehitys kuvattiin enemmän valtion ja yhteiskunnan vastuulla olevaksi asiaksi, mutta jo vuosikymmenen puoliväliin mennessä se oli liitetty osaksi yrityksen vastuullisuutta. Aluksi kestävä kehitys liitettiin vain ympäristöasioihin, mutta vuosikymmenen loppupuolella myös sosiaalinen ja taloudellinen ulottuvuus alkoivat näkyä teksteissä.

Helsingin Energian raportoinnissa käsite kestävä kehitys esiintyy ensimmäisen kerran vuoden 1994 vuosikertomuksessa ja silloin se liitettiin pääasiassa ympäristönsuojeluun. Saman vuoden vuosikertomuksessa puhutaan myös tuotteen elinkaaritarkastelusta sekä ympäristöjohtamisesta, jotka nähtiin erityisen tärkeiksi juuri energia-alalla. Helsingin Energia oli ottanut vuonna 1994 käyttöön ympäristöjohtamisjärjestelmän, joka oli liitetty osaksi laatujärjestelmää. Tavoitteeksi oli asetettu toimiminen ympäristöjohtamisen suunnannäyttäjänä. Helsingin Energiassa oli siis reagoitu nopeasti yhteiskunnalliseen keskusteluun ja alettu kehittää elinkaariajatteluun perustuvaa ympäristöjohtamisjärjestelmää ja asetettu tavoitteeksi kestävä kehityksen mukainen toiminta. Vuoden 1998 ympäristöraportissa kerrotaan puolestaan toimintavuoden aikana käyttöön otetusta ympäristölaskentajärjestelmästä; Helsingin Energiassa oli siis huomioitu myös ympäristölaskentatoimen ympärillä käyty yhteiskunnallinen keskustelu.

Imatran Voiman julkaisemissa ympäristöraporteissa ei juurikaan puhuta elinkaariajattelusta, mutta ympäristöjohtaminen - ja järjestelmät esitetään kehitettävänä asioina vuoden 1997 raportissa. Samana vuonna käytettiin myös ensimmäisen kerran käsitettä kestävä kehitys, mutta sillä tarkoitettiin lähinnä ympäristönsuojelua kokonaisuutena. Nesteen osalta elinkaaritarkastelu – ja analyysi nousevat puolestaan esille jo ensimmäisessä julkaistussa ympäristöraportissa vuodelta 1992. Elinkaaritarkastelu oli otettu Nesteellä osaksi kokonaisvaltaista ”Responsible Care – Vastuu huomisesta”-ohjelmaa, jonka tavoitteena oli vähentää tulevien vuosien ympäristökuormitusta. Nesteen voi sanoa olleen elinkaaritarkastelun osalta ehkä jopa hieman ai-

kaansa edellä, koska aiheesta alettiin laajemmin puhua vasta 1990-luvun alussa. Kestävästä kehityksestä puhutaan kuitenkin ensimmäisen kerran vasta vuoden 1997 raportissa, jolloin koko raportoinnin teemana oli ympäristönsuojelusta kestävään kehitykseen. Vuonna 1997 myös mediassa ja kirjallisuudessa kestävää kehitystä alettiin kuvata laaja-alaisempaan vastuullisuutena, johon kuuluu ympäristönäkökohtaan lisäksi taloudellinen ja sosiaalinen puoli. Nesteellä oli siis ilmiselvästi mielletty heti käsitteen käyttöönotosta lähtien kestävä kehitys tämän kokonaisvaltaisen vastuullisuus – näkökulman mukaisesti.

8.1.2 Yrityksen arvot ja moraalit

Yritystoimintaan liittyvistä arvoista ja yrityksen moraalista kirjoitettiin lehdissä jo 1990-luvun alkupuolella. Vuonna 1991 Helsingin Sanomissa ilmestyneessä artikkelissa yhteiskunnallisen vastuun kerrottiin tarkoittavan monille yritysjohtajille samaa kuin taloudellinen vastuu. Saman lehden artikkelissa talvella 1992 pohdittiin, miksi työelämän laatu ei parane vaikka useimmat johtajat näkivät sen todella tärkeänä asiana; oliko niin, että työntekijät halusivat sosiaalisia parannuksia ja työnantajat olivat valmiita tarjoamaan vain teknisiä ja taloudellisia parannuksia? Vuonna 1994 Kauppalehden artikkelissa puhutaan puolestaan yritystoiminnan moraalista ja etiikasta; yritystoimintaan kaivattiin eettistä toimintaa koskevia sääntöjä ja todetaan, että monikaan yritys ei ole vielä kirjannut niitä ylös. Kirjallisuudessa yritystoiminnan arvot ja moraalit eivät kuitenkaan vielä 1990-luvulla erityisesti korostuneet ja eduskunnassakin keskusteltiin lähinnä kestävästä kehityksen käsitteen sisällöstä ja merkityksestä. 2000-luvulle tultaessa yritystoiminnan etiikka ja moraalit nousivat kuitenkin suosituiksi aiheiksi myös kirjallisuudessa ja eduskunnan keskusteluissa yhteiskuntavastuu nähtiin eettisenä yritystoimintana.

Tutkittavien yritysten raportoinnista arvoista ja moraalista ei juurikaan 1990-luvulla puhuta. Arvot, moraalit ja eettinen toiminta tulevat kuitenkin raportoinnissa epäsuorasti esille. Imatran Voiman osalta asiakasnäkökulman korostaminen raportoinnissa alusta asti sekä ympäristönsuojelu ja investoinnit ympäristökuormituksen vähentämiseksi voidaan nähdä eettisen toiminnan piirteinä, mutta varsinaisesti mitään arvoja tai eettisiä ohjeita ei raportoinnissa kuvata. Nesteellä taas oli käytössä vuodesta 1991 lähtien ympäristö- turvallisuus- ja terveysohjelma osana ”Vastuu huomisesta” – ohjelmaa, jonka tavoitteina oli muun muassa ympäristökuormituksen ja työtapaturmien vähentäminen. Ohjelma oli tietynalainen eettisen toiminnan ohjeisto, vaikka siinä ei varsinaisesti puhuta yritystoiminnan arvoista. Nesteen vuoden 1997 raportoinnin teemana oli ”ympäristönsuojelusta kestävään kehitykseen” ja sen pohjalta olikin jo määritelty yhtiölle myös arvot, jotka esiteltiin raportoinnissa. Fortum julkaisi ensimmäisen kerran yritystoiminnan arvot vuoden 2000 ”Fortum ja yhteiskunta” – raportissa, jossa toiminnan pe-

rustana kerrotaan olevan 4 arvoa; erinomaiset tulokset, luovuus ja uudistumisen halu, yhteishenki ja korkea etiikka. Korkea etiikka arvona sisälsi määrittelyssä yhteiskuntavastuullisen toiminnan. Siitä lähtien arvoista ja etiikasta kerrottiin kaikissa Fortumin julkaisemissa raporteissa.

Helsingin Energian tuo yrityksen arvot ensimmäisen ja ainoan kerran esille raportoinnissa vasta vuonna 2008, jolloin kerrotaan, että yritystoiminnan arvot oli päivitetty toimintavuoden alussa. Yrityksen arvot on siis määriteltä aiemmin, mutta niitä ei ole nähty tarpeelliseksi korostaa raportoinnissa. Eettinen toiminta tulee kuitenkin esiin jo aiemmin kerrottaessa ympäristönsuojelusta sekä henkilöstön hyvinvointiin panostamisesta. Helsingin Energian linja raportoinnissa vaikuttaa muutenkin olevan hyvin asiapainotteinen; raportoinnissa tuodaan esiin faktat toiminnasta ja luotetaan, että lukija havaitsee toiminnan taustalla vaikuttavat arvot rivien välistä. Ympäristöjohtaja Martti Hyvönen totesi haastattelussa, että Helsingin Energian toiminta perustuu yhteiskuntavastuuseen, joka puolestaan sisältää eettisen toiminnan vaatimuksen, siksi raportoinnissa ei ole tarpeen enää erityisesti korostaa yhteiskuntavastuullisuutta tai toiminnan arvoja.

Analysoitaessa mediassa virinneen arvokeskustelun vaikutuksia tutkittavien yritysten raportointiin, voidaan todeta että, mikään yrityksistä ei reagoinut siihen heti. Nesteellä otettiin kuitenkin jo varhaisessa vaiheessa käyttöön ympäristö- terveys – ja turvallisuusohjelma, joka siirtyi myös Fortumille ja toimi omalta osaltaan polkuna kohti julkistettuja arvoja ja etiikan korostamista. Helsingin Energialla ei puolestaan reagoitu yhteiskunnallisen keskustelun vaatimuksiin arvojen julkistamisesta ja yritystoiminnan moraalista kertomisesta, vaan luotettiin että sidosryhmät tunnistavat arvot toiminnassa ja raportoinnissa ilman, että niistä varsinaisesti kerrotaan.

8.1.3 Sosiaalinen vastuu ja henkilöstön hyvinvointi

1990-luvun loppupuolella sosiaalinen vastuu nousi otsikoihin lehdissä. Aluksi se liitettiin pääasiassa henkilöstön hyvinvoinnista huolehtimiseen, kaikkien ikäryhmien tasapuoliseen kohteluun sekä työllistämisvastuun kantamiseen. Sosiaalisesta vastuusta alettiin kuitenkin pian puhua laajempänä kokonaisuutena, muun muassa YK:n kestävän kehityksen toiminnan uuden työohjelman (1997) myötä, jossa korostettiin kestäviä kulutus- ja tuotantotapoja. Työ- ja tasa-arvovaliokunnan lausunto alkuvuonna 2002 EU:n julkaisemaan yhteiskuntavastuun vihreään kirjaan liittyen korostaa puolestaan henkilöstön hyvinvoinnista huolehtimista osana yhteiskuntavastuuta. 2000-luvulla myös kirjallisuudessa alettiin puhua yhteiskuntavastuusta ja sosiaalisen vastuun osa-alue huomioitiin vahvasti; ympäristöasiat olivat jo olleet pitkään esillä, mutta sosiaalinen vastuu oli uusi ja kiinnostava näkökulma.

Imatran Voiman ympäristöraporteissa henkilöstöasioita tai ylipäätään sosiaalisen vastuun osa-alueeseen kuuluvia asioita ei käsitellä. Henkilöstöä (ja ehkä muitakin sosiaalisen vastuun aiheita) käsitellään yrityksen vuosikertomuksissa, mutta aineiston rajaamiseksi ne on jätetty pois empiirisestä tutkimusmateriaalista. Nesteen raportoinnissa sosiaalinen vastuu, vaikkakaan siitä ei puhuta sosiaalisena vastuuna, tuodaan alusta asti esiin osana ympäristö-terveys- ja turvallisuusohjelmaa. Vastuu henkilöstön työturvallisuudesta ja terveydestä ovat osa henkilöstön hyvinvointia ja sitä kautta myös sosiaalista vastuuta. Ympäristö-terveys- ja turvallisuusohjelma siirtyi Nesteeltä Fortumille, jossa sitä jatkettiin. Fortumin raportoinnissa alettiin 2000-luvulla puhua sosiaalisesta vastuusta osana kestävän kehityksen tavoitteita ja korostettiin, että tavoitteena oli osallistua myös ulkopuolisten urakoitsijoiden turvallisuuden parantamiseen. Turvallisuuden ja terveyden korostamisen lisäksi yhteishenki ja siihen liittyen toisten kunnioittaminen nostettiin yhdeksi yritystoiminnan arvoista. 2000-luvun loppupuolella myös ihmisoikeuksien kunnioittaminen nostettiin osaksi sosiaalista vastuuta.

Helsingin Energia kertoi henkilöstöön liittyvistä asioista vuosikertomuksissaan. Vuodelta 1992 julkaistussa raportissa kerrotaan toimintaympäristön muutosten (lama) koettelevan myös henkilöstöä ja vaativan muutoksia niin henkilöstöjohtamiseen – kuin politiikkaankin. Henkilöstön jaksamisesta muutosten keskellä haluttiin siis huolehtia. Vuoden 1994 raportissa henkilöstöasioista kerrottiin ensimmäistä kertaa aiempia vuosia laajemmin ja esiteltiin muun muassa yhtiön tarjoamaa harrastus – ja virkistystoimintaa. Vuodelta 2001 julkaistiin ensimmäinen vuosikertomus, jota kutsuttiin yhteiskuntavastuuraportiksi ja se koostui talous, ympäristö – ja henkilöstöosiosta. Sosiaalisesta vastuusta raportissa ei puhuta, ja henkilöstöosio onkin raportissa ikään kuin sosiaalisen vastuun tilalla. Myöhemmin vuosina henkilöstöosio muutettiin sidosryhmäosiosiksi ja siinä henkilöstö kuvattiin yhdeksi sidosryhmäksi. Henkilöstön hyvinvointi nähtiin tärkeänä asiana, ja sen eteen tehtiin joka vuosi paljon töitä. Harrastustoiminnan lisäksi tarjottiin laajasti koulutusta, erilaisia tukiryhmiä sekä terveystalvijoita.

Sosiaalisen vastuun osalta on huomattavissa sama piirre kuin arvo- ja moraaliasiaa analysoitaessa. Helsingin Energia ei varsinaisesti mainitse sosiaalista vastuuta raportoinnissaan, henkilöstön hyvinvoinnista puhutaan kuitenkin paljon. Henkilöstöosion merkitys Helsingin Energian raportoinnissa korostui entisestään vuodesta 2001 eteenpäin; aiheesta käyty yhteiskunnallinen keskustelu vaikutti siis annettavan informaation määrään. Fortum taas omaksui nopeasti vuosituhatvaihteessa raportointinsa myös sosiaalisen vastuun käsitteen. Henkilöstön hyvinvointiin liittyvistä asioista kerrottiin kuitenkin edelleen osittain myös ympäristö-terveys- ja turvallisuusohjelmaan liittyen.

8.1.4 Yhteiskuntavastuun pilarimalli

Teollisuuden ja Työnantajien keskusliitto julkaisi vuonna 2001 yhteiskuntavastuun oppaan, jossa esiteltiin ensi kertaan yhteiskuntavastuun pilarimalli. Pilarimallin mukaisesti yhteiskuntavastuu jakautuu taloudelliseen vastuuseen, sosiaaliseen vastuuseen sekä ympäristövastuuseen. Tämän jälkeen myös Energia-alan keskusliitto FINGRY julkaisi oman energia-alan yhteiskuntavastuuoppaansa. Helsingin Energian raportoinnissa edellä mainittujen julkaisujen vaikutukset näkyvät selvästi. Vielä vuodelta 2000 yhtiö julkaisi erillisen ympäristöraportin ja kertoi talouteen ja henkilöstöön liittyvistä asioista vuosikertomuksessa. Vuodelta 2001 julkaistiinkin jo täysin uusittu vuosikertomus, joka koostui talous-, ympäristö- ja henkilöstöosasta ja oli nimetty yhteiskuntavastuuraportiksi. Fortumin raportoinnissa oli puolestaan puhuttu jo vuodesta 1999 lähtien kaikista kolmesta vastuun ulottuvuudesta kestävä kehityksen osina. Vuoden 2001 raportissa korostetaan kuitenkin, että vaikka termi yhteiskuntavastuu on ollut käytössä vasta muutamia vuosia, sen eri näkökulmat on tiedetty ja huomioitu jo useiden vuosien ajan. Molempien yhtiöiden raportoinnissa on siis huomattavissa näiden julkaisujen vaikutus.

8.1.5 Sidosryhmät

Sidosryhmien merkitys yritystoiminnassa ja yrityksen yhteiskuntavastuun määrittelyssä oli suosittu aihe 2000-luvulla julkaistuissa kirjoissa. Yhteiskuntavastuun nähtiin osittain määrittyvän sidosryhmien asettamien tavoitteiden ja vaatimusten kautta (Niskala & Tarna 2003) ja toisaalta sidosryhmät kuvattiin yrityksen eettisen liiketoiminnan kirittäjiksi (Kujala & Kuvaja 2002). Nesteen raportoinnissa käsitellään sidosryhmiä kuitenkin jo vuoden 1993 ympäristöraportissa, jossa korostetaan sidosryhmäyhteistyön merkitystä ympäristönsuojelussa. Fortumin ensimmäisessä vastuuraportissa vuodelta 1999 puhutaan myös laajasti sidosryhmistä. Sidosryhmät on määritelty ja esitelty tavat, joilla eri ryhmien kanssa tehdään yhteistyötä. Helsingin Energia kertoo sidosryhmistä puolestaan ensimmäistä kertaa vuonna 1998 julkaistussa erillisessä ympäristöraportissa, jossa kuvataan eri sidosryhmät ja esitellään yhteistyön muotoja. Sidosryhmine huomioinnin osalta voidaan sanoa, että molemmat yritykset ovat ottaneet ne huomioon jo ennen kuin aihe nousi varsinaisesti yhteiskunnalliseen keskustelun piiriin.

8.1.6 Yhteiskuntavastuusta kilpailuetu

2000-luvun alkupuolella sekä Kauppalehdessä että Helsingin Sanomissa julkaistiin artikkeleita, joissa tuotiin esiin näkökulma yhteiskuntavastuun hyödyntämisestä kilpailuetuna. Yhteiskuntavastuu kuvattiin keinoksi profiloitua ja erottua kilpailijoista ja sen positiivisia vaikutuksia yrityksen maineeseen korostettiin. Samaan aikaan julkaistiin lisäksi artikkeleita tutkimuksista, joissa oli selvitetty yrityksen yhteiskuntavastuun merkitystä kuluttajien ostopäätöksiin. Tut-

kimustulokset osoittivat, että moni olisi valmis maksamaan vastuullisesti tuotetusta tuotteesta enemmän, ainakin periaatteessa. Myös valtiovalta otti kantaa yhteiskuntavastuuseen tästä näkökulmasta. Työministeriön muistiossa vuodelta 2002 todetaan, että yhteiskuntavastuu voi parantaa yrityksen arvoa, asiakasuskollisuutta ja ylipäättään mainetta ja näin ollen toimia siis kilpailuetuna.

Fortumissa on panostettu vastuullisuusraportointiin paljon ja sitä kautta haluttu luoda myönteistä kuvaa yrityksen yhteiskuntavastuusta. Raportoinnissa haluttiin myös vaikuttaa lukijan mielikuviin kuvailemalla suureellisesti kestäväälle kehitykselle asetettuja tavoitteita. Varsinaiseksi kilpailueduksi vastuullisuus kuvataan kuitenkin ensimmäisen kerran vasta vuoden 2005 raportoinnissa, jossa kerrotaan että sitoutumalla kestävään kehitykseen Fortum uskoo parantavansa kilpailukykyään. Vuoden 2007 raportissa ilmoitetaan puolestaan, että kestävästä kehityksestä on tarkoitus luoda yhtiön menestystekijä. Helsingin Energian raportoinnissa vastuullisuudesta ei puhuta varsinaisesti kilpailuetuna, mutta maineeseen vaikuttavana tekijänä kyläkin. Vuoden 2003 vuosikertomuksessa kerrotaan, että tavoitteena on parantaa yrityskuvaa muun muassa ympäristönsuojeluun liittyen, koska panostukset siihen eivät näkyneet sidosryhmien mielikuvissa. Tavoitteiden mukaisen yrityskuvan luomisessa tärkeimmäksi keinoksi kuvattiin vastuullinen toiminta kaikilla yrityksen alueilla. Yhteiskuntavastuullisuus nähtiin siis keinoksi parantaa yrityksen imagoa. Lehtien artikkeleilla ja muulla yhteiskunnallisella keskustelulla on siis selvästi ollut merkitystä siihen, miten yhtiöt kuvailevat vastuullisuuttaan ja mitä ne sillä tavoittelevat.

8.1.7 valtion omistajaohjaus ja irtisanomiset

2000-luvulla eduskunnassa käytiin kiivasta keskustelua valtionyhtiöiden yhteiskuntavastuusta. Muun muassa osakeyhtiölain muuttamisesta vuonna 2003 keskusteltaessa tuotiin esille optiojärjestelyiden ja samaan aikaan toteutettavien irtisanomisten ristiriita. Yhteiskuntavastuu-termiä kritisoitiin siitä, että se ei ilmeisesti tarkoita muuta kuin voittojen maksimointia ja jakoa osakkeenomistajille. Vuonna 2005 kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen vetosi siihen, että yhteiskuntavastuu on ennen kaikkea ”työllistämiskunnosta” pitkällä tähtäimellä huolehtimista. Vuonna 2007 eduskunnassa käydyssä keskustelussa puolestaan esitettiin, että valtio-omisteisten yhtiöiden tulee toimia esimerkkinä muille yhteiskuntavastuuasioissa, koska kansalaiset odottavat vastuuta erityisesti näiltä yrityksiltä. Analysoitaessa Fortumin raportointia näiden lausuntojen vaikutukset ovat osittain nähtävissä. Vuoden 2003 yhteiskuntavastuuraportissa Fortum kertoo luopuneensa optio-ohjelmista ja käynnistäneensä uudenlaisen pitkän tähtäimen kannustinohjelman avainhenkilöille. Kyseisenä vuonna oli myös vähennetty henkilöstöä yrityssulautumisen ja toimintojen siirtämisen johdosta. Optioiden herät-

tämään kohuun oli siis reagoitu ja se haluttiin ilmaista myös raportoinnissa. Fortum kehitti koko 2000-luvun ajan yhteiskuntavastuutaan ja erityisesti siihen liittyvää raportointia. Tavoitteena oli GRI-ohjeiston mukainen raportointi ja se saavutettiin vuonna 2010. Näiden ponnisteluja voidaan nähdä olleen vastaus asetettuun haasteeseen toimia esimerkkinä yhteiskuntavastuasioissa.

8.1.8 Yhteiskuntavastuuraportointi; mitä ja miten raportoidaan

Vuonna 2000 julkaistiin ensimmäinen versio yhteiskuntavastuuraportoinnin GRI-ohjeistosta, jonka noudattamisen edistämiseen myös Suomen valtio sitoutui. Yhteiskuntavastuuraportoinnista julkaistiin useita kirjoja 2000-luvulla, joissa osassa keskityttiin pelkästään raportoinnin teknisiin asioihin (mm. Yhteiskuntavastuuraportointi – vaatimuksia ja erityiskysymyksiä, 2008 KHT-yhdistys) ja toisissa käsiteltiin laajemmin raportointia ja sen taustalla vaikuttavia seikkoja (mm. Yrityksen yhteiskuntavastuun raportointi, Niskala & Tarna 2003). Myös lehdistössä oli alettu kiinnittää enemmän huomiota vastuullisuusraportointiin ja siitä kirjoitettiin 2000-luvulla paljon. Vuonna 2004 Helsingin Sanomien artikkelissa nostettiin esiin raportointiin liittyvä ongelma. Koska tuolloin suurin osa suomalaisista yrityksistä ei noudattanut mitään tarjolla olevaa raportoinnin standardia täydellisesti, eri yritysten vastuullisuuden vertaileminen raportointiin perustuen oli lähes mahdotonta. Lisäksi kritisoitiin raportointityyliä; raportoinnissa nostettiin usein esiin onnistumiset ja ne asiat, jotka näyttävät hyvältä. Ongelmista ja haasteista kerrottiin puolestaan harvasanaisesti. Joulukuussa 2006 Helsingin Sanomissa kirjoitettiin samasta asiasta. Helsingin kauppakorkeakoulun dosentti Minna Halme toteasi haastattelussa, että yhteiskuntavastuuraportit eivät pääsääntöisesti sisällä varsinaisia valheita, mutta ne esittävät yritykset hyvin positiivisessa valossa. Kesällä 2008 julkaistussa artikkelissa käytetään termiä viherpesu, jolla viitataan mielikuvakampanjointiin, joka tulee esiin yrityksen mainonnassa ja retoriikassa, mutta ei konkreettisesti toiminnassa. Artikkelissa todetaan, että viherpesu ympäristöasioissa ei ollut kuitenkaan enää niin suosittua 2000-luvun lopulla, vaan se oli siirtynyt sosiaalisen vastuun puolelle.

Helsingin Energia kertoo yhteiskuntavastuun asioista vuosikertomuksessaan, jonka rakenne muistuttaa yhteiskuntavastuuraporttia. Toiminnasta sekä asetetuista tavoitteista ja saavutuksista kerrotaan melko maltillisesti. Otsikoinnissa tuodaan selkeästi esiin asioita, joissa on onnistuttu tai esitellään hienolta kuulostavia asetettuja tavoitteita, mutta raportoinnin pääasiallinen sävy on kuitenkin informatiivinen. Epäonnistumisista tai saavuttamattomista tavoitteista kerrotaan samalla sävyllä kuin onnistumisistakin. Ongelmalliseksi vastuullisuuden vertailun tekee kuitenkin se, että Helsingin Energia ei noudata mitään saatavilla olevaa raportoinnin stan-

dardia. Yhteiskunnallinen keskustelu raportoinnin yhtenäistämisestä ei ole siis vaikuttanut Helsingin Energian raportointiin.

Fortumin raportoinnissa on erilainen sävy, joka korostuu erityisesti 2000-luvun loppupuolella. Vielä 2000-luvun alun raporteissa toiminnasta ja sen tuloksista kertominen on pääroolissa. Mitä pidemmälle 2000-luku etenee, sitä enemmän raporteissa korostetaan onnistumisia ja nopealla syklillä uusiutuvia, korkealle asetettuja tavoitteita. Fortum kertoo lisäksi huomattavasti laajemmin yhteiskuntavastuun ja koko yritystoiminnan taustalla vaikuttavista arvoista, mikä lisää lukijan positiivista mielikuvaa yhteiskuntavastuuseen panostavasta yrityksestä. Fortum alkoi vuodesta 2003 eteenpäin noudattaa soveltuvilta osin GRI-raportointiohjeistoa, joka on myös vaikuttanut raportoinnin sisältöön. Ensimmäinen kokonaan GRI-ohjeiston mukainen raportti julkaistiin kuitenkin vasta vuodelta 2010. Fortumin raportoinnissa yhtiö ja sen yhteiskuntavastuu pyritään esittämään positiivisessa valossa, lehdistössä annettu kritiikki osuus siis juuri oikeaan. Toisaalta raportointia alettiin kehittää varhaisessa vaiheessa, jotta pystyttäisiin raportoimaan GRI-ohjeiston mukaisesti ja näin tuottaa vertailukelpoisempia tietoja. Yhteiskunnallisessa keskustelussa esitetyt toivomukset ja vaatimukset yhtenäisestä raportoinnista pyrittiin siis toteuttamaan.

9. Johtopäätökset ja jatkotutkimusmahdollisuudet

Tämän tutkimuksen johtopäätöksenä voidaan todeta, että yhteiskunnallinen keskustelu on vaikuttanut tutkittavien yritysten yhteiskuntavastuuseen ja erityisesti siitä raportointiin. Suoria syy-seurausyhteyksiä on tällä tutkimusmenetelmällä mahdotonta osoittaa. Yleisenä johtopäätöksenä voidaan kuitenkin todeta, että tutkittavat yritykset ovat reagoineet yhteiskuntavastuusta käytyyn yhteiskunnalliseen keskusteluun muokkaamalla toimintaansa, raportointiaan ja siinä käytettyjä käsitteitä. Varsinaisessa toiminnassa vaikutukset ovat havaittavissa ainakin ympäristönsuojeluun liittyvän tutkimus- ja kehitystoiminnan lisääntymisenä. Raportoinnissa puolestaan on havaittavissa monia vaikutuksia, niin sisällön kuin käsitteiden käytön osalta. Esimerkiksi yritysten ympäristöraportoinnissa alettiin puhua kestävästä kehityksestä muutama vuosi sen jälkeen kun aihe oli noussut esille yhteiskunnallisessa keskustelussa. Vuosituhannen vaihteessa yritykset omaksuivat vielä nopeammin mediassa ja kirjallisuudessa esiin tulleen termin yhteiskuntavastuu. Myös käsitteiden merkitys yritysten raportoinnissa on muuttunut sen mukaan, mitä niillä kunakin aikana yhteiskunnallisessa keskustelussa on tarkoitettu. 1990-luvun alussa kestävästä kehityksestä puhuttiin lähinnä ympäristöön liittyvänä asiana ja yritysten raportoinnissa se liitettiin lähinnä ympäristönsuojeluun. 1990-luvun lopulla kestävä kehitys alettiin nähdä laajempaan vastuullisuuteen, johon kuului myös taloudellinen ja sosiaalinen ulottuvuus. Yritysten raportoinnissa alettiinkin vuosituhannen vaihteessa korostaa kestävä kehitys tarkoittavan tasapainoa taloudellisen-, sosiaalisen- ja ympäristönäkökulman välillä.

Suomalaisten yritysten vastuuraportointia väitöskirjassaan tutkinut Laine (2009) toteaa tutkimuksessaan, että yritysten vapaaehtoisessa yhteiskuntavastuuraportoinnissa on enemmän kyse ulkoisiin paineisiin reagoimisesta kuin merkittävästä muutoksesta yritysten tilivelvollisuudessa tai läpinäkyvyydessä. Hän havaitsi, että tutkittava yritys muutti raportointiaan ja siinä käytettyjä ilmaisuja pitkälti sosiaalisten paineiden johdosta. Myös se, millaiseksi yritys kuvaili oman vastuullisuutensa, oli tutkimuksen mukaan pitkälti riippuvaista yritykseen kohdistuneista sosiaalisista paineista. (Laine 2009). Yhteiskunnallinen keskustelu luo mielikuvia, odotuksia ja asettaa tavoitteita, jotka voidaan nähdä yrityksiin kohdistuvana sosiaalisena paineena. Tämän tutkimuksen tulokset ovat yhteneväisiä Laineen tutkimuksessaan (2009) tekemiin johtopäätöksiin; yhteiskunnallinen keskustelu luo yrityksille sosiaalisia paineita, joiden johdosta ne muuttavat raportointiaan ja siinä käytettyjä ilmaisuja. Yhteiskunnallinen keskustelu vaikuttaa pitkälti myös siihen, millaiseksi yritykset kuvailevat oman vastuullisuutensa. Tutkimuksessa havaittiin myös, että kun yhteiskunnallisessa keskustelussa esiin noussut uusi termi tai näkökulma pyritään integroimaan nopeasti osaksi yritystoimintaa ja tuomaan se esiin rapor-

toinnissa, varsinaista toimintaa ei välttämättä edes muuteta. Toiminnasta pyritään vain löytämään sellaiset osat tai toiminnot, jotka voi esittää uuden termin tai näkökulman vaatimassa muodossa.

Tutkimusta tehdessä on tultu myös johtopäätökseen, että pelkästään yhteiskuntavastuuraportteja analysoimalla on erittäin vaikea saada todellista kuvaa yrityksen vastuullisuuden tasosta. Raportoinnissa on helppo korostaa niitä asioita, joiden halutaan tulevan esille ja häivyttää ei-suotuisat asiat informaatiotulvaan. Olisi mielenkiintoista suorittaa jatkotutkimus, jossa vertailtaisiin vastuuraporttien luomaa mielikuvaa yhteiskuntavastuusta kuvaan, joka syntyy yrityksen todellista toimintaa arvioimalla. Tutkimuksen toteuttaminen voisi olla kuitenkin käytännössä mahdotonta. Yritykset tuskin päästäisivät tutkijaa tarkkailemaan toimintaa tarvittavan läheltä ja monipuolisesti.

Tutkimusta tehtäessä havaittiin Helsingin Energian ja Fortumin raportoinnissa monia yhtäläisyyksiä, mutta raportoinnin sävy ja ilmaisut ovat erilaisia. Fortum on pörssiyhtiö, mikä näkyy jo yhteiskuntavastuun määrittelyssä; taloudellisen vastuun päämääränä on paras mahdollinen tuotto osakkeenomistajille. Helsingin Energia korostaa puolestaan kannattavuutta ja kilpailukyvyn turvaamista. Ympäristön osalta tavoitteet ovat yrityksillä hyvin samansuuntaiset, molemmat tavoittelevat energiatehokuutta sähkön ja lämmön yhteistuotannon kautta ja ilmastonsuojelua sekä ylipäätään ympäristövaikutusten minimointia pidetään tärkeänä. Molempien yhtiöiden raportoinnissa korostetaankin ympäristönsuojelun onnistumisia, mutta Fortum tekee sen suureellisemmin ja panostaa enemmän tulevista tavoitteista kertomiseen sekä maalailee visioita tulevaisuuden Fortumista. Helsingin Energia keskittyy puolestaan raportoinnissa enemmän toteutuneisiin asioihin ja lähitulevaisuuden tavoitteisiin. Sosiaalisen vastuuseen liittyen molemmat yhtiöt tuovat sidosryhmien merkityksen vahvasti esille. Henkilöstöön liittyvistä asioista kerrotaan hyvin samalla tavalla, mutta Fortumilla työturvallisuuden merkitys korostuu erityisesti. Valtionyhtiöille asetetut paineet yhteiskuntavastuun esimerkkinä toimimisesta näkyvät Fortumin raportoinnissa; se on pyrkinyt koko ajan kehittämään raportointiaan ja toisaalta esittämään yhtiön hyvin positiivisessa valossa. Helsingin Energian raportointi on puolestaan pysynyt koko 2000-luvun hyvin samankaltaisena, eikä yhtiöllä tunnu olevan niin kovaa tarvetta korostaa yhteiskuntavastuutaan.

Tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että Fortum ja edeltäjänsä Neste reagoivat yhteiskunnallisen keskustelun luomiin odotuksiin ja mielikuvin todella nopeasti. Helsingin Energian osalta reagointi on ollut verkkaisempaa, eikä se välttämättä ole ottanut kaikkia esiin

nousseita käsitteitä käyttöön. Toisaalta joitakin asioita Helsingin Energiakin on integroinut toimintaansa ja raportointiinsa pian niistä alkaneen yhteiskunnallisen keskustelun jälkeen. Tulosten yhteenvetona voisikin todeta, että Fortum vaikuttaa reagoivan nopeasti kaikenlaiseen yhteiskuntavastuukeskusteluun, kun Helsingin Energia puolestaan tuntuu valikoivan tarkemmin asiat, jotka se omaksuu ja nostaa osaksi raportointia. Fortumin nopeaan reagoinnin taustalla on varmasti osittain sekä pörssiyhtiöön kohdistuvat suuremmat raportointipaineet että valtion toimiminen pääomistajana. Helsingin Energialla ei puolestaan ole ollut samanlaisia ulkoisia paineita vastuullisuuden ja siitä raportoinnin suhteen ja se on voinutkin kehittää raportointia omassa tahdissaan ja keskittyä vain erityisen tärkeänä pitämiinsä asioihin.

Lähdeluettelo:

- Aaltonen, Tapio ja Junkkari, Lari 1999: Yrityksen arvot & etiikka. WSOY, Juva.
- Alasuutari, Pertti 1999: Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.
- Alasuutari, Pertti ja Koskinen, Ilpo ja Peltonen Tuomo 2005: Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Vastapaino, Tampere.
- Albareda, Laura; Lozano, Josep M. & Ysa, Tamyko 2007: Public Policies on Corporate Social Responsibility: The Role of Governments in Europe. *Journal of Business Ethics* 74:391–407
- Anttiroiko, Ari-Veikko, 2004: ”Yhteiskuntavastuu ja sen määrittelyprosessi”, teoksessa Järvinen Raija (toim.): Yhteiskuntavastuu näkökulmia yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskunnalliseen vastuuseen
- Argandoña, A. & von Weltzien Hoivik, H. 2009: Corporate Social Responsibility: One Size Does Not Fit All. Collecting Evidence from Europe. *Journal of Business Ethics* 89:221–234.
- Audi, Robert 2009: Business ethics and ethical business. Oxford University Press, New York.
- Balakrishnan, Ramji, Sprinkle, Geoffrey B., Williamson, Michael G. 2011 Contracting Benefits of Corporate Giving: An Experimental Investigation. *Accounting Review*, Vol. 86 Issue 6, p1887-1907.
- Bowen, H. R. 1953: Social Responsibilities of the Businessman (Harper & Row, New York, NY):”
- Campbell, John L. 2007: Why would corporations behave in socially responsible ways? An institutional theory of corporate social responsibility, *Academy of Management Review*, Vol. 32, No. 3, 946–967.
- Carroll, A. 1979: A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance. *Academy of Management Review*, Vol. 4, No. 4. 497-505
- Carroll, A. 1991: The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons* /July-August 1991
- Carroll, A. & Shwartz M. 2003: Corporate social responsibility: A three domain approach. *Business Ethics Quarterly*, Volume 13, Issue 4. 503-530
- Carson, Thomas L. 1993: Does the stakeholder theory constitute a new kind of theory of social responsibility. *Business Ethics Quarterly*, Volume 3, Issue 2. 171-176

- Dhaliwal D, Oliver Zhen L, Tsang A, Yong George Y. 2011: Voluntary Nonfinancial Disclosure and the Cost of Equity Capital: The Initiation of Corporate Social Responsibility Reporting. *Accounting Review* 86(1):59-100.
- Freeman, I., Hasnaoui. A, 2011: The Meaning of Corporate Social Responsibility: The Vision of Four Nations. *Journal of Business Ethics*, 100:419–443.
- Friedman, Milton 1962: *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press, Chicago.
- Friedman, Milton 1988: The social responsibility of business is to increase its profits. In T. Donaldson & P. H. Werhane (Eds.), *Ethical issues in business: A philosophical approach* pp. 218–219. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Frederick, W. C. 1960: ‘The Growing Concern over Business Responsibility’. *California Management Review* 2(4), 54–61.
- Goodpaster, Kenneth 1991: Business ethics and stakeholder analysis. *Business Ethics Quarterly*, Vol. 1 Issue 1, 53-73.
- Graafland, Johan; Mazereeuw-Van der Duijn Schouten, Corrie 2012: Motives for Corporate Social Responsibility. *De Economist*, Vol. 160 Issue 4, p377-396.
- Groza, Mark; Pronschinske, Mya; Walker, Matthew 2011. Perceived Organizational Motives and Consumer Responses to Proactive and Reactive CSR. *Journal of Business Ethics*, Vol. 102 Issue 4, p639-652.
- Heikkinen, Hannu L. T. 2010: ” Narratiivinen tutkimus – Todellisuus kertomuksena” teoksessa Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Heikkonen, Jaakko 1995: *Moraali ja etiikka käytännössä*. Tietosanoma Oy, Helsinki.
- Jamali, Dima 2008: A Stakeholder Approach to Corporate Social Responsibility: A Fresh Perspective into Theory and Practice. *Journal of Business Ethics* 82:213–231.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Suoninen, Eero 2004: *Vastapaino*, Tampere.
- Joutsenvirta, Maria 2011: *Vastuullinen liiketoiminta kansainvälisessä maailmassa / toimittaneet Maria Joutsenvirta et al. Gaudeamus*, Helsinki.

Juholin, Elisa 2004: *Cosmopolis: Yhteiskuntavastuusta yrityskansalaisuuteen*. Inforviestintä. Helsinki.

Jutila Marjatta 2007: ”Vastuullisuuden raportointi”, teoksessa Vauhkonen, Päivi (toim.): *Liiketoiminnan vastuullisuus, minkä väristä se on?*, JTO, Oitmäki

Keskuskauppakamari 2003: *Yritysten Yhteiskuntavastuu*, ISBN 951-8967-79-2

Kiviniemi, Kari 2010: ”Laadullinen tutkimus prosessina” teoksessa Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus, Jyväskylä.

Krumwiede, D., Hackert, A., Tokle, J., Vokurka, R. 2012: *The Practice of Corporate Social Responsibility in Different Countries: A Study of Firms in Canada, Hungary, Italy, Lebanon, Taiwan and the United States*. *International Journal of Management* Vol. 29 No. 1 Part 2.

Kujala, Johanna ja Kuvaja, Sari 2002: *Sidosryhmät eettisen liiketoiminnan kirittäjinä*. Talentum, Helsinki.

Laine, Matias 2009: ”A way of seeing corporate sustainability reporting”. University of Tampere.

Lovio, Marjut; Kuisma, Mika 2006. *EMAS- ja GRI-raportointi osana yhteiskuntavastuullisuutta: jatkuvan parantamisen toteaminen yritysten raportoinnin avulla*. Helsinki School of Economics.

Malmelin, Karoliina ja Vaarla, Suvi 2005: ”Yhteiskuntavastuu aikalaiskäsitteenä”. *Tiedepolitiikka* No. 2 s. 13–24.

Metsämuuronen, Jari 2008: *Laadullisen tutkimuksen perusteet*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Nelling E, Webb E., 2009: *Corporate social responsibility and financial performance: the “virtuous circle” revisited*. *Review Of Quantitative Finance & Accounting*. 32(2):197-209

Niskala, Mikael, Pajunen Tomi, Tarna-Mani, Kaisa, 2009: *Yhteiskuntavastuuraportointi*. KHT-Media. Helsinki

Okpara, John O.: 2010. *Corporate Social Responsibility: An Analysis of Pertinent Issues, Challenges, and Opportunities*. *Franklin Business & Law Journal*. Issue 4, p98-112.

Panapanaan, Virgilio: 2006, Exploration of the social dimension of corporate responsibility in a welfare state

Panapanaan, Virgilio M.; Linnanen, Lassi; Karvonen, Minna-Maari; Phan, Vinh Tho 2003: Roadmapping Corporate Social Responsibility in Finnish Companies. *Journal of Business Ethics* 44, 2, 133-148

Porter, Michael E. & Kramer, Mark R. 2006: Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. *Harvard Business Review* 84(12):78-92.

Potter, J., Edwards, D., & Wetherell, M. 1989: *Discourse and Social Psychology*. London. Sage Publications.

Potter, J., Edwards, D., & Wetherell, M. 1993: A model of discourse in action. *American Behavioral Scientist*, 36(3), 383-401.

Rantala, Irma 2010: "Laadullisen aineiston analyysi tietokoneella" teoksessa Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus, Jyväskylä.

Roberts, Robin W. 1992: "Determinants of corporate social responsibility disclosure: an application of stakeholder theory". *Accounting Organizations and Society*, Vol. 17, No 6, p595-612, Great Britain

Rohweder, Liisa 2004: *Yritysvastuu - kestävä kehitys organisaatiotasolla*. WSOY, Helsinki.

Stray, Stephanie 2008: *Environmental Reporting: The U.K. Water and Energy Industries: A Research Note*. *Journal of Business Ethics* 80.4, p. 697-710.

Strauss, Anselm & Corbin Juliet 1990: *Basics of Qualitative Research – Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage Publications Inc.

Valor, Carmen 2012: The Contribution of the Energy industry to the Millennium Development Goals: A Benchmark Study. *Journal of Business Ethics*, Vol. 105 Issue 3, p277-287.

Wan-Jan, W. 2006: Defining corporate social responsibility. *Journal of Public Affairs* 6: 176-184

Wood, D., 1991: Corporate social performance revisited. Academy of Management Review
Vol. 16. No. 4, 691-718.

Internet-lähteet:

EU:n vihreä kirja 2001. http://www.tem.fi/files/22557/EUn_vihrea_kirja.pdf

EU:n komissio 2011. http://www.fibsry.fi/images/stories/eu_csr_strategia_2012.pdf

<http://www.fibsry.fi>

http://www.ek.fi/ek/fi/tutkimukset_julkaisut/arkisto/2006/Vastuullinen_yritystoim.pdf

<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html>

<http://www.fortum.com/fi/kestava-kehitys/kestava-kehitys/pages/default.aspx>

www.fortum.fi

www.nesteoil.fi

www.helen.fi

<http://www.yjy.fi/kilpailu-ja-palkintoarkisto>

<http://www.fibsry.fi/vastuullisuusraportointikilpailu>

http://www.sfs.fi/files/64/ISO14000_070612.pdf

www.tem.fi

www.nordpoolspot.com

www.energiamarkkinavirasto.fi

www.icc.fi